Yeni Ümit

FİYATI: 5.00 YTL

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 19 SAYI:80 NİSAN - MAYIS - HAZİRAN 2008

www.yeniumit.com.tr

106702 - 2008/2

Burada her gün bülbüller öter, güller açar,
Gonca gamzeler çakar, gamze yürekler deler;
Renkler dalga dalga gözlere güzellik çalar
Ve aralanır öteleri örten perdeler...

Vilâdetin Çağrıştırdıkları

Varlığın çehresindeki perdeyi kaldıran; eşyanın ruhunda meknî bulunan sırları gün yüzüne çıkaran; yerle gök arasındaki kopukluğu giderip bir kere daha arzı semalara bağlayan; akılla kalbi en sağlam esaslar çerçevesinde buluşturup muhakemenin ufkunu fizik ötesi enginliklere ulaştıran; canlı-cansız her şeyi en doğru şekilde okuyan; okuduklarını, herkesten çok önce ve en büyük araştırmacıların idrak ufkunu aşkın bir seviyede yorumlayıp küllî kaidelere bağlayan O'dur. O'dur kâinat hakkında sözün özünü söyleyen; sözleriyle eşya ve hâdiseleri hallaç eyleyen ve her şeyin ötesini temâşâ etmemiz adına bize sır perdesini aralayan; insan düşüncesini madde ve mânânın birleşik noktasına yükselten ve köhneleşmiş anlayışları târumâr ederek gördüğümüz şu fizikî dünyayı cennetlerin koridoru hâline getiren…

Biz hemen hepimiz, körkütük yaşadığımız şu âlemde Rabbimizi O'nunla tanıdık. Sağanak sağanak başımızdan aşağı dökülen nimetleri O'nun basiretlerimize saçtığı nurlar sayesinde duyup hissettik. Nimete minnet ve şükran duygusunu, ihsan ve hamd ü senâ düşüncesini O'ndan öğrendik. O'nun sunduğu mesajlarla Yaratan ve yaratılan arasındaki ilişkileri, kul ve Mâbud münasebetlerini, Yaratan'ın ululuğuna ve bizim kulluğumuza yaraşır şekilde duyup anlayabildik.

O yeryüzüne ayak basmadan önce -ayağı başlarımızın tâcı- her tarafta ziya-zulmet iç içe, çirkin-güzel yan yana, gül dikene takılı, şeker kamışta saklı, arz semaya inat kapkaranlık, sema ürperten korkunç bir boşluk, metafizik fiziğin dar mülâhazalarına bağlı, mânâ maddenin arkasında renksiz ve silik, ruh içi boş kuru bir unvan, gönül de cesedin gölgesindeydi. O'nun basiretlerimize çaldığı ziya ile, bütün eski dünya ve eski düşünceler bir bir yıkıldı.. zulmetler ışık karşısında bozgunlar yaşamaya başladı.. ve bir kere daha zimam, ruh ve mânânın eline geçti. O'nun, insan, varlık ve Allah adına ortaya koyduğu yorumlar sayesinde, kâinat, muhtevalı ve okunaklı bir kitaba dönüştü.. bir baştan bir başa bu koskoca âlem bir meşher hâlini aldı.. eşya ve hâdiseler de âdeta birer bülbül kesildi; Hakk'ı söyleyen, Hakk'a çağıran, Hakk'ın ibdâ ve inşâ destanlarını haykıran birer bülbül...

İnsanlığın gözleri O'nun ışığına uyanacağı âna kadar hissiyat kapkaranlık, düşünceler tutarsız, gönüller de yalnızlıkla iki büklümdü. Ne kedersiz bir sevinç bilinebiliyor, ne de elemsiz lezzetten haber vardı. Ötelerden bir damla rahmet düşmüyor; gönül yamaçları da baharı ve yeşili bilemiyordu. O'nun teşrifiyle her yeri kasıp kavuran kuraklığın büyüsü bozuldu; göklerin gözü yaşlarla doldu ve gönüller cennet yamaçlarının rengini aldı. Derken rahmetsizlikten şak şak olmuş bütün sinelerin ızdırabı dindi.. ve nice bin seneden beri ölümün pençesinde kıvranan ruhlara hayat çeşmesinin ufku göründü.

O, bu köhne dünyaya şeref vereceği âna dek yalan-doğru iç içe, günah-sevap yol arkadaşı, fazilet mefhumu silik bir kavram, rezalet hevâ ve heves pazarlarının en mergûb metâıydı. Alınlarında isyan damgası, ruhlarında hezeyan bütün insanlık asıl hedeflerine ters hayat sergüzeştleriyle, her görüldükleri yerde sinelere ürperti salıyor.. hemen herkes bu vahşethâne-i belâda birbirini endişe ile süzüyor.. hak ayaklar altında pâyimâl, kuvvet bütün azgınlığıyla her şeye hâkim.. dişli olmak âdeta bir imtiyaz.. sözü

sadece pençesi güçlü olanlar söylüyor.. hayvanî ölçüler içinde boğuşma insanların her günkü tabiî hâli.. birbirini yemek mârifet.. kaba kuvveti iradenin hakkı saymak takdirlik iş.. hak düşüncesi Kafdağı'nın arkasında, adaletsizlik zayıfın, güçsüzün korkulu rüyası.. ismet, iffet, hakka hürmet mülâhazaları en sefil günlerini yaşamakta ve günümüzdekinden de beter.. ne kalbe rağbet ediliyordu ne akla itibar; hakaret görüyordu salim düşünce ve dinî duygular.. vicdan, zihnin bir yanına sıkışmış yitik mefhumlu bir ucûbe.. ruh, biyolojik hayatın birkaç kademe altında sürüm sürüm bir mağdur.. hırsızlık râyiç, harâmîlik yiğitlik, yağma-talan şecaat emaresi.. düşünceler sefil, duygular vahşi, yürekler merhametsiz ve ufuklar da zifte boyanmış gibi simsiyah olduğu bir dönemde her şeye yeten muhteşem bir kalb enginliğiyle O geldi; O geldi ve bir hamlede dünyanın çehresindeki yıllanmış küfleri temizledi.. ufuklardaki isi-pası sildi.. gönülleri ışık ümidiyle şahlandırdı.. şafakların aydınlık çehresiyle hemen herkesi bir yeni günü temâşâya çağırdı.. gözlerdeki perdeyi kaldırdı ve ruhlara o güne kadar görmedikleri farklı şeyleri müşâhede etme zevkini duyurdu.. aklın nabzını kalbin ritmine bağladı.. sinelerdeki değişik hezeyanları kalbî ve ruhî heyecanlara çevirdi.

O geldi ve bütün yaslı çehrelerdeki kederlerin yerini en içten tebessümler aldı.. O geldi, zulmün sesi kesildi.. mazlumun âhı dindi ve sinelerdeki adalet duygusu dirildi.. O geldi kaba kuvvete "Dur!" deyiverdi; mütecavizlerin haddini bildirdi ve hakkın dilindeki zincirleri çözdü.

Bunca fezâyi ve fecâyie rağmen bugün hâlâ bir kısım mükemmelliklerden söz edebiliyorsak; bunu O'nun bize sunduğu evrensel değerler külliyâtı o muhteşem semavî kâmusa borçlu bulunuyoruz. Gönüllerimizde iyiyi, güzeli, insanî olanı arama hissi, O'nun içimize saldığı sonsuz televvünlü ziyadandır. Ruhlarımızda duyduğumuz ebedî saadet arzusu, O'nun sinelerimizde tutuşturduğu nurdandır, imandandır.

O'nu tanıyınca hepimiz ve her şey değişti; biz ebed için yaratıldığımızı, ebede meb'ûs olduğumuzu anladık; anladık ve virane gönüllerimiz birden, İrem Bağlarına dönüşüverdi. Derken, çevremiz birdenbire Firdevs renklerine büründü. Tali'imizin aydınlığında O'na katılıp O'nun leşkeri içinde yerimizi alınca, önümüzü kesen bütün gulyabânî ağları bir bir yırtıldı.. kurtlar, çakallar kuyruklarını kısıp inlerine sığındı.. çıyanlar töre değiştirip güvercinlerle arkadaş oldu.. ve şeytanî ocaklar bir bir söndü; şeytanlar da gidip otağlarını ümitsizlik vadilerine kurdu; kurdu ve her yerde burcu burcu ruh ve mânâ râyihaları duyulmaya başladı.

Ey ışığıyla karanlık dünyalarımızı aydınlatan Nur, ey o enfes râyihasıyla cihanları ıtriyat çarşısına çeviren Gül, gönül mağriplerimizde o vakitsiz gurûbun, ümit sabahlarımızı kapkaranlık bir hicran gecesine çevirdi. Göz gözü görmez oldu ve yollar bütünüyle birbirine karıştı. Gün geldi, akıl, Senin yolundan çıkıp başka vadilere saptı. Düşünce bütün bütün Sana karşı kapandı ve her taraf, yıllardan beri pusuda bekleyen o kapkaranlık hilkat garibeleri ile doldu. Adın sinelerimizden kazınmak ve nâmın yeni nesillere unutturulmak istendi. Bu meş'um gayretlerle beraber şu köhne dünyamız uğursuzluk ağına takıldı ve ümmetin kaderi kamburlaşıp iki büklüm oldu. Durduğumuz yerde duramadık, olmamız gerektiği gibi olamadık ve ulaşma iddiasında bulunduğumuz yere de ulaşamadık; mânâ köklerimizden koptuk.. maddeyi ve dünyayı doğru okuyamadık.. kendimizi bir korkunç hazanın solduran, öldüren ikliminde sararıp solmaya saldık.. herkes kendi düşünce dünyasının ufkuna koşarken bizler ürperten bir yok oluş içinde olduğumuz yerde kalakaldık.

Bak şimdi korkutan bir belirsizlik var Senin dünyanda; anlayışlar dar, düşünceler çarpık, yenilenme ve dirilme duyguları da tamamen meflûç. Doğduğun kutlu diyar, yıllar var bütünüyle kısırlaştı, hiçbir şey doğurmuyor artık. Mübarek köyün, vefasızlığımızı tecziye suskunluğu içinde. Şam, Bağdat sürekli anomali doğuruyor. Belhler, Buharalar hiçlik vadilerinde hiçi arıyor. Konya folklor gösterileri ile teselli peşinde. Bir baştan bir başa koca Endülüs, ruhunu katledenlere teslim. İstanbul gayesizlik ve hedefsizlik pençesinde mütemâdi gel-gitler yaşıyor.. ve koskoca bir âlem garip, yetim, ihtilâçlar içinde ve zamanzede...

Getirdiğin o muhteşem mânânın üzerine simsiyah bir gölge düştü. Seninle gönüllerimiz arasında korkunç bir gaflet, cehalet, basiretsizlik haylûleti var; yaşanan bu küsûf ortamında gelecek adına bir şey söylemek şöyle dursun, çevremizi bile tam görüp değerlendiremiyoruz. Senin ışığının ulaşmadığı ruhların "ba'sü ba'de'l-mevt"i mümkün mü bilemeyeceğim.? Aslında ziyasını, rengini, desenini Senden almayan yığınlar nasıl dirilebilir ki..!

Biz hepimiz, bir tali'siz dönemde gönül yamaçlarımızda ruhunun gurûbunu acı acı seyrettik ve gidip karanlıklara gömüldük. Bu ürperten gurûb karşısında hiçbir şey yapamadık ve tam bir âcizlik örneği sergileyerek hep sustuk.. ve sustu buna karşı kendi alanında bütün ilâhî lütuflar, ihsanlar, huzurlar, saadetler ve gül devrine ait en tatlı neşîdeler. Mübarek sima ve sîretine hasret gittiğimiz bu günlerde, kaderimize hicran, bize de suskunluk düştü. Simsiyah yokluklar yaşadı-

ğımız bu meş'um dönemde gökler bize hiç yüz vermedi.. yıldızlar yüzümüze hiç gülmedi.. ay-güneş Senin üzerine doğduğu renkte hiç mi hiç görünmedi.. biz çevremizde hep karanlıklar gördük ve gece mahluklarının homurtularıyla ürperdik. Sen artık aramızda yoktun ve her yanda yılanların-çıyanların ıslıkları duyuluyor, her taraf yarasaların şehrayinleriyle inliyordu. Sen küsmüş müydün/küser miydin onu bilemem; bildiğim bir şey varsa, o da, Seni kırmış olmamız ihtimalidir –ihtimal sözü de bir iyimserlik ifadesi–.. ama eğer lütfedip gönüllerimize teveccüh buyurmazsan, bu defa biz kırılıp paramparça olacağız.. ve şayet gelip dünyamızın çehresindeki isi-pası silmezsen bu sakil hava ile bir daha dirilmemek üzere boğulup gideceğiz.

Ey güzeller güzeli Sevgili gel, bir kere daha yeniden misafirimiz ol. Tahtını sinelerimize kur ve bize buyurabildiğin her şeyi buyur. Gel, gönüllerimizdeki karanlıkları kov, bütün benliğimize ruhunun ilhamlarını duyur ve bize yeniden diriliş yollarını göster. Gel, her gün biraz daha azgınlaşan şu zulmetleri, güneşlere taç giydiren ışığınla dağıt ve herkesi inleten zulüm ve adaletsizlik ateşini söndürüver. Gel, her şekliyle kine, nefrete, düşmanlığa kilitlenmiş şu zavallı ruhların boyunlarındaki zincirleri çöz; sevgiye, merhamete, şefkate hasret giden sinelerimizi muhabbetle, hoşgörüyle coştur. Gel, ruhlarımızı aklın aydınlığı, gönüllerimizi de mantık ve muhakeme enginliğiyle buluştur ve bizi kendi içimizdeki kopukluklardan kurtar.

Sen gidince kimilerimiz akla takılıp düz yollarda yolsuzluk yaşamaya başladık. Kimilerimiz de kendini bir kısım gönül hülyalarına saldı ve değişik vehimlerle oyalandı; öyle ki ne aklın dilini anlayabildik ne de kalbî ve ruhî hayatın derinliklerine dalabildik; aklı ihmal edip dünyanın kanına girdik, kalbe bütün bütün tavır alıp kendi derinliklerimizi görmezlikten geldik.

Ey karanlık gecelerimizin Ay'ı-Güneş'i, ey yolda kalmışların biricik rehberi, Sen bizler gibi sadece bir kere doğmadın/doğmazsın; zamanın her parçası Senin için bir tulû vakti, gönüllerimiz de Senin mütevazi matlaın; perişaniyetimiz Sana bir çağrı, sinelerimiz Seniyye-i Vedâ; ne olur artık ağlayan gönüllerimize acı da gel; doğ canlarımıza Yaratan aşkına, bizi yalnız bırakma; yalnız bırakıp ruhlarımızı Sensizlik ateşine yakma. Ne ilm u irfanımız var, ne hayr u taate mecâlimiz; günah, isyan diz boyu; Sana sunacağımız armağan *"Bi bidâatin müzcâtin – Kayda değmez bir sermaye"*[1] ölçüsünde bile değil. Bugüne kadar aşındırmadık eşik ve çalmadık kapı bırakmadık; gönül bağlayıp arkalarından koştuklarımız her zaman bizi aldattı, sonra da yol ortasında bırakıp gittiler. Ne yürümeye takatimiz kaldı ne bulunduğumuz yerde ikamete dermanımız. Bağban Sen isen –öyle olduğunda şüphemiz yok– bağ niye sahipsiz kalsın. –Sana böyle bir çağrıda bulunmak da ayrı bir saygısızlık.– Merkezi tutmak Senin hakkın ise o makam adına söz söylemek kimin haddine...

Ey şefkati, adaletini aşkın Gönüller Sultanı, Seni unuttuğumuzun, Sana saygısızlıkta bulunduğumuzun farkındayız; ama Sen, şimdiye kadar bundan daha acılarını da gördün; incinsen de küsmedin, vefasızlık görsen de alâkanı kesmedin. Başını yaranlar, dişini kıranlar karşısında bile ellerini açıp dua dua yalvardın. Seni bilmemelerini mazeret sayarak, lânet ve bedduada bulunmadın, lânet ve bedduaya "âmin" de demedin. Sineni, Ebû Cehilleri bile ümitlendirecek ölçüde açabildiğin kadar açtın ve her sözünü, her davranışını Hakk'ın rahmetinin enginliğine bağladın. Beklediklerimiz hakkımız olmasa da, bütün bu yaptıklarının, karakterinin gereği olduğunda şüphemiz yok.

Ey Dost, kaç bahar gelip geçti biz hep hazandayız ama, düşe-kalka olsa da hep izindeyiz. Gel bizi bir kere daha sevindir; sevindir ki, bağının taptaze fidanlarıyla nâmını âleme tam duyuracak demdeyiz. Dünya Senin dünyan –müsaade buyurursan dünyamız da diyeceğim– bu dünya ışığa hasret gidiyor. Bizler o kırık azimlerimiz ve o çatlamış ümitlerimizle, yolların hakkını veremesek de hep yollardayız. Sadece hislerimizle de olsa aradığımız sevgili Sensin; gel son kez içimize doğ ki gönüllerimiz ışıkla dolsun ve ufuklarımızı saran şu upuzun geceler savulup gitsin; yerlerini gündüzlere bıraksın...

Gözlerimiz tulûunun emarelerini görmese de tadın, lezzetin, kokun daha şimdiden hemen hepimizi mest etti. Gel bizi yeniden arkana al ki, ışığın ruhlarımıza vursun.. Sen *"Sâyesi yere düşmez bir nahl-i Tûr'sun / Mihr-i âlemgîrsîn baştan ayağa nûrsun."* (Itrî) Mesajın nur, düşüncen nur, ufkun nur, her yanınla pürnursun; aç yüzünden nikâbını, cihanlar nurla dolsun ve her yanda nâmın duyulsun.

Ey Yüce Dost, söylenen sözler bir na't değil, sevgili kapısında mırıldanan serenât da değil; özü hasret, ruhu hicran kapıkuluna ait ritimsiz bir feryattır, bir feryâd-ı mutâddır...

**Yağmur dergisinin Nisan, 2001 tarihli 11. sayısından alınmıştır.*

Dipnot

1. Yusuf Sûresi, 12/88.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Gerçek hürriyeti insanlığa ilk defa ilân eden, insanların hukuk ve adalette birbirine müsâvi olduklarını vicdanlara duyuran, üstünlüğü ahlâk, fazilet ve takvada arayan, zalime ve zalim düşünceye karşı hakikati haykırmayı ibadet sayan, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmuştur.

En Mükemmel Ahlâk Başta Gelen Mucizelerdendir

Allah Teala'nın terazisinde mükemmel ahlâkın pek büyük önemi vardır. O'nun, mutlak resûlü, evrensel elçisi Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'i mükemmel ahlâk sahibi olarak nitelendirmesi ve bu özelliğini, peygamberliğinin başlıca delili kılması bu gerçeği göstermektedir.[1] Mükemmel ve muazzam ahlâk, yani "huluk-i azîm" güzel ahlâktan daha ileri olduğundan Cenab-ı Allah bu sıfatı kullanmıştır. Bütün âlemlere ve insanlığa rahmet olarak gönderilen ilâhî rehberin başlıca vasfı, O'nun bu mükemmel ahlâkıdır.

Tebliğ ettiği dinde olduğu gibi, o dini tebliğ eden peygamberin şahsiyetinde de mükemmel ahlâk ön plandadır. İslâm dininde en çok vurgulanan hususlar; tevhid, manen kötülüklerden arınma, maddi temizlik, adalet, sevgi, şefkat, dürüstlük, ihlas, sözünde durma, davranışların söyleme uygun olmasıdır. Şirk, yalan, zulüm, hile, aldatma, insanların hakkını yeme, fitne çıkarma başta gelen haramlardandır. Bu dinin hükümleri, insanların bilinçlerinde, vicdanların derinliğinde, fert, toplum ve devletlerarası ilişkilerde güzel ahlâka uygunluğu hedeflemektedir. Bu dinin Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Ben, sadece güzel ahlâkı kemale erdirmek için gönderildim*"[2] buyurur. Böylece O, risaletinin başlıca gayesinin mükemmel ahlâkı gerçekleştirmek olduğunu açıkça bildirmiş olmaktadır. Bir başka deyişle, peygamberliğini böylece özetlemiş olmaktadır. O'nun ahlâk telakkisi, eşi bulunmaz bir ahlâk anlayışıdır.

Çünkü bu ahlâk O'nun kendi muhitinden veya dünyanın herhangi bir bölgesinden, örf ve âdetlerden gelen bir ahlâk değildir. Bu ahlâk, semavî vahiyden kaynaklanmaktadır. Ondan kaynaklandığı gibi, yine ona dayanmakta, yaptırımlarını da ondan almaktadır. Allah'ın ahlâkından kaynaklanarak, insanların da takatleri ölçüsünde, o ilâhî ahlâkı uygulamalarını istemektedir. Böylece insanlıklarının en yüce hedefini gerçekleştirerek Yüce Yaratıcı'nın, kendilerini çıkardığı *"Ahsen-i Takvim"*, en güzel yaratılış ve yeryüzü halifeliği makamına layık olduklarını ortaya koymalarını beklemektedir.[3] İşte bu ahlâk, kemali ile, cemali ile, dengesi ve ideal şekli ve devamlılığı ile Hz. Peygamber (sallalahu aleyhi ve selem) Efendimiz'de tecelli etmiştir.

Fikren yükselip O'nun siretine toplu bir bakış yapacak olursanız yüce ahlâkından meydana gelen nice parlak deliller bulursunuz. Şimdilik az miktarda bazı örneklerle yetinebilirsiniz. Sadece bunları göz önüne getirmekle tertemiz, dürüst, ağırbaşlı, bilmediği hususta tek söz söylemeyen, gördüğünü gizlemeyen, kendisini övenlere kulak vermeyen ve büyüklerin süsü olan tevazuu, liderlerde eşine nadiren rastlanacak derecede açık sözlülüğü, âlimlerde bile az rastlanacak derecedeki titizliği ile arz-ı endam eden bir şahsiyet karşısında olduğunuzu anlamakta gecikmezsiniz. Böyle bir zat ne aldanır, ne de aldatır! Haşa!

Bir insan ne kadar sun'i davranırsa davransın; kızdırıldığı, zorlandığı, daraldığı, muhtaç olduğu, arzusuna kavuştuğu veya güvendiği biriyle baş başa kaldığı zaman, işlerinde ve sözlerinde, esas fıtratını gösteren, "ne mal olduğunu" ortaya koyan birtakım davranışlardan hâli olmaz. Şairin dediği gibi:

"Bir huy insanda bulununca, başkalarının fark etmediğini zannetse de bir şekilde bilinir." Hayatının her safhasında, sahibinin şahsiyetini parlak bir ayna gibi gösteren bu "*Peygamber yaşayışını*" ne zannediyorsunuz? Bu öyle bir aynadır ki dışından içini gösterir. O'nun her bir sözünde, her bir davranışında, doğruluk ve samimiyetin tezahür ettiğini gösterir. Hatta O'na bakan zeki ve anlayışlı bir kimse, konuşmadığı ve bir iş yapmadığı zaman bile, O'nun gidişatında kendini gösteren yüce ahlâkını temaşa edebilir. İşte bundandır ki Yüce Allah'ın, kalblerini İslâm'a açtığı Ashab-ı Kiram'ın (radiyallahu anhum) çoğu, O'ndan söylediklerine delil istememiş, buna lüzum hissetmemişlerdi. Onlardan bir kısmı, beraber yaşayarak siretini, gidişatının yüceliğinde bulmuş, bir kısmı ise uzaktan gelip de mübarek simasında O'nu tanımışlardı.[4] Abdullah ibn Selam (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiği sıra, halk O'na doğru koşuştu. "Resûlullah geldi! Resûlullah geldi!" diye bağrıştılar. Ben de gidenlere katıldım. Derken kalabalık arasında O'nun simasını seçince anladım ki bu yüz, bir yalancının yüzü olamaz"[5]

Hz. Peygamber (aleyhisselam)'ın nübüvvetinin delilleri pek çoktur. Yaşadığı dönem itibarıyla hem geçmiş zamandan hem yaşadığı dönemden hem de gelecek zamandan peygamberliğini ispatlayan alâmetler vardır. Bütün bunları ayrı bir tarafa bıraksak bile sadece kendisinin zatı, peygamberliğini ispata kâfidir. Bunu anlamak için şu dört esası göz önünde bulunduralım:

1- Sun'i (yapay) bir şey ne kadar başarılı olursa olsun, tabiî olanın yerini tutamaz. Arada bir meydana çıkan başarısızlıklar, verilen açıklar dikkatli eleştirmenlerin gözlerinden kaçmaz.

2- Yüksek ahlâk, hakikat toprağında ancak ciddiyet ile kök salar. Onun, hayatını devam ettirmesi de ancak doğrulukla mümkün olur. Dürüstlük ortadan kalkar kalkmaz kuvvetli bir rüzgarın savurduğu kuru yapraklar gibi uçar gider.

3- Aralarında uyum olan varlıklar birbirini cezb eder, onların duyguları birbiriyle bütünleşir. Zıt şeyler ise birbirini iter, birbirinden uzaklaşır.

4- Tek tek parçalarda bulunmayan özellik, bütünde bulunur; yüzlerce zayıf, ince ipten meydana gelen sağlam urgan gibi.

Bu prensiplerin ışığında Peygamber Efendimiz'in hayatının akışını incelediğinizde siz de mükemmel ahlâkın bütün dallarının onda toplandığını, hatta kendisine muhalif olanların bile buna tanıklık ettiklerini göreceksiniz. Bu kadar güzel meziyetin bir arada bulunması insanda öyle güçlü bir şahsiyet ve özgüven meydana getirir ki böyle bir kişilik sahibi değersiz ve küçük şeylere asla tenezzül etmez. Melaikelerin yüceliği, onların arasına şeytanların karışmasına imkan vermediği gibi, bu mükemmel ahlâkın teşkil ettiği güçlü kişiliğe de hile ve yalan asla yol bulamaz. Güzel ahlâkın yüz kadar dalından biri olan "şecaet"i ele alalım. Cesurluğu dillere destan yiğit bir kişinin, yalan söylemeye tenezzül edeceği kolay kolay düşünülemez. Çünkü yalan, korkakların işidir. Hele yiğitliğin yanında, diğer güzel ahlâk çeşitlerine de sahip olan bir zatın yalana tenezzül etmesi hiç mi hiç düşünülemez.[6] Anlaşılacağı üzere, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Güneş gibidir. Berrak bir gökyüzünde parlayan Güneş'in varlığına, kendisinden başka bir delil aranmaz. Onun dört yaşından kırk yaşına kadar geçirdiği çocukluk, gençlik, olgunluk gibi hayatının bütün safhalarını inceleyiniz. Daima dürüst, dengeli, if-

fetli, vakarlı, mütevazı bir hayat geçirdiğini göreceksiniz. Kırk yaşından önceki hayatı böyle olduğu gibi, ondan sonra dünyada benzeri görülmemiş inkılabı gerçekleştirdikten sonra da aynı tutumu devam ettirdiğini göreceksiniz. Mesela kendisine ve mü'minlerine çektirmedikleri işkence ve düşmanlık kalmayan, onları vatanlarından kovan, öldüren zalim müşriklerin bulunduğu Mekke'ye zaferle girerken tevazudan başını önüne indirip müstahak oldukları idam cezasını bekleyenlere "Bugün sizleri kınamıyor, Allah için serbest bırakıyorum!" deyişine bakınız! Bu, peygamber olmayan bir insanda görülmesi mümkün olmayan bir mazhariyettir. Şu halde o, Allah Teala'nın, insanları irşad için gönderdiği bir peygamberden başka biri değildir.

Her insan, şahsî hayat tecrübesiyle şunu gayet iyi anlamıştır ki mükemmel ahlâk dallarından birinde zirveye ulaşmak son derece güçtür. Bunlardan mesela "dürüstlük"ü ele alalım. Bir ay boyunca söylediği binlerce sözde, yaptığı binlerce işte, binlerce davranışta, bu müddet zarfında karşılaştığı binlerce insanla olan ilişkilerinde hiç yalan söylemeyen, dürüstlüğün zirvesinde devam eden kaç insan vardır? Binde bir, hatta milyonda bir zor bulunur. Elimizi vicdanımıza koyarak söylersek, böyle olduğunu kabul ederiz. Hele bu süreyi bir yıla, on yıla, ömür müddetine çıkarırsak doğruluğun zirvesinde devam edenin bulunamayacağını söyleyebiliriz. Şimdi dürüstlüğün yanına tevazu, adalet, şefkat, sevgi, vefa gibi hasletleri de koyalım. Bunların her birinde zirveye çıkmak ve hayatının bütün dakikalarında, binlerce insanla münasebetlerinde bu üstünlüğü devam ettirmek âdeta imkansızdır. Demek ki yüzlerce mükemmel ahlâkı zatında toplayıp bunları hep zirvede temsil etmek, ancak Resûlullah'a verilecek ilâhî bir mazhariyettir. Bütün âlemi bir insanda toplamak ve onu âlemlere rahmet yapmak, Rabbulâlemin için zor değildir. Bu mazhariyet, O'nun, Elçisine verdiği başta gelen mucizelerindendir. İşte çok çeşitli karakterlere sahip on binlerce insanı etrafında toplayan, kendisini onlara sevdiren, O'nun yolunda mallarını ve canlarını feda ettiren sır, O'nun bu mükemmel ahlâkı olmuştur.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, mükemmel ahlâk sahibi olmasından başka, bu kabilden başka bir mucizesi daha vardır. O da ashabını güzel bir tarzda eğitmesi ve onları diğer insanlar için numune-i imtisal kılmasıdır. Evet, o Yüce Peygamber mükemmel ahlâkın zirvesine çıkmakla yetinmemiş, öteki insanları da düşünmüş, ashabını da güzel ahlâk yolunda ilerletmiş, nesilleri yetiştirmeyi metot olarak benimsemiştir.[7] Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali (radiyallahu anhüm) bu binlerce ashabın başında gelir.

Bilindiği gibi, sigara içmek gibi küçük bir alışkanlığı, küçük bir toplumdan, tam olarak kaldırmak son derece zordur. Büyük ve pek otoriter bir devlet, pek büyük bir gayretle, son derece sıkı bir takiple belki netice alabilir. Oysa Hz. Peygamber (aleyhisselam) çok kökleşmiş alışkanlıkları, âdetlerine taassupla bağlı, inatçı ve pek büyük toplumlardan kaldırmıştır. Hem de zahiri az bir kuvvetle, küçük bir gayretle, kısa zamanda o kemikleşmiş asırlık âdetleri söküp atmış ve onların yerine güzel hasletleri yerleştirmiştir. Cehalet, puta tapıcılık, ırkçılık, anarşi, kan davası, yağmacılık, fuhuş, tefecilik gibi yüzlerce kötü âdeti kaldırıp yerlerine tevhid, ihlas, ilim, özgürlük, şefkat, eşitlik, kardeşlik, adalet, tevazu gibi faziletleri benimsetmiştir. O'nun Asr-ı Saadetini görmek istemeyenlere diyoruz ki: İşte meydan! İşgal, ırk ayrımı ve terörün etkisine maruz Filistin gibi bir ülkeye gidiniz, yüzlerce danışman ve uzman da alınız. O zatın o zamanda gerçekleştirdiği olumlu dönüşümün yüzde birini yapıp yapamayacağınızı görelim.

Bundan ötürüdür ki Hz. Peygamber (aleyhisselam)'ın şahsiyetinde kendisini gösteren bu mükemmel ahlâktan, gayr-i müslimlerin bile etkilendiğini görüyoruz. "Asıl fazilet, düşmanların dahi tanıklık ettiği meziyettir." Yüzlerce ecnebiden iki kişiyi dinleyelim. Bunlardan birisi ünlü Rus düşünür ve edebiyatçı L. Tolstoy'dur. O İslâm ahlâkına dair 93 hadis-i şerif toplayıp (İngilizce çevirisinden) Rus diline tercüme etmiş ve 1908 yılında bunu yayımlamıştır. Tolstoy'u cezbeden İslâm'ın fıtrata uygun inanç esasları ile güzel ahlâka verdiği önem olmuştur. Yelena Yetimovna'ya (Vekilova) yazdığı 15 Mart 1909 tarihli mektubunda[8] Tolstoy şu ifadeye yer vermiştir: "Bunu söylemek ne kadar tuhaf olsa da, benim için Muhammedî'lik, Haça tapmaktan (Hıristiyanlık'tan) mukayese edilemeyecek kadar yüksekte duruyor. Eğer insan, seçme hakkına sahip olsaydı aklı başında olan her Provaslav (Hıristiyan) ve her bir insan, şüphe ve tereddüt etmeden Muhammedî'liği, tek Allah'ı ve O'nun Peygamberini kabul ederdi"[9]

İngiliz şarkiyatçı H. A. R. Gibb de şöyle der: "Diğer peygamberler gibi Muhammed'in nazarında da gerçek imanın başlıca ölçüsü faziletler ve davranışlardır. Herhangi biri çıkıp da Kur'ân'ın, ahlâkî faziletler hususunda pek ısrarlı olmadığını iddia edecek olursa onun hatalı olduğunu kesinlikle söyler ve şu yüce âyette faziletin pek kapsamlı tarifine kulak vermesini isteriz: "*Fazilet (iyilik) yüzlerinizi doğuya ya da batıya doğru çevirmek değildir. Asıl iyilik Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman eden, hoşlandığı malını Allah'ı hoşnut etmek için yakınlara,*

yetimlere, yoksullara, yolda kalan gariplere, isteyenlere ve boyunduruk altında bulunup hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve esirlere veren, namazı hakkıyla ifa edip zekatı veren, sözleştiği zaman sözünde duran, hele hele sıkıntı ve hastalık hallerinde, savaşın şiddetleri esnasında sabreden kimselerin davranışıdır. İşte onlardır imanlarında samimi olanlar ve işte onlardır Allah'ı sayıp günahlardan korunan takvalılar"[10]

Şu halde fazilet, gerçek imanın tacıdır. Müslüman, yaptığı bütün işleri Allah'ın gördüğünün bilincinde olup bütün niyet ve davranışlarında O'nun gözetimi altında olduğuna göre hareket eder."[11]

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) geldiğinde insanlar fazileti mal ve nesepte biliyorlar, takvanın lezzetinden ve ruhun hazzından bir şey anlamıyorlardı. Zühd, kanaat ve dünyayı küçümseme örneğini de bizzat O verdi. İnsanları bu durumdan kurtardı. Onların içinden, ruhî hayata öncelik veren, dünyayı daha ulvî bir hayata vasıta kılan zahid ashabını yetiştirdi. O, fakirliğinde, zenginliğinde; kuvvetli iken, zayıf iken, mahallesinde üç yıl boyunca bütün akrabalarıyla beraber boykota maruz kaldığında, Medine'ye iltica ederken, İslâm devletini kurarken ve kurduktan sonra, bütün Arap ülkesinin mal ve mülküne sahip olduktan sonra da hep bu örneği vermeye devam etti. Sultanlar gibi verip atiyyeleri ile fakirleri zengin ederken yatağı hasır, yiyeceği arpa ekmeği olan evine yine öylece dönerdi.

"İşte bu, Büyükler Büyüğü'nün dünyaya bakışıdır. O yüksek bakıştır ki maddî hayatın gerçek yüzünü örten perdeleri yırtmıştır. Kendisine tâbi olanlar çoğalıp dini yayılınca da yine o bakış, gönülleri; ağız, burun ve karın zevkinden daha yüce olana açmış, insan ruhu bu perdeleri aşarak yükselmiş, onda ilâhî nur tecelli etmiş ve ufuklar genişlemiştir. Yüksek fıtratlı ruhlar, Resûlullah (aleyhisselam)'ın terbiyesiyle bu varlığı aydınlatmış; dünya, ilk İslâm devletinde zühdün, kanaatin, adaletin, eşitliğin, iyiliğin ve temiz yaşayışın en güzel örneklerini görmüştür. Yamalı elbiseler içinde İran ve Roma krallarını kıskandıran Hz. Ebu Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) bunun misalleridir."[12]

Makalemizi şöyle özetleyebiliriz:

1- Bu güzel hasletler ve ahlâkın bütün dallarındaki mükemmellik, sahibini kötülerin âdeti olan yalan ve riyadan korur. Şu halde ahlâkı bu mertebede yüksek olan ve başka mucizeleri de bulunan bu zat, en doğru sözlü insandır. Alçakların âdeti olan yalan ve hileye tenezzül etmez.

2- İslâm'ı iyi öğrenmek ve iyi anlamak isteyenler, O'nun bildirdiği ahlâkî faziletlere bakarak bu dini daha kolayca tanıma imkanı bulurlar.

3- Bütün bunlardan başka, herhangi bir ahlâkî fazileti öğrenen insan, onu kendi hayatında uygulama imkanına sahiptir. Oysa Peygamberimiz'in diğer mucizeleri için bu durum söz konusu değildir. Dolayısıyla, Efendimiz'i, ahlâkî faziletleri yönü ile tanımaya da özel bir ihtimam göstermek gerekir.

4- Bundan ötürü İslâm'ı her şeyden önce, onun Yüce Peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şahsiyetinde görünen mükemmel ahlâk vasıtasıyla tanıtmamız münasip olur. Bu da yetmez; o mükemmel ahlâkı kendi yaşayışımızda uygulamamız da lazım gelir. Eğer Müslümanlar, Peygamberlerinin öğrettiği mükemmel ahlâkı tatbik ederlerse ecnebilerin kafileler halinde İslâm'a girecekleri kesindir.

Tevfik Allah'tandır.

* Marmara Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
syildirim@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. O'na -haşa- delilik isnad ederek peygamberliğini inkâr eden müşriklere, O'nun elçiliğini ispat için "*Rabbinin lütfuyla sen deli değilsin (Peygambersin…) Çünkü ve elbette sen, mükemmel ahlâk sahibisin"* (Kalem Sûresi, 68/2-4) buyurmuştur.
2. İmam Malik, *Muvatta'*, Hüsnü'l-huluk 8.
3. Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'ân*, Kamer Sûresi 55. âyetinin tefsirinde.
4. Muhammed A. Draz, *En Mühim Mesaj: Kur'ân* s. 55 (terc. Suat Yıldırım), 3. basım, Işık Yay., İstanbul, 2003.
5. Tirmizi, sahih bir senetle, Kıyame 42; İbn Mace, İkame 174; Darimi, Salat 156.
6. B. Said Nursi, İşârâtu'l-İ'caz, Bakara Sûresi 23. âyetin tefsirinde, s.168-169.
7. Miraçta Cenab-ı Allah'ın O'na "*Es-selâmu aleyke eyyuhe'n-Nebiyyu ve rahmetullahi ve berekâtuhu*" buyurarak verdiği en yüce makamla doymayıp diğer iyi insanları da bu ilâhî lütuftan yararlandırmak için "*Es-selâmu aleynâ ve alâ ibâdillahi's-sâlihîn*" diye niyazda bulunmuştur (Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3/425; Bursevî, *Rûhu'l-beyan*, 5/121.
8. Mektubun aslı Y. Yetimovna'nın (Vekilova) oğlu Boris tarafından 1978'de Moskova'da Lev Tolstoy müzesine hediye edilmiştir. Bu mektubun tercümesi ile aslının fotokopisi L. Tolstoy, *Muhammed* adlı kitabın ekinde s. 48 vd. da yer almaktadır.
9. L. Tolstoy, *Muhammed*, s. 48 . (Azeri lehçesine tercüme: Prof. Dr. Telman Hurşidoğlu Aliyev. Türkiye Türkçesine aktaran: Arif Arslan), Karakutu Yay, İstanbul, 2005.
10. Bakara Sûresi, 2/177.
11. Gibb, Studies On The Civilization Of İslâm s. 253-254 (Ar. Terc. İhsan Abbas, Dirasat fi Hadârâti'l-İslâm, Beyrut, 1979.
12. Abdurrahman Azam, Resûl-i Ekrem'in Örnek Ahlâkı s.44-45 (Ar.dan terc. Hayreddin Karaman, Yağmur Yay., 7. basım, İstanbul, 1985.

Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Herkesin ahlâktan belli bir nasibi vardır. O ise küllî ahlâkın vârisidir. Zira Efendimiz, Allah ahlâkıyla ahlâklanmış olmanın doruğundadır. O ahlâk, Kur'ân'ın satır, sayfa ve sûrelerinden fışkırmaktadır. Böyle bir ahlâkı tam temsil eden müşahhas örnek ise Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dır.

MEVLÂNÂ UFKUNDAN PEYGAMBER EFENDİMİZ (s.a.s.)

Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî (1207-1273)'nin, eserlerinde, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) üzerinde çok yönlü bir şekilde durduğu görülmektedir. Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in güzel ahlâkı, güzel isimleri ve vasıflarıdır.

Önce Hz. Muhammed (s.a.s.)'in güzelliği üzerinde duracak olursak, Mevlânâ'ya göre topraktan nice insanlar halk edilmiştir, fakat bu yaratılanlar içinde en üstün olanı Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir.[1] İki cihanda da O'nun güzelliği gibi bir güzellik bulunmaz.[2] Benzeri olmayan Hazret-i Ahmed, varlığın özü ve hülâsasıdır.[3] O seçilmiş Peygamber, peygamberliğin en yüksek makamına sahip olup onların başı ve sonu, Hatem'i ve padişahıdır.[4]

Hz. Muhammed (s.a.s.), yaratılmışların en üstünü, Allah katında ismi ve hatırı en büyük, en güzel ahlâkî vasıflara sahip, büyük etki gücüne mâlik, en önemli ve en büyük misyonu yüklenen, en son evrensel ilâhî mesajı ileten.. olduğundan peygamberlerin en üstünü ve sonuncusudur. Bundan dolayı da Allah katında ayrı bir yeri vardır. O, peygamberlerin ulusu; gökyüzünün de, yeryüzünün de ışığıdır. İki âlemin elçisi, insanlara ve cinlere yol gösterendir. Mustafa (s.a.s.), uyarıcı ve müjdecidir.

Hz. Peygamber, "Bizim senin bize öğrettiğinden başka bir ilmimiz yok."[5] buyruğuna sarılmış, kendi bilgisine güvenmemiştir; böylece de irfan ışığıyla dolmuştur. O, güzel huyludur, deniz huyludur. Nefsine hâkimdir, nefsini ıslah etmiştir. Diken

yiyen bir deveye benzetilen beden (nefs) onun için ancak bir binektir. Hz. Resûl tevazu sahibidir. Eğersiz eşeğe binmek çok önemli bir tevazu alametidir; dolayısıyla eğersiz eşeğe binmek O'nun için bir zül değildir. Hatta binek ile gidilmesi gereken yerlere yaya bile yürümüştür. Yoksullardan dua istemesi onun ileri görüşlülüğüne olduğu gibi aynı zamanda mütevaziliğine ve alçak gönüllülüğüne de işarettir. O, "fakr" sahibidir; Rabbine karşı fakr içerisinde olduğunun şuurundadır. Bundan dolayı da fakr ona süs olmuştur. Kurtuluş padişahı olan Ahmed-i Muhtar için sabır bir Burak olmuş, o Burak'la göklere yücelmiştir.[6]

Mevlânâ'nın eserlerinde geçen şu adlar, vasıflar ve ifadeler de doğrudan Hz. Muhammed (s.a.s.)'in üstünlüğü, güzelliği ve güzel ahlâkı ile ilgili görünmektedir:

Varlığın özü ve özeti.[7]
Aşk mâdeni.[8]
Kerem denizi.[9]
Mi'râc padişahı.[10]
Padişahlar padişahı, varlıkların ve varolanların sultanı.[11]
Peygamberler padişahı, Peygamberler başı.[12]
Peygamberliğin en yüksek makamına sahip olan...[13]
Âlemin de âdemin de en başı, en büyüğü, en iyisi, insanlarla cinlerin peygamberi,
İki âlemin güneşi, âlemin rahmeti, Âdemoğullarının övüncü.[14]
Lûtuf sahibi Peygamber...
Ahmed-i Muhtâr, seçilmiş Peygamber...[15]
Şeriat ıssı (sahibi), peygamberlerin ulusu, gökyüzünün, yeryüzünün ışığı, Allah elçisi[16]
Zamanının şaşılacak serveri, hidayet ve takva imamı, bütün zamanların hayranlık ve hayret duyduğu hidayet ve takva imamı
Âlemin güneşi, Âdemoğullarının rahmeti..."[17]
Âlemin tercümanı, Arab'ın, Acemin en fasîhi.[18]
İyi işlerde imam olan; keremlere, kerâmetlere düzen veren...[19]
Bütün dünyadakilerin yurdunda konakladığı (ikram sahibi bir) padişah...[20]
"Kıyâmet şefaatçisi, kâinatın Peygamberi, var olanların en ulusu, en iyisi..."[21]
Varlık içinde naziri (benzeri) olmayan,[22]
İlim ve kerem madeni,[23]
Özü-sözü doğru olan...[24]
Sefa denizi.[25]

Mevlânâ'nın belirtmesine göre, insanlar güzel ahlâkı ve arılığı "İki dünyada da darda kalanların yardımına koşan, insanların övüncü ve kâinatın hayırlısı Mustafa"dan öğrenmişlerdir.[26] Onun iç elbisesi, nur gibidir, dış elbisesi ise en güzel huylardan oluşmuştur.[27]

Hz. Peygamber'in huyu, Mevlânâ'nın belirttiği gibi tamamen lûtuf ve keremden ibaretti.[28] O, sabır timsâliydi; sabrı burak edindiği için bu burak, O'nu göklere çıkarmıştır.[29] Mevlânâ'ya göre, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ahlâkî güzelliğe ve olgunluğa kavuşmasında Mi'raca çıkışının önemli payı vardır.[30] Şeytanı bile Müslüman olan bir kişinin, bütün güzel ahlâkî nitelikleri taşımaması zaten düşünülemez.[31]

Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), dünya malına-mülküne değer vermeyen bir insandı. O dünyayı değil, gönülleri fethe çalışırdı. O'nun Mekke ve diğer yerleri fethetmek istemesi, dünya mülkünü sevdiğinden değil, Allah'ın emriyleydi.[32]

O Resûl, şefkat ve merhamet timsaliydi. Hz. Mustafa, Mekke'yi ve diğer beldeleri, kendi ihtiyacı olduğu için fethetmemiş belki herkese hayat bağışlamak, herkesin kalblerini nurlandırmak için fethetmiştir.[33]

Kısacası Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), insanları cahiliyye ateşinden kurtarıp onlara hakkı, doğruyu, güzeli, iyiyi gösterme ve böylece ahlâklı bir toplum kurma misyonuyla gelmişti. O, bu misyonunu icra ederken, çok esirgeyici, koruyucu ve kollayıcı bir tavır sergilemiştir.

O kerem denizi ne kadar da doğru buyurmuştu: "Ben, sizi, sizden ziyade düşünür; şefkat ve merhamet ederim. Ben âdeta dehşetli surette alevlenmiş, yalınlanmış bir ateşin kıyısına oturmuş bir adama benzerim..."[34]

Yine o Resûl, doğruluk timsali olup doğruyu iletme misyonunu taşır: "... Ahmed neyi söylerse hakikatte o söz hakikat denizinindir. O'nun sözleri denizin incileridir. Çünkü gönlü denizle birdir O'nun."[35]

Mevlânâ'nın ifadesiyle Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), bu dünyaya (vermiş olduğu "Ölmeden önce ölün" buyruğunu önce kendisi uygulayarak) ikinci defa doğmuş; her hakikati, her sırrı çözüp bağlama yokluğunda hallolmuş, hakiki varlığa ulaşmıştı.[36]

Mevlânâ, "Ne mutlu o kimseye ki Allah onu mal ile, güzellikle, şeref ve saltanatla rızıklandırdı. O kimse dahi bu mal ile el açıklığı yaptı. Güzelliği ile iffet sahibi, şerefi ile alçakgönüllü, saltanatı ile adâlet sahibi oldu." hadisini buyuran bizim Sultanımızdır. Allah'ın kullarına, nasıl alçak gönüllülük göstermeyeyim? Eğer bunu yapmazsam, neye, kime yararım" diyerek Efendimiz'e uymanın ehemmiyetini vurgulamıştı. ...Yine o, mübarek medreseye gelince "Bahaaddin! Bugün bir rahip miskinliğimizi (tevazumu-

zu) elimizden almak kastinde idi. Fakat Allah'a şükürler olsun ki Allah'ın inayeti, Peygamberin yardımı ile biz bu miskinlikten, bu küçüklükten ona üstün geldik. Zira tevazu, mü'minlere, Hz. Muhammed'den miras kalmıştır."[37] diyerek Allah Resûlü'nü (sallallahu aleyhi ve sellem) takip edenlerin herkesi her hususta geçmeleri gerektiğine parmak basmıştı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in güzel ahlâkını eserlerine serpiştirerek ve anlattığı konular içine dağıtarak bize sunan Mevlânâ böyle yapmakla, bu son örnekte de görüldüğü gibi, hem kendisinin hem de seslendiği muhataplarının O Yüce Resûl'ün güzel ahlâkı ile ahlâklanması gerektiğini işlemiştir. Zira o Seçilmiş Son Peygamber "en güzel ahlâkî güzellikleri kendisinde toplayan" güzellik, rahmet ve bereket peygamberidir. Bunun dışındaki arayışlar Mevlânâ'yı üzecektir.

İnsanları şirkten, putlara tapmaktan, cehaletten, zulümden, ahlâksızlıktan kurtarıp bunların yerine tevhid inancını, ilmi, hakkı, adâleti ve güzel ahlâkı tesis eden, âlemlere rahmet olan, yoksullara yücelik bağışlayan, hak dostlarına ince sırları öğreten, vefayı ve güzel yüzlülüğü gösteren Hz. Muhammed (aleyhi ekmelüttehâyâ), minnet duyularak tâbi olunacak bir peygamberdir. Zira o, vahye muhatap olduğu, mucizelerle desteklendiği, dini tebliğde büyük mücadelelerde bulunduğu, ilmi, hakkı ve adaleti tesis ettiği, getirdiği din en son ve mükemmel olduğu için O'nu onaylamak, nurlu yolunu izlemek ve güzel ahlâkıyla ahlâklanmak gerekmektedir. Hz. Muhammed (s.a.s.), en çok sevilen sevgili ve minnet duyulan bir padişah olduğu için, O'na ümmet, kul veya asker olan insanın o yüce Resûl'e teslim olması ve itaat etmesi gerekir.

Mevlânâ'ya göre, Efendimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem) gerçek anlamda anlayana ve O'nun yolunu izleyene çok yardımlar, ihsan ve ikramlar vardır. Bunun yanı sıra, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in getirdiği tevhid, ahlâk ve hakikat dinine yönelik Câhiliyye karşı koyuşları ve O'nun dinini engellemeler etkili olamayacaktır ve O'nun tebliğ ettiği din kıyamete kadar bâki kalacaktır. İnsana düşen, bu önemli misyonu taşıyan Hz. Resûl'ün risâletine inanmak olacaktır.

Fakat Muhammed Mustafa (aleyhissalâtü vesselam)'ın yolundan gitmek ve O'nun gibi yüceliklere ermek için aşk gereklidir. Mevlânâ, sadece dille veya şekilde kalarak Hz. Muhammed (s.a.s.)'i sevmenin mümkün olmayacağını, bu şekilde hakiki sevgiye ulaşılamayacağını, bunun yanı sıra, O'nun yolunu aşkla takip etmenin önemli olduğunu ısrarla belirtir.

* Dokuz Eylül Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
iemiroglu@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

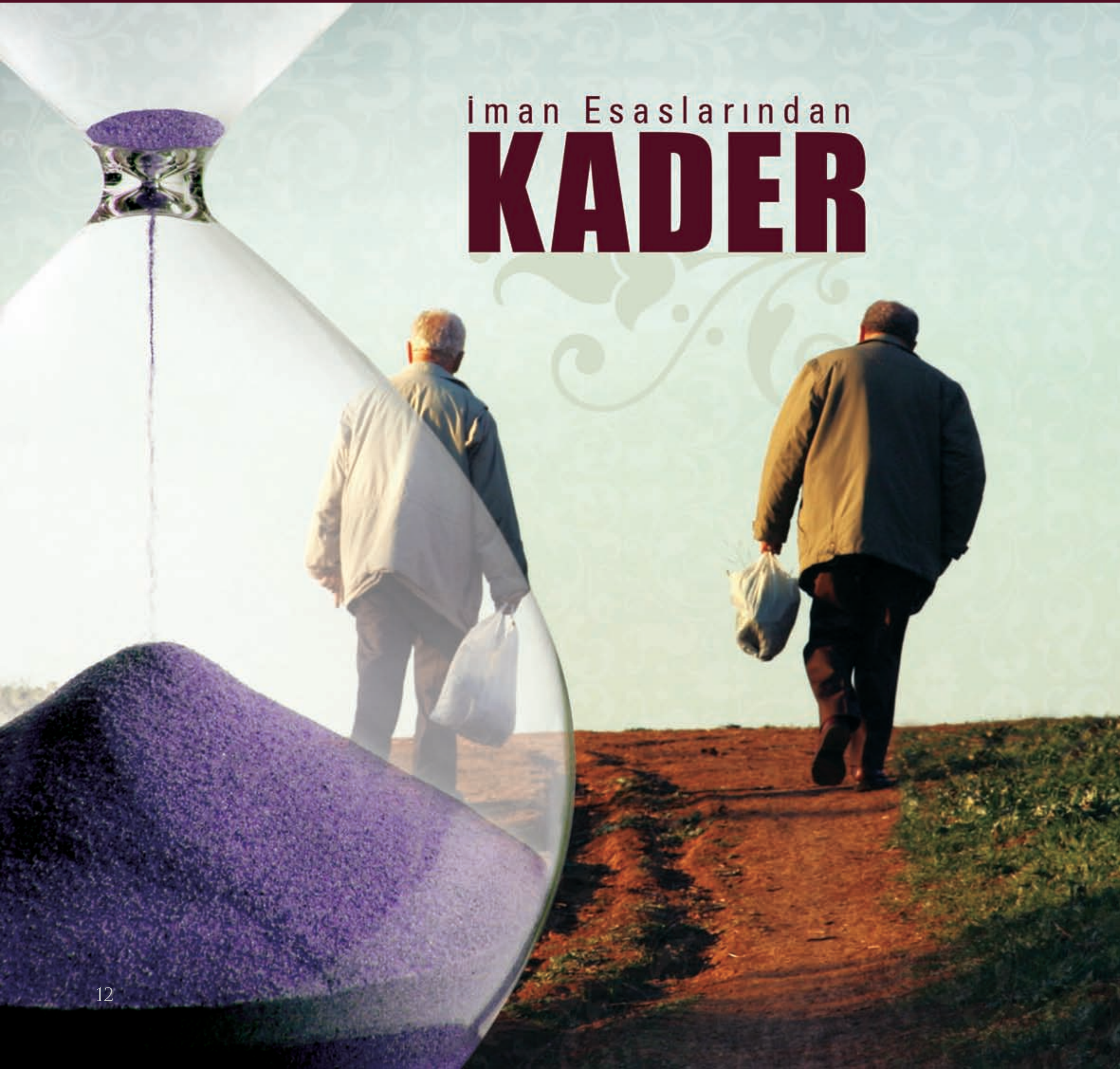
1. Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak (M.E.B. Yayınları), İstanbul, 1991, 6/16, b. 175-179.
2. *Mesnevî*, 6/56, b. 676.
3. *Mesnevî*, 2/170, b. 2213; 4/303, b. 3786; 1/164, b. 2060.
4. Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî, *Mektuplar*, Çeviren ve Hazırlayan: Abdulbâki Gölpınarlı, İstanbul, 1963, s. 2, Mektup: I; *Mesnevî*, 4/269, b. 3358; 1/58, b. 727; 6/16, b. 173; Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî, *Mecâlis-i Seb'a* (Yedi Meclis), Çeviren ve Hazırlayan: Abdulbâki Gölpınarlı, Konya, 1965, s. 56, Meclis: III.
5. Bakara Sûresi, 2/32.
6. *Mesnevî*, 1/314-315, b. 3949-3952; 6/315, b. 3979; Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, Çeviren ve Hazırlayan: Abdulbâki Gölpınarlı, (Kültür Bakanlığı Yayınları), Ankara, 1992, 1/66, b. 606.
7. (Varlığın hülâsası, vücudun zübdesi) *Mesnevî*, 1/164, b. 2060.
8. *Dîvân*, 5/145, b. 1681.
9. *Mesnevî*, 2/219, b. 2854.
10. *Dîvân*, 5/118, b. 1351.
11. *Mecâlis*, s. 11, Meclis: I; *Mesnevî*, 4/168, b. 2081-2082.
12. *Mesnevî*, 4/269, b. 3358; 1/58, b. 727.
13. *Mektuplar*, s. 2, Mektup: I.
14. *Mecâlis*, s. 79, Meclis: V; *Dîvân*, 4/52, b. 430.
15. *Dîvân*, 5/145, b. 1681; *Mecâlis*, s. 56, Meclis: III.
16. *Mecâlis*, s. 55, Meclis: III.
17. *Mecâlis*, s. 78, Meclis: V; s. 92, Meclis: VII.
18. *Mecâlis*, s. 11, Meclis: I.
19. *Mektuplar*, s. 17, Mektup: VI.
20. *Mesnevî*, 5/10, b. 65.
21. *Mecâlis*, s. 80, Meclis: V.
22. *Mesnevî*, 2/170, b. 2213.
23. *Mecâlis*, s. 11, Meclis: I.
24. *Mecâlis*, s. 68, Meclis: IV.
25. *Mesnevî*, 1/58, b. 727.
26. *Dîvân*, 4/268, b. 2579.
27. *Dîvân*, 5/466, b. 6385. Mevlânâ'ya göre Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uzuvları görünürde sıradan insanlarınkinin, aynı olmasına rağmen, batınî yönden oldukça farklıdır: O'nun eli mübarektir, burnu hassastır, kulağı sözlerin iç yüzünü duyar; gözü yaşlıdır ve sonu görür, hayatın içindeki gizli bağı görür. Onun için, onun ışığına kavuşanlar yoksulluk şehrinin zebunu olmaktan kurtulurlar. (Gürer, Dilâver, "Mesnevî'de Hz. Peygamber (s)", *Aşina*, Yıl: IX, Sayı: 25, Ankara 2007, s.51-52)
28. *Mesnevî*, C. II, s. 164, b. 2141-2142.
29. *Mesnevî*, C. VI, s. 315, b. 3979.
30. *Dîvân*, C. I, s. 66, b. 606.
31. *Dîvân*, C. VI, s. 156, b. 1468.
32. *Mesnevî*, C. I, s. 314-315, b. 3948-3956.
33. Celâleddin er-Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, Çeviren: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İst., 1990, s. 40.
34. *Mesnevî*, C. II, s. 219, b. 2854-2855. "Benim ümmetim ile alakam şuna benzer: Bir adam ateş yakar, kelebekler ve haşerat de kendilerini ateşe atmaya başlarlar. Adam bunları menetmeye çalışır. Ben de sizi yakalamış, ateşe düşmekten koruyorum, halbuki siz ona atılıyorsunuz" mealinde bir hadis vardır. *Mesnevî*, 2/327.
35. *Mesnevî*, 6/68, b. 815-816.
36. *Mesnevî*, 6/63, b. 750-751.
37. Fürüzanfer, Bedîüzzaman, *Mevlânâ Celâleddin* (Biyografi), Çev.: Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, 1997, s. 354-355.

Doç. Dr. Yener ÖZTÜRK *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Kâinatta öyle şamil ve geniş dairede bir kader hâkimdir ki, onun dışında hiçbir şey tasavvur edilemez. Kâinatı yaratan Allah (cc), çekirdeğin çatlamasından bahara, insanın doğuşundan yıldızların ve galaksilerin doğuşlarına kadar her şeyde muhît ilmiyle öyle bir plân ve program tesbit buyurmuş ve bir kader tayin etmiştir.

İman Esaslarından KADER

İman, bölünmez bir bütündür ve altı rüknün tamamına inanmayı gerektirir. Bu rükünlerin tamamına inanılması halinde iman gerçekleşmiş olur. Çünkü 'iman, altı rüknünden çıkan öyle bir vahdanî hakikattir ki, ayrılmayı kabul etmez. Ve öyle bir mahiyettir ki, parçalanmayı kaldırmaz. Ve öyle bir bütündür ki, bölünmeye imkan tanımaz.'[1]

Altı rüknün ayrılmaz esaslarından biri olan kadere imanın zarureti, İslâm âlimlerince genel olarak iki delile dayandırılır. Bunlardan birincisi, Cenab-ı Hakk'ın kayıtsız ve sınırsız (mutlak) olan ilim, irade, kudret vb. sıfatlarına iman etmenin gereği. İkincisi, manevî tevatür derecesine ulaşmış bulunan, anlamı gayet açık haberlerin/hadîslerin varlığı.[2] Bu itibarla bir Müslüman Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına ve öldükten sonra diriltilmeye inandığı gibi, topyekun varlıkla alakalı ilahî takdire (kadere) de inanmakla mükelleftir.

Ne var ki inananların tamamına yakınının, erkan-ı imaniyeden biri olarak bilip tasdik ettiği bu esası, -'kader, iman edilmesi gereken bir esas olarak Kur'ân'da açıkça geçmiyor' gerekçesiyle- bazı marjinal fikirli zevatın reddettiği görülmektedir. Biz bu noktadan hareketle, insanımızın zihninde asla yer bulmamış olan, ancak sun'î bir şekilde zihinlerde uyarılmaya çalışılan bazı şüphe ve tereddütleri giderme maksadına yönelik olarak birkaç noktaya temas etmekte yarar görüyoruz.

Önce kader esasını 'imanın bir rüknü' olarak kabul etmeyenlerin seslendirdikleri iddiaları zikredip bunları kritiğe tâbi tutacağız:

<u>Birinci iddia,</u> 'iman esaslarını bir arada bildiren âyetlerde kadere imanın belirtilmemiş olması' şeklindedir. Acaba, âyet-i kerimelerde *(bkz.: Bakara Sûresi, 2/177, 285; Nisa Sûresi, 4/136)*, bu hususa açıkça yer verilmemiş olmasından hareketle 'Dinde kadere iman söz konusu değildir.' gibi bir hükme varmak ne kadar tutarlıdır?

Meseleye dikkatlice yaklaşıldığında bu iddianın tutarlı olmadığını/olamayacağını kolaylıkla anlamış olacağız. Bu çerçevede konuya iki açıdan bakacağız.

a. Pek çok hadiste yer alan 'kadere iman' esasının Kur'ân'da müstakil bir şekilde ifade edilmemesinin elbette bir hikmeti vardır. Çünkü Allah'a ve O'nun ilim, irade, kudret gibi yüce sıfatlarına iman etmek, kaza ve kadere iman etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bir diğer ifadeyle kadere iman, temelde 'Allah'a iman esası' içinde bulunmuş olmaktadır. Bu sebeple Kur'ân'da ayrıca zikredilmemiştir. "Allah'ın, kâinatın yaratıcısı olduğuna, ilim ve iradesinin bütün cüz'iyyat ve külliyatı kapsadığına inananlar, kaza ve kadere de iman etmiş bulunurlar."[3] Şu kadar ki Hz. Peygamber (aleyhisselam) tarafından görülen lüzum üzerine, kaza ve kadere imanın gerekliliği (farziyeti) ayrıca belirtilmiştir.

Allah'ın ezelî ve sonsuz ilmine, sınırsız irade ve kudretine iman etmenin kadere de iman etme anlamına gelmiş olmasından hareketle bir kısım ulema kader meselesini doğrudan, 'Allah'a iman' başlığı altında ele almıştır.[4] Âlimlerimizin bazısı ise -gerek tevhid noktasında cehalete düşülebileceği endişesiyle gerekse bunun kaderi, iman esasları arasında görmemeyi ima edebileceği düşüncesiyle- 'kadere iman' esasını, hususi bir başlık altında zikretmeyi gerekli görmüştür.[5]

b. Kur'ân, birçok yerde, yaratılmadan önce her şeyin bir kitapta kayıtlı olduğunu bize bildiriyor. Şimdi burada durup kendimize şu soruyu yöneltelim: Cenab-ı Hakk'ın herhangi bir hususla alakalı olarak 'Bu böyledir.' demesi, -netice itibariyle- 'Bunun böyle olduğuna inanın.' anlamına gelmez mi? Müşahhas bir örnekle ifade edecek olursak, Allah'ın, Kur'ân'da *"Ne yerde ne de kendi nefislerinizde (gerek üzülmenize gerekse sevinmenize sebep olacak şekilde) meydana gelen hiçbir şey yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta olmasın.."* *(Hadîd Sûresi, 57/22)* buyurması, 'Bunun böyle olduğuna iman ediniz.' demesi manasına gelmez mi?

<u>İkinci iddia,</u> kaderle alakalı rivayetlerin, âhâd haberlerden ibaret olduğu (yani mütevatir olmadığı) şeklindedir. Bu konuyu gündeme getirenler 'İtikadî konularda haber-i âhâdın kabul edilmemesi Ehl-i Sünnetçe de kaideleştirilmiştir' demektedirler. İnanç konularında 'haber-i vahidlerin delil olarak kullanılamayacağı' tarzında şekillenen kanaat aslında ilk dönem Sünnî kelamcılar ve muhaddisler tarafından kabul görmemiştir. Onlar daha çok hadisin sıhhati için belirli şartlar öne sürmüşler ve sahih hadislerin hususiyetlerini belirlemişlerdi. Onlara göre, hadisin bu sıhhat şartlarını taşıması yeterliydi. Mesela, gerek kelam ilminin gerekse fıkıh ilminin babası konumundaki Ebu Hanife Hazretleri'nin *el-Fıkhu'l-Ekber* adlı kitabında, -her ne kadar haber-i vahidlerin itikadî konularda delil olup ola-

mayacağı tartışılmamış olsa da- haber-i vahidlere dayanılarak mirac, kabir suali, ru'yetullah ve şefâatın detayları gibi pek çok konunun hak olduğu vurgulanmaktadır.

Son dönem itibariyle diğer görüş taraftar toplamıştır. Ancak bu devrede de tersi kanaate sahip âlimler azımsanmayacak sayıdadır. Nitekim bu konuyla alakalı eser telif eden bazı araştırmacılar, Ehl-i Sünnet ekolünün, Ahmed b. Hanbel ve Ebu'l-Hasen el-Eşarî gibi önemli simalarının bu görüşte olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca son dönem bazı Sünnî usulcüler ve kelamcılar, 'meşhur haberlerin kesin ilim ifade etmiş olmaları itibariyle itikadî konularda delil olabileceği' görüşünü benimsemişlerdir. Mesela Serahsî, "Mütevatir, müstefîz ve üzerinde icmâ edilmiş sünnet, ilm-i yakîn ifade etme konusunda Kitap gibidir." diyerek meşhur haberlerin ilim ifade edeceğini kabul etmiştir.[6] Ve yine Maturîdî ekolünün önemli bir siması olan Ebu'l-Muîn en-Nesefî, Allah'ın ilim ve kudret sıfatları konusunda Mutezilî kelamcıların ileri sürdükleri görüşlerin yanlış olduğunu dile getirdiği yerde "Ne Kitap'ta ne de meşhur hadislerde onları destekleyen bir nass bulunmadığı halde, onları böyle bir yaklaşıma sevk eden hangi zaruret vardır?"[7] diyerek meşhur hadislerin de delil olduğunu açıkça ortaya koymuştur.[8]

Haber-i vâhidlerin de delil olarak kullanılabileceğini dile getiren âlimlerimiz "hadisin sağlam olarak Peygamber'den gelmesini, yani, itimada şayan yollar ve şahıslar tarafından gelmesini esas almışlardır. Ve yine bu zevata göre, hadis kritiği ilimlerinin gerektirdiği şartlar bu rivayetlerde mevcut ise onların âhâd haberler durumunda kalması kıymetlerini düşürmez. Bu görüşü paylaşanlar, sayı bakımından az olmadıkları gibi, belki de tatbikattaki durumu nazarî olarak da en iyi ifade eden kimselerdir."[9]

Belki bu çerçevede hatırlatılması gereken en önemli husus şudur: Kaderle alakalı hadislerin hepsi âhâd olsa da bunlar *mana itibariyle mütevatirdirler.*[10] Bu itibarla 'Âhâd hadisler zan ifade eder; zannî deliller ise akaid ilminde delil olarak kullanılamaz.' denilemez. Zira bu hadislerin delâlet ettikleri mana, kat'iyyet ifade eden âyetlerle *(bkz.: En'am Sûresi, 6/38; Tevbe Sûresi, 9/50-51; Yasin Sûresi, 36/12; Hadîd Sûresi, 57/22)* te'yit edilmiştir. Kat'î deliller ile manası te'yit edilen zannî deliller de kat'iyyet ifade ederler. Ayrıca -Bediüzzaman Hazretleri'nin de önemle vurguladığı üzere- 'Bazen haber-i vahid bazı şartlar içinde tevatür gibi kesinlik ifade eder, bazen de haber-i vahid haricî emarelerle kat'iyyet ifade eder.'[11]

Üçüncü iddia, 'bu rivayetlerin ravîlerinin güvenilir olmadığı' şeklindedir. Bu kuru bir iddiadan ibarettir. Zira bu kişiler, tanınmış, güçlü hadis ricali tarafından güvenilirlikleri belgelenmiş (tevsîk edilmiş) ravilerdir. Ne var ki kaderin iman esasları içinde olamayacağını savunanlar, bu rivayetlerin senetlerinde mecrûh ravilerin bulunduğunu iddia etmekten geri durmamışlardır. Bu noktada şu denmektedir: Bunlar içinde en kuvvetli görünen rivayetin senedi, Hz. Ömer>Abdullah b. Ömer>Yahya b. Ya'mer>Abdullah b. Bureyde şeklindedir ki, bu son ravî (Abdullah b. Bureyde) Ahmed. b. Hanbel tarafından tevsik edilmemiştir.

Bu iddia İbn Hacer'in *Tehzib* isimli eserine dayandırılmaktadır. Ne var ki, İbn Hacer, bu eserinde sadece İbn Hanbel'e atfedilen bir görüşe yer verdikten sonra, cerh ve tadil âlimlerinin İbn Bureyde'nin *(ö.105)* güvenilir olduğunu belirten görüşlerini bir bir sıralamıştır.[12] O kendi kanaatini ise *Takrib* isimli eserinde 'üçüncü tabakadan *sika* bir ravidir' diyerek net bir şekilde ortaya koymuştur.[13]

Sünnî kelam âlimlerinin bu rivayetleri sahih kabul ettikleri bilinen bir gerçektir. Ravilerin şahsına yönelik itirazlar, Mutezilî kelam âlimleri tarafından yapılmıştır. Bunun sebebi ise gayet açıktır: Söz konusu rivayetler, bu zevatın, temellendirmeye çalıştıkları görüşlerle ters düşmektedir. Bu cümleden olarak onlar, bu mevzuda, kaderi ispat için gelen hadislere hiç iltifat göstermemişler, onların uydurulmuş olduklarını ileri sürerek, ravilerini yalancılıkla itham etmişlerdir.[14]

Bu çerçevede hatırdan çıkarılmaması gereken bir husus da şudur: Allah Resûlü'nden *(sallallahu aleyhi ve sellem)* dinî ve gayr-ı dinî meselelerde varid olan ve İslâm teşrîinde Kur'ân'ın müfessiri olarak ilk mühim kaynağı teşkil eden hadisleri rivayet etmiş olan raviler, güvenilir oldukları tanınmış hadis tenkitçileri tarafından belgelenmiş şahıslardır ki, bunlar aynı zamanda kaderle ilgili hadislerin de ravileridirler. Eğer biz bu konudaki hadisleri reddetme cihetine yönelirsek, bunu ancak ravilerinin yalan söylemiş veya yalan nakletmiş olma ihtimaline binaen reddetmemiz gerekir; bu takdirde ise, sadece akaid meselelerinde varid olan hadislerin değil, ibadet ve muamelat da dahil, bütün dinî konularda varid olan hadislerin sıhhatinden de şüphe etmek gerekir ki, bu, dini tehdit eden büyük bir tehlikeyi teşkil eder.[15]

Dördüncü iddia, 'ilgili rivayetin Buharî gibi bir kaynakta yer almamış olduğu' şeklindedir. Bir kısım zevat,

hususiyle İmam Buharî'nin, -Cibril hadisi olarak bilinen-rivayeti naklederken kaderle alakalı cümleye yer vermemiş olmasını dillendirmektedir. Diğer hadis kitaplarında hadisin konumuzla alakalı kısmı şöyle geçer: *'..İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve kadere, hayrına ve şerrine inanmandır..'' (Müslim, İman 1; Ebu Davud, Sünnet 16; İbn Mace, Mukaddime 9).*[16] Buharî'nin sahihinde tahric edilen rivayet ise şöyledir: *"İman, Allah'a, meleklerine, O'na kavuşmaya, kitaplarına, peygamberlerine inanman; keza (öldükten sonra) dirilmeye inanmandır" (Buharî, İman 43)*

Görüldüğü gibi, kader inancı bir iman esası olarak, Buharî'nin Sahîh'i hariç, kütüb-i sitte dediğimiz diğer hadis kitaplarının hepsinde yer almaktadır. *(Bkz., Nesaî, İman 5; Tirmizi, Kader 10, 17; İbn Hanbel, Müsned, 1/97)* Ancak burada dikkatten kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: Kaderin varlığıyla ilgili olarak Buharî'nin Sahih'inde 'kitabu'l-kader' adlı müstakil bir kitab/bölüm vardır ve burada kaderle alakalı birçok rivayet mevcuttur. *(Bkz.: Buharî, Kader 1, 6, 11)*

Hâsılı, İmam Buharî Hazretleri'nin hadisi bu şekilde nakletmesi onun ulaşabildiği veri ve imkanlarla alakalı bir durumdur. Bu itibarla Buharî'nin, *Sahîh*'inde kaderin, 'iman esaslarından' biri olduğuna dair bir rivayetin olmaması, diğer hadis kitaplarında yer alan rivayetlerin delaletine ve kıymetine gölge düşürecek bir gerekçe olamaz. Diğer taraftan konunun tek bir noktaya indirgenip bunda ısrar edilmesi, 'Sahih-i Buharî'de yer almayan rivayetlerin delil olma özelliği (hücciyyeti) yoktur.' gibi bir anlama gelir ki, bunun da ilmîlikle bağdaştırılması mümkün olmaz.

Sonuç

Bütüncül bir nazarla bakıldığında iman esaslarının, kaza ve kader inancıyla/esasıyla çevrelendiği görülecektir; yüce Yaratıcı, başta Kendi varlığının bilinip tanınması olmak üzere, hayat ve ötesinin/devamının anlam ve maksadının ne olacağını ve de bunun için indireceği kitapları kimlere hangi varlık vasıtasıyla göndereceğini önceden takdir buyurmuştur. Bunun aksini düşünmek O'nun zuhûrata göre, gelişi güzel hareket ettiğini iddia etmek anlamına gelir ki, bu her şeyden müteâl olan Allah hakkında izahı imkansız bir çelişki oluşturur.

İslâm'da kadere iman etmenin zarureti iki temel delile/gerekçeye dayanır: Bunlardan birincisi, Cenab-ı Hakk'ın kayıtsız ve sınırsız (mutlak) olan ilim, irade, kudret vb. sıfatlarına iman etmenin gereği. İkincisi, manevî tevatür derecesine ulaşmış bulunan anlamı gayet açık haberlerin/hadîslerin varlığı. Bu itibarla bir Müslüman Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına ve öldükten sonra diriltilmeye inandığı gibi, topyekun varlıkla alakalı ilahî takdire (kadere) de inanmakla mükelleftir.

* Dicle Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
yozturk@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bediüzzaman Said Nursî, *Asâ-yı Mûsa*, Şahdamar yay., İstanbul 2007, s. 49.
2. Ramazan el-Butî, *Kübra'l-Yakîniyyati'l-Kevniyye*, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1973. s. 171.
3. Bilmen, Ö. Nasuhî, *Muvazzah İlm-i Kelam*, Bilmen yay., İstanbul ts., s294.
4. Mesela bkz., Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratu'l-Edille*, (thk.: Claude Selame), Dımaşk 1993, 1/522. Saha olarak kader, her ne kadar Cenab-ı Hakk'ın ilmi ile tespit ve tayini demek ise de aynı zamanda o, Allah'ın İradesi, Sem'i, Basarı ve Hikmeti de vs. demektir. Zira insanın, iradesinin nazara alınarak takdir edilmiş olan kaderinde, ilim sıfatı gibi Allah'ın diğer sıfatlarının da taalluku söz konusudur; sözgelimi, Allah'ın böyle bir tespitte bulunabilmesi için, O'nun kullarının zaman boyutunda neleri yapacağını hakkıyla görebilecek bir Basarı, neleri söyleyeceğini hakkıyla işetecek bir Sem'inin de olması gerekmektedir… Bundan anlıyoruz ki, kader konusu yalnızca –ilim gibi- tek bir sıfatı ilgilendiren bir durum değildir.
5. Cisrî, Hüseyin, *Savabu'l-Kelam*, (çev.: Mustafa Zihni Efendi), Tebliğ yay., Konya, ts., s. 232.
6. Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, Elif Ofset İstanbul 1990, 1/366. Hadisçilerin *meşhûr* diye tarif ettikleri hadisleri bazı fukâha *müstefîz* olarak isimlendirir. Hadis ıstilâhînda 'ikiden fazla kanaldan gelen fakat mütevatir derecesine ulaşmayan hadis' anlamında kullanılır.
7. Bkz.: Nesefî, *Tabsiratu'l-Edille*, 1/174.
8. Bkz.: Koçkuzu, Ali Osman, '*Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahidlerin İ'tikad ve Teşrî Yönlerinden Değeri*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1988, s.140-142.
9. Koçkuzu, *a.g.e.*, s. 140-142.
10. Mustafa Sabri, *Mevkifu'l-Akli ve'l-İlm*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, ys. 1950, 3/350.
11. Said Nursî, *Mektubât*, Şahdamar yay, İstanbul 2007, s. 101
12. Bkz., İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, Haydarâbad 1326, 5/157.
13. İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, Daru'r-Reşîd, Haleb 1992, s.297.
14. Koçyiğit, Talat, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, T.D.V. yay., Ankara 1989, s.160.
15. Koçyiğit, *a.g.e.*, s. 163.
16. Bu rivayetlerde kaderle birlikte 'hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna' dikkat çekilir. Kur'ân'da da yer alan bu iki kelime ile maddî hayır ve şerler de kastedilir. Yani, *hayır* ile -insanların sebeplere usulünce teşebbüslerine bağlı olarak- Allah'ın lutfettiği rızık/mal, sıhhat ve galibiyet gibi hususlar; *şer* mefhumu ile de –gerek insanların imtihana tâbi tutulmalarıyla ilgili olarak gerekse onların sebeplere riayetteki ihmal ve kusurlarına karşılık olarak- Allah'ın takdir etmiş olduğu kıtlık, hastalık ve mağlubiyet gibi karşılıklar da kastolunur. (İlgili âyetler için bkz.: Yunus Sûresi, 10/11; İsra Sûresi, 17/11; Hacc Sûresi, 22/11; Fussilet Sûresi, 41/49-51; Meâric Sûresi, 70/20.)

Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

صلى الله عليه

"Binler salât, binler selâm Sanadır, yâ Resûlallah!"
"Salavât, tek başına hakikate götüren yollardan biridir"

Salât ü Selâmın Kıymet ve Lezzeti

Kur'ân-ı Kerim'de "Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygamber'e hep salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve tam bir içtenlikle selâm verin (selamlayarak teslim olun)" *(Ahzâb Sûresi, 33/56)* buyrulmuştur. Bu âyet-i kerime "Allahümme salli alâ muhammedin, es-salâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallah ve Elfü elfi salâtin ve elfü elfi selâmın aleyke yâ Resûlallah" gibi dualarla Peygamber'e salavât getirmenin Cenab-ı Hakk'ın emri olduğunu göstermektedir. İslâm âlimlerine göre Allah Resûlü'ne (aleyhi ekmelü't-tehâyâ ve't-teslimât) ömürde bir defa salâvat getirmek farz, isminin anıldığı mecliste en az bir defa salavât getirmek vacip, tekrarı ise sünnettir. Her duaya başlarken ve bitirirken salavatla bitirmek de vaciptir. Böylece O'nun bizim üzerimizdeki hakkını eda etmeye çalışmış ve dualarımızın kabulünü kolaylaştırmış oluruz. Namazda bir defa salât u selam getirmek de vaciptir. Hanefiler, namazda et-Tehiyyât duasında Peygamber Efendimiz'e "es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyyü…" cümlesi ile salât ü selâm getirildiği için Salli ve Barik dualarının okunmasını sünnet kabul etmişlerdir. İmam Şafiî Hazretleri ise namazın cevazı için salavât'ın şart olduğunu söyleyerek Salli ve Barik dualarının ayrıca okunması gerektiğini belirtmiştir.

Salât, dua anlamındadır. Cenab-ı Hak'tan istenince O'ndan dua ve rahmet talep etme manasını ifade eder. Salavâtın anlamı esas alındığında, her insana "Allahım falan kişiye salât/rahmet et." şeklinde dua yapılabilir. Nitekim Allah Resûlü sallalahu aleyhi ve sellem, mescide sadaka ve zekat getiren sahabîlere bazen "Allahım ona salât et." diye dua etmiştir. *(Buhârî, Daâvât 33)* Ancak salavât ör-

fen peygamberler için kullanıldığından peygamberlerin adını anmadan onların dışındaki kişilere salavât getirilmesi uygun bulunmamış, önce peygamberleri anıp sonra onların peşinden diğer insanlara salavât getirilmesi daha münasip görülmüştür *(Elmalılı, 6/3923-24)* Diğer peygamberlerin adı anıldığında selâm, Peygamberimiz'in adı anıldığında ise salât ile birlikte selâmın da zikredilmesi Müslümanlar arasında meşhur olmuştur. Peygamber-i Zîşan Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm için selâm ile birlikte salât getirilmesinin hikmeti muhtemelen, O'nun şeriatının yani risaletinin devam ediyor olmasıyla ilgilidir. Salât, Cenab-ı Hakk'ın ve meleklerin dua ve tahiyyelerini ifade ettiği için, selâm ile birlikte salâtın zikredilmesi âdeta O'nun göklerle irtibatının devam ettiğine ve kıyamete kadar risaletinin ve davetinin devam edeceğine işaret etmektedir. Nitekim muasır mütefekkirlerden Schuon, vahyin salât'a tekabül ettiğini, salâtın aşkın ve şakûlî, selâmın ise içkin ve ufkî bir niteliği olduğunu söyler. Bir başka deyişle selâm zahirle, salât ise batınla ilgilidir. Mutasavvıflar salât ile temsil edilen ilâhî isimlerin tecellilerinin şimşek gibi parladığını, ancak selâm ile kişinin özel hâllerine yerleştiğini söylemişlerdir. Bu yönüyle selam, salâtı tamamlar. Ancak salât, selâmın ifade ettiği anlamları da zımnen ihtiva ettiğinden seleften nakledilen salavâtlarda bazen yalnızca "Salli" duası ile yetinilmiştir. *(Schuon, s. 153-155)*

Salât u selâmın önemini anlatan birçok hadis-i şerif ve seleften nakledilen rivayetler vardır. Bazı Hak dostları ise salât u selâmın hakikatini keşif ve ilham yoluyla görmüşler; bazıları da görüp hissettiklerini anlatmışlardır. Bediüzzaman Said Nursi, *Lem'âlar* adlı eserinde salât u selâm ile ilgili bir keşfini anlatır. *Yirmi Sekizinci Lem'â*'da kısa, fakat önemli yirmi sekiz farklı konuyu "nükte" başlığı altında bir araya getirmiştir. Eserin fihristinde belirtildiği üzere sekizinci nüktede "salât ü selâmın kıymet ve ehemmiyeti ve zât-ı Risâlet'in (aleyhi ekmelüttehâyâ) mahiyet ve kudsiyeti" beyan edilmiştir. Yine Fihrist'te adı geçen nüktede çok önemli ve herkesin muhtaç olduğu bir hakikatin anlatıldığı belirtilmiştir. Salât ü selâm'ın önemi üzerinde *Risâleler*'in muhtelif yerlerinde de durulmuştur. Ancak Sekizinci Nükte'deki kısa metinde, salâvât müstakil bir konu olarak ele alınmış; diğer bölümlerde temas edilmeyen bazı hususlar farklı bir üslupla dile getirilmiştir. Bu nüktede salavâtın hakikati bir yatsı namazı sonrası yaşanmış manevî bir keşifle Bediüzzaman Hazretleri'ne gösterilmiştir. O, her zamanki mütevazı üslubuyla gördüğü hakikati, "inkişaf eden latif bir nükte" diyerek hatıra gelen bir temsilmiş gibi nakletmiştir. Gördüğü hakikati, muhtemelen gördüğü gibi anlatmakla yetinmemiş, "Bir adam yeni bir menzile girdiği zaman menzildeki zatlara selam verdiği gibi" şeklindeki benzetmelerle gördüklerini aklî delillerle tahkim ederek temsil suretinde tasvir etmiştir. Böylece gördüğü müteal hakikati, yaptığı benzetme ve ta'lillerle her seviyeden insanın akıl ve hayali ile istifade edebileceği kıyas-ı temsilî şeklinde sunmuştur.

Anlatımın orijinalliği yanında "salât" ile "selâm" arasındaki ince farklara işaret edilmiş olması da risaleyi önemli kılan hususların başında gelmektedir. Dolayısıyla hem akla hem de his ve ruh dünyamıza hitap eden bir metin ortaya çıkmıştır. Bu metinde salât ve selâmın mahiyeti beyâna dayalı irfanî ve bürhanî bir bakışla keşf edilmeye çalışıldığı gibi aynı zamanda "neden milyonlarca salât ve selâm" getirildiği hakkında da son kısımda kısaca durulmuştur.

Risâle'nin girişinde Bediüzzaman Hazretleri, yatsı namazından sonra tesbihat esnasında "Milyonlar salât, milyonlar selâm Sanadır, yâ Resûlallah!" cümlesini okurken birden kendisine salât ü selâmın mahiyeti ve ehemmiyetiyle ilgili "latif bir nüktenin inkişaf ettiğini" söyler. Latif nükteleri, tam anlamıyla ifade etmek, yazıya dök-

mek, akılla tam zabt etmek kolay olmadığı, belki mümkün olmadığı için bu latîf nüktenin de zahiri hisleriyle yakalayabildiği bazı yönlerini bir iki cümle ile kaydettiğini ifade etmiştir. Yaşadığı ruhanî hâlleri yazıya dökmekteki zorluğu başka bazı risalelerinde de açıkça dile getirmiştir. Besmelenin sırrını anlattığı *On dördüncü Lem'a*'nın *İkinci Makamı*'nda, besmelenin rahmet noktasında parlak bir nurunun, sönük aklına uzaktan göründüğünü, o nuru kayıt altına almak ve yakalamak istediğini ancak tam muvaffak olamadığını, yirmi otuz kadar sırrın yalnızca altısını yazıya dökebildiğini söyler.

Salâvâtta geçen "elfü elfi" (bin kere bin) milyon anlamına gelmekle birlikte Bediüzzaman bu sayıyı "binler" şeklinde ifade etmiş ve anılan salât ü selâmı "binler selâm sana ya Resûlallah!" şeklinde tercüme etmiştir. Bilindiği gibi bin sayısı İslâmi gelenekte, her şeyi kuşatan ve kesret ifade eden en büyük sayı kabul edilmiştir. Çokluk ifade etmek için kullanılmış olan bin sayısı binle çarpılarak, geçmişte sıradan insanlar tarafından bilinen en üst sayı ifade edilmeye çalışılmış, böylece sınırsızlık ve kesret vurgulanmaya çalışılmıştır. Ancak milyon geçmişte halk arasında kesret ifade etmek için sıklıkla kullanılan bir sayı olmadığı için muhtemelen onun yerine daha sık kullanılan "binler" sayısı tercih edilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de de kesret ifade etmek için bin sayısının zikredildiği görülmektedir *(Bakara Sûresi, 2/96; Hac Sûresi, 22/47)*.

Temsil

Bediüzzaman, yaşadığı derûni hâli şöyle ifade eder:

"Gördüm ki, gece âlemi, dünyanın yeni açılmış bir menzili gibidir. Yatsı namazında o âleme girdim. Hayalin fevkalade inbisatından ve mahiyet-i insaniyenin bütün dünya ile alâkadarlığından, koca dünyayı, o gecede bir menzil gibi gördüm. Zîhayatlar ve insanlar görünmeyecek derecede küçüldüler. Yalnız o menzili şenlendiren ve ünsiyetlendiren ve nurlandıran tek Şahsiyet-i Mâneviye-i Muhammediye'yi (aleyhisselam) hayalen müşahede ettim. Bir adam yeni bir menzile girdiği zaman menzildeki zatlara selâm ettiği gibi "Binler selâm sana yâ Resûlallah" demeye bir arzuyu içimde coşar buldum. Güya bütün ins ve cinnin adedince selâm ediyorum."

Temsile "Gördüm ki" ifadesiyle başlaması, yakaza hâlinde yaşanmış manevî bir tecrübe ile karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Bütün dünyanın bir anda görülmesini hayalin genişlemesi ve mahiyet-i insaniyenin bütün dünya ile alakalı olması ile açıklamıştır. Hayalinin genişlediğini söylemesi şuurlu bir hâl yaşadığını "mahiyet-i insaniye" ifadesi ise bu hâli ruhen yaşadığını gösteriyor. Girdiği bu âlemde Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) manevî şahsiyetinin bütün âlemi nuruyla kapladığını, o âlemi şenlendirdiğini ve o âlemi anlamlı ve dost kıldığını, hayalen müşahede etmiştir. O hâli görünce yeni bir yere/menzile giren kişinin oradakilere selâm vermesi gibi, Resûl-i Ekrem'e selâm verme isteğinin bütün benliğini kapladığını hisseder. Ancak nuruyla bütün âlemi kaplamış Zat'a öyle bir selâm vermelidir ki O'na layık olsun. Bütün insanlar ve cinlerin namına, -sanki onların bir temsilcisi gibi-, "Binler selâm sana yâ Resûlallah" der. Bu hususu "*Benim dünyamın eczaları ve zîşuur mahlukları olan umum cin ve insi konuşturup her birerlerinin namına bir selâmı, mezkur manalarla takdim ettim*" sözleriyle ifade eder.

Temsilde anlattığı hâlin benzerini muhtemelen başka bir zaman namaz esnasında yaşamış olan Bediüzzaman Hazretleri, "garip bir hâlet-i ruhiye" şeklinde nitelendirdiği bu durumu *Altıncı Şuâ*'da şöyle anlatır: "Bir zaman karanlıklı bir gurbette, karanlık bir gecede, zulmetli bir gaflet içinde, hâli hazırda olan bu koca kâinat hayalime câmid, ruhsuz, meyyit, boş, hâlî, müthiş bir cenaze göründü. Geçmiş zaman dahi bütün bütün ölü, boş, meyyit, müthiş tahayyül edildi. O hadsiz mekan ve o hudutsuz zaman, karanlıklı bir vahşetgâh suretini aldı. Ben o hâletten kurtulmak için namaza iltica ettim. Teşehhü de "et-Tehiyyât" dediğim zaman birden kâinat canlandı; hayyattar, nuranî bir şekil aldı, dirildi. Hayy-ı Kayyum'un parlak bir aynası oldu. Bütün hayattar eczasıyla beraber, hayatlarının tahiyyelerini ve hedâyâ-yı hayatiyelerini daimî bir surette Zât-ı Hayy-ı Kayyum'a takdim ettiklerini ilmelyakîn, belki hakkalyakîn ile bildim ve gördüm. Sonra "es-selâmu aleyke eyyühe'n-Nebiyyü" dediğim vakit, o hudutsuz ve hâlî zaman birden Resûl-i Ekrem Aleyhissalâtü vesselâm'ın riyaseti altında, zîhayat ruhlar ile vahşetzar suretinden ünsiyetli bir seyrangâh suretine inkılap etti."

Yaşadığı bu garip hâlet-i ruhiye, namazda gerçekleşmiştir. Bediüzzaman, bu metinde mekanın Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin tecellileriyle munis bir mahiyet aldığı gibi zamanın da Resûl-i Ekrem'in manevî riyasetiyle anlam kazandığını ve korku veren özelliklerinin kaybolarak ünsiyet edilen bir hâle inkılap ettiğini söylemiştir. âdeta eşya üzerinde Ilâhî isimlerin tecellileri gibi zamanın da nübüvvet nuru ile aydınlandığına ve anlam kazandığına işaret etmiştir. Başka bir risalesinde Allah Resûlü'nü (aleyhissalâtu vesselâm) tanımayan bir Müslüman'ın Rabbini de tanıyamayacağını, hatta ruhunda hiçbir kemâlin kalmayacağını

söyleyen Bediüzzaman Hazretleri, böyle bir insanın "Mahiyetindeki bütün menziller ve lâtifeler karanlığa düşer ve kalbinde müthiş bir tahribat ve vahşet olur." diyerek, Allah Resûlü'ne imanın insana kazandırdığı manevî kazançları ifade etmektedir. *(24. Söz, 5. Dal)*. Nebî-i Zişan'a imanı her daim tazeleyen bağlılığımızı ifade eden ise salât ve selâm'dır. Nübüvvet mişkâtından yansıyan nurun zamanı aydınlatması ile zaman kudsileşir. Allah Resûlü'ne salât ve selâm getirmek ise zamanın kudsiliğini hissetmenin yollarını açan bir anahtar gibidir. Bundan dolayı zamanla kayıtlı olduğumuz şu âlemde maddi ve manevî lütuflara nail olmanın yolu Allah Resûlü'ne salat ve selam okuyarak sünnetine ittiba etmeye bağlıdır.

Selâmın Anlamı ve Kıymeti: Tecdid-i Biat

Bediüzzaman, yukarıda anlattığı manevî hâlde iken O'na takdim ettiği selâmın anlamını "*Sana tecdid-i biat edip memuriyetini kabul ve getirdiğin kanunlarına itaat ve evâmirine teslim ve taarruzumuzdan selâmet bulacağını selâmla ifade*" şeklinde açıklar. Bu cümlede müellif, "selâm"ın ifade ettiği farklı anlamları, veciz bir üslupla sıralamıştır. Buna göre Allah Resûlü'ne getirilen selâm; (a) Tecdid-i biat, anlamındadır. Peygamber-i Zişan Efendimiz'e verilen selâm, öncelikle O'nun manevî şahsiyetinin huzurunda bir bey'at yenileme anlamı taşır. Selâm'ın Resûl-i Ekrem Hazretleri'ne "bey'at yenileme" anlamı taşıması, üzerinde sıkça durulan bir temadır. Allah Resûlü'ne (aleyhissalâtu vesselâm) verilen selâm hem O'na karşı saygımızı hem de bağlılığımızı ifade eder. Kişinin durumu değiştikçe selamın anlamı da değişir. Her bir farklı durumda selam farklı bir anlam kazanır.

(b) Selâmın bir diğer anlamı O'nun memuriyetini kabul etmektir. Buna göre verdiği selâmla bir mü'min Allah Resûlü'nün risalet vazifesini kabul ettiğini benimsemiş ve ilan etmiş olmaktadır.

(c) Selâmın anlamlarından birisi ise Allah Resûlü'nün getirdiği Kur'ân ve Sünnet ile bildirdiği ilâhî kanunlara itaat edeceğini beyan etmektir.

(d) Selâmın bir diğer anlamı ise Resûl-u Ekrem'in kendisinin bizzat verdiği emir ve nehiylere teslim olacağını bildirmektir. Selam'ın Allah Resûlü'nün getirdiği ilahî buyruklara ve Sünnet'ine teslim olma anlamlarına geldiği İslâm âlimlerince dile getirilmiştir. Allah Resûlü'ne verilen selâm'da Peygamber-i Zîşan'ı tekrim anlamı bulunduğu gibi selâm ile emirlerine teslim olun ve O'nu hiç incitmeyerek O'na teslim olun manaları da bulunmaktadır. *(Elmalılı, 6/3923)*

(e) Selâmın bir diğer anlamı da Allah'ın aziz Peygamberi'ne saygısız davranmama teminatıdır. Muazzez Peygamber'e insanlar tarafından vaki olabilecek zarar, saygısızlık gibi olumsuz durumların kendisinden sadır olmayacağının teminatını kişi O'na verdiği selâm ile beyan etmektedir.

(f) Selamın anlamlarından bir diğerine Bediüzzaman, başka bir risalesinde işaret eder. O'na selâm vermek, Resûl-i Ekrem'in dualarına katılmak âdeta O'nun dualarına "âmin" demektir. Bediüzzaman, "Allah Resûlü, bütün peygamberleri arkasına alıp onlara duasına âmin, âmin dedirten ve ümmetinden her gün her ferd-i mütedeyyin, hiç olmazsa kaç defa ona salâvat getirmekle O'nun duasına âmin, âmin der." sözleriyle bu hususa işaret eder. (*Onbirinci Şuâ, Yedinci Mesele*)

Salâtın Lezzeti: Göklerin Rahmet Duası

Tebrik, dua, istiğfar, rahmet gibi anlamlara gelen salât, Allah'tan rahmet, meleklerden istiğfar, mü'minlerden dua demektir. Nitekim "Muhakkak ki Allah ve melekleri Peygamber'e hep salât ederler." *(Ahzâb Sûresi, 33/56)* âyeti, "Allah teâlâ, rahmet ve in'amıyla, melekler, istiğfarları ve hizmetleriyle Peygamber'e daima tekrim etmektedirler." şeklinde yorumlanmıştır. *(Elmalılı, 6/3923)* Kur'ân'da geçen "salât etmek" fiili yerine göre mağfiret ya da istiğfar yani bağışlama anlamlarına gelmektedir. Salâtın anlamlarından birisi de "bereket"tir. Muasır mütefekkirlerden bazıları, salât kelimesini "bereket" şeklinde açıklamışlardır. *(Nasr, s. 87)* Bu durumda salât kavramına söyleyenin durumuna göre farklı anlamlar yüklemek gerekmektedir. Salât, yerine göre "Bereket ya da rahmet O'nun üzerine olsun." veya "Allah O'nun bereketini artırsın." anlamlarını ifade etmiş olmaktadır. Bereket kelimesi ile rahmet arasında yakın alaka vardır. Bu sebeple Bediüzzaman Hazretleri salâtı, rahmet olarak yorumlamıştır. Bediüzzaman bahsi geçen keşifte, salâtın manasını görmüş, hissetmiş ve şöyle tasvir etmiştir:

"Hem o getirdiği nur ve hediye ile benim bu dünyamı tenvir ettiği gibi, herkesin bu dünyadaki dünyalarını tenvir ediyor, nimetlendiriyor diye o hediyesine şâkirane bir mukabele nevinden "Binler salâvât Sana insin." dedim. Yani, "Senin bu iyiliğine karşı biz mukabele edemiyoruz. Belki Hâlikımız'ın hazine-i rahmetinden gelen ve semâvat ehlinin adedince rahmetler Sana gelmesini niyaz ile şükranımızı izhar ediyoruz." manasını hayalen hissettim".

Bu metinde salât, rahmet olarak yorumlanmıştır. Nitekim salât kelimesi "Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmet indiren (salât) O'dur ve melekleridir. O,

mü'minlere gerçekten pek merhametlidir." *(Ahzâb Sûresi, 33/43)* âyetinde rahmet manasındadır. Salât ile rahmet arasındaki yakın alakadan dolayı "İşte Rab'leri tarafından bol mağfiret (salavât) ve rahmete mazhar olanlar onlardır. Hidâyete erenler de ancak onlardır." *(Bakara Sûresi, 2/157)* âyetinde salât ile rahmet birlikte zikredilmiştir. İkisi ayrı ayrı anıldığı için burada geçen salât kelimesi mağfiret, bağışlama manasında yorumlanmıştır, ancak bu âyet-i kerime de rahmet ve salât arasında anlam yakınlığı bulunduğunu göstermektedir. Cenab-ı Hakk'ın kullarına salâtı, rahmeti netice vermekte sonuçta kullar mağfirete ve hidayete kavuşmaktadır.

Daha sonra Bediüzzaman, gök ehlinin salât ile alakasını *"O Zat-ı Ahmediye (*aleyhissalâtu vesselâm*), Risaleti cihetiyle Hak'tan halka elçiliği haysiyetiyle selâmı istediği gibi, ubudiyeti cihetiyle halktan Hakk'a teveccühü hasebiyle, rahmet manasındaki salâtı ister."* sözleriyle açıklar. Bu durumda Allah Resûlü'ne selâm, bütün insanlar ve cinler adedince verildiği gibi, salât da bütün gök ehli tarafından, onların adedince Cenab-ı Hakk'ın rahmet hazinesinden sunulmaktadır. Allah Resûlü risâlet vazifesi cihetiyle selamı/barış ve huzuru, ubudiyeti ile de salâtı yani rahmeti temsil etmektedir. Selam ile insanlar O'nun risalet vazifesini tasdik etmiş olmaktadırlar; insanların durumuna göre selamın anlamları değişmektedir. Salât ise ubudiyeti ile hasıl olan manevî şahsiyetine ve peygamberlik cevherine karşılık gelmektedir.

Selâm, Allah Resûlü'nün tebliğ ettiği dinî emirlere bağlılığı ifade ettiği gibi salât da O'nun manevî hususiyetlerini ve ubudiyetini temsil etmektedir. âdeta O (aleyhissalâtu vesselâm) gök ehlinin rahmet duasının tecessüm etmiş hâlidir. Allah Resûlü'nün (aleyhisselâtu vesselâm) "Rahmet Peygamber"i diye nitelendirilmesi de O'nun rahmete mazhariyetini göstermektedir. Bu sebeple Resûl-i Ekrem'e getirilen salavât, rahmet kapılarının açılmasına; O'nun merhamet ve şefkatinden yararlanmaya vesiledir. Nitekim bir âyet-i kerimede Peygamber Efendimiz'e hitaben *"Onlar için dua (salât) et. Senin onlar lehine duan, onlar için büyük bir huzur kaynağıdır." (Tevbe Sûresi, 9/103)* buyrularak, Allah Resûlü'nün kendisine getirilen salavâta yine salât ile yani rahmetle karşılık verdiği ifade edilmiştir. Salavât ile Allah Resûlü'nün şefaat-i uzmâsı arasında da yakın alaka vardır. Salavât, O'nun şefaat yetkisini ve şefaat edilenlerin sayısını artırmakta, böylece mü'minlere rahmet olarak geri dönmektedir. Nitekim bu karşılıklı etkileşimi Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Kim bana bir defa salât ederse Allah ona on defa salât eder." (Nesâî, Sehv 55)* sözleriyle dile getirmiştir.

Binler Salât ü Selâm'ın Hikmeti

Salât, gök ehlinin O'na rahmet duasıdır. "*Nasıl ki cin ve ins adedince selâma lâyık ve cin ve ins adedince umumi tecdid-i biatı takdim ediyoruz. Öyle de semâvât ehli adedince, hazine-i rahmetten her birinin namına bir salâta lâyıktır.*" "Nasıl ki" cümlesi ile müellif, zihinlerimize bilinenden bilinmeyene intikal için karşılaştırma imkanı sunmaktadır. Yeryüzündeki varlıkların O'na selam getirmesi gerektiği yukarıda açıklanmıştı. "Nasıl ki" ifadesi ile yerdekilerin selamına kıyas ederek göktekilerin de O Zat'a salât ettiği hakikati dile getirilmektedir. Binlerce/milyonlarca selâmı istediği gibi milyonlar salât da O'na layıktır. Semâda bulunan bütün nuranî varlıklar, Cenab-ı Hakk'ın rahmet hazinelerinden kendi sayılarınca salâtı O'na sunmaktadırlar.

Dünyadaki insanlar ve cinler gibi şuurlu varlıklar, Resûl-i Zîşan'a selâm eder; göklerdeki bütün ruhanî varlıklar ona salât okur. Biz de onların namına milyonlar salât ü selâmı ona takdim ederiz. Bu sınırsız sayıdaki salâvâtın hikmetini muhterem müellif *Sekizinci Nükte*'de şöyle açıklar:

"Çünkü getirdiği nurla her bir şeyin kemali görünür ve her bir mevcudun kıymeti tezahür eder her bir mahlukun vazife-i Rabbaniyesi müşahede olunur ve her bir masnûdaki makasıd-ı Ilâhîye tecelli eder. Onun için her bir şey, lisan-ı hâl ile olduğu gibi lisan-ı kali de olsaydı, "es-Salâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallah" diyecekleri kat'i olduğundan, biz onların namına "Cinler ve insanlar sayısınca, melekler ve yıldızlar adedince milyonlar selâm ve salât Sanadır yâ Resûlallah." manen deriz."

"Çünkü" ile başlayan bu cümlede bir önceki ifadesinde anlatılan hakikatin aklî izahını yapmaktadır. Böylece gördüğü hakikatin hikmetini ve gayesini ortaya koyarak, metafizik hakikati hikemî hakikat hâline dönüştürmekte ve bizim idrak edeceğimiz bir üslupla ifade etmektedir. Onun üslubunu kendinden önceki âriflerin anlatım tarzının dışına çıkaran bu usûl, mücerred metafizik hakikatlerin her seviyedeki insan tarafından anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. âdeta o, bildiği her hakikati, hikmet, şeriat, insan ve toplum açılarından ifade ettiği anlamları kademe kademe açarak, önümüze sermektedir.

Allah Resûlü'nün bi'seti her varlık için rahmettir. Varlık âleminin gayesiz ve başıboş olmadığı O'nunla bilinmiş; kâinatta bulunan canlı cansız her varlık O'nun getirdiği hakikatlerle anlam kazanmıştır. Canlı varlıkların, cansız nesnelerin Yüce Yaratıcı'nın ilâhî isimlerinin tecellilerini yansıtan parlak aynalar olduğu Peygamber Efendimiz'in

kâinat üzerine tuttuğu ışık ile bilinmiştir. Kendilerini seyreden şuurlu varlıkların bakışlarında, anlamsızlıktan kurtulmalarına vesile olduğu için canlı cansız bütün varlıklar, Allah Resûlü'ne hâl diliyle âdeta salât ve selâm getirmektedirler. Bu hususu Bediüzzaman, bir risalesinde "Salavat-ı bînihaye, ol Server-i Kâinat ve Fahr-i Âleme hediye olsun ki, âlem, envâ ve ecnâsıyla onun risaletine şehadet ve mucizelerine delâlet ve hazine-i gaybdan getirdiği metâ-ı âlîye dellâllık ediyor. Güya âleme teşrif ettiğinden, her bir nevi, kendi lisan-ı mahsusuyla O'nu alkışlamıştır." (*Muhâkemât*) şeklinde dile getirmiştir. Onların getirdiği salât ve selâmları, onlar namına mü'minler, "Denizlerin dalgaları, yaprakların sayısı, mahlukatın nefesleri ve yağmur taneleri... sayısınca salât ve selâm Sana olsun ey Allah Resûlü!" şeklinde seslendirmektedirler.

Varlık âleminin diliyle salavât getirilmesi hususunda Bediüzzaman Hazretleri, selefleri olan büyük velilerin ve asfiyanın yolunu izlemiştir. Nitekim Üstad Bediüzzaman'ın sürekli okuduğu dua ve virdlerin bir araya getirildiği *Hizbü'l-hakâiki'n-nûriye* adlı eserde yer alan Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'ne ait *Evrâd-ı kudsiye*'nin dua bölümü sonundaki "Allahım! Geçmiş-gitmiş ve gelecek, saîd-şakî bütün canlı varlıklar adedince tüm sayıları içine alan, bütün sınırları kuşatan, bitmeyen, sınırsız, son bulmayan, bozulmayan, varlığınla daim, bekanla bakî salavâtlarından Senin O'na salât eylediğin bir salâtı, nuru bütün varlıklardan önce, zuhuru bütün âlemlere rahmet Efendimiz Muhammed'in üzerine eyle." salavâtı, selef âlimlerimizin hem kâinata bakışını yansıtması hem de salavâta verdikleri değeri göstermesi açısından mânidardır.

Bütün kâinatta Allah Resûlü'nün getirdiği risalet vazifesine karşı şükran hisleri bulunduğu gibi tek tek her mü'min de Allah Resûlü'ne karşı derin minnet duyguları taşımaktadır. Zira O, mü'minlerin her hâliyle ilgilenmiş, yalnızca ashabının değil daha sonraki ümmetinin karşılaşması muhtemel sıkıntılara karşı uyarılarda bulunmuş, dertleriyle dertlenmiştir. Hayatımızın her anı ve her sıkıntımız için rehber ve örnekliğine başvurabileceğimiz Sünneti ile yolumuzu her zaman aydınlatmaya devam etmektedir. Bu sebeple ümmetinin her bir ferdi O'na İslâm ümmetinin bütün diğer fertleri namına binler/milyonlar salât ve selâm getirmekle kendini sorumlu hissetmektedir. Allah Resûlü, her mü'minin hayatının her anıyla alakalı olduğundan dolayı da mü'minler, kendi adlarına O'na karşı binler salât ve selâm getirme sorumluluğu taşımaktadırlar. Nitekim Bediüzzaman, bir risalesinde bu hususu şöyle açıklar: "O Zat (aleyhisselam), umum ümmetinin saadetiyle alâkadar ve bütün efrad-ı ümmetinin her nevi saadetleriyle hissedardır ve her nevi musibetleriyle endişedardır. İşte, kendi hakkında saadet ve kemâlât mertebeleri hadsiz olmakla beraber, hadsiz efrad-ı ümmetinin, hadsiz bir zamanda, hadsiz envâ-ı saadetlerini hararetle arzu eden ve hadsiz envâ-ı şekavetlerinden müteessir olan bir Zat, elbette hadsiz salâvat ve dua ve rahmete lâyıktır ve muhtaçtır." *(24. Mektup, Birinci Zeyl)*

Hâsılı, salât u selâmlarla O'nu her anışımız, hem O'nun peygamberliğini bir tebrik hem getirdiği saadet-i ebediye müjdesine karşı bir teşekkür ve hem de bildirdiği fermanlara itaatimizi ve bey'atımızı yenilememiz manasına gelmektedir. Efendiler Efendisi'ne salât u selâm okumakla, ahd u peymanımızı yenilemiş, ümmeti arasına bizi de dahil etmesi isteği ile kendisine müracaat etmiş oluyoruz. "Seni andık, Seni düşündük; Allah Teâlâ'ya Senin kadrini yüceltmesi için dua ve dilekte bulunduk" demiş ve "Dahîlek ya Resûlallah! Bizi de nurlu halkana al ey Allah'ın Resûlü!.." talebimizi tekrar ederek O'nun engin şefkat ve şefaatına sığınmış oluyoruz. Bizim salâtımız, Üstad'ın ifadesiyle, "Ya Rab! Yanımızda elçiniz ve dergahınızda elçimiz olan reisimize merhamet et ki, bize sirayet etsin." manasına bir duadır. Bununla beraber salât u selâm makbul duadır; yapılan diğer duaların başında ve sonunda salât u selâm okununca, iki makbul dua arasında istenen şeyler de makbul olur. *(Gülen, s. 1, 5)* Salavât rahmet ve bereket manasında olduğu için duanın başında ve sonunda okunduğunda Rahmetenlilâlemîn'in rahmetinin nüzûlüne vesile olmaktadır. Bu sebeple Bediüzzaman Hazretleri de risalenin sonunda câmi bir salavât zikrettikten sonra salât u selâm'ın önemini anlatan şu beyitle risaleyi bitirir:

Kâfi değil mi sana bizzat Allah eylemiş salât;
Melekleri dahi eyler O'na selâm ve salât.

* Sakarya Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
atekines@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

Bediüzzaman Said Nursî, *Risale-i Nur Külliyatı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2001.

Buhârî, Ebû Abdullah, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul 1315.

Gülen, Fethullah, "Ümit Burcu", İstanbul 2005.

Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak dinî Kur'ân Dili*, İstanbul

Nasr, Seyyid Hüseyn, *İslâm İdealler ve Gerçekler*, çev. Ahmed Özel, İstanbul 1985.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Beyrut ty.

Schuon, Frithjof, *İslâm'ı Anlamak*, Çev.: Mahmut Kanık, İstanbul 1988.

Doç. Dr. Murat AKGÜNDÜZ *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

OSMANLI DEVLETİ'NDE ŞEYHÜLİSLÂMLIK MÜESSESESİ

Osmanlı Devleti, köklü müesseselere sahip olduğu için altı asırdan uzun bir süre yaşayabilmiştir. Bu müesseselerden biri olan Şeyhülislâmlık makamı, dînî ve hukûkî olarak en yüksek otoriteyi temsil etmektedir. "Yaşlı", "bilge" ve "reis" manalarına gelen "şeyh" kelimesinin İslâm'a izâfesiyle oluşan Şeyhülislâm unvanı, hicrî IV/miladi 10. asrın ikinci yarısında Horasan bölgesinde ortaya çıkmıştır.[1] Abdullah b. El-Mübarek (v. 797), Fahreddin er-Râzî (v. 1209) ve Sadeddin et-Teftâzânî (v. 1389) gibi âlimler Şeyhülislâm unvanıyla tanınmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlığın ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir görüş bulunmamakla beraber, genellikle ilk Şeyhülislâm'ın Sultan II. Murad (1421-1451) devrinde bu makama tayin edilen Molla Fenârî (v. 1431) olduğu kabul edilir.[2] Zenbilli Ali Efendi (v. 1526), İbn-i Kemâl Paşa (v. 1533) ve Ebussuûd Efendi (v. 1574) devirlerinde Şeyhülislâmlık daha fazla önem kazanarak ilmiye teşkilatının en yüksek makamı hâline gelmiştir. Ebussuûd Efendi'den itibaren Rumeli Kadıaskerliği yapanların Şeyhülislâmlığa tayin edilmesi uygulaması başlamıştır. Önceleri Şeyhülislâmlar hayat boyu görevde kalırken, Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1566) devrinde ilk defa Çivizâde Mehmed Efendi (v. 1547) padişah tarafından azledilmiştir. Şeyhülislâmların tayin ve azli, tamamen padişahın iradesine bağlı olan bir husustur. Yeni tayin edilen Şeyhülislâm'a beyaz çuhayla kaplı samur kürk olan "ferve-i beyzâ" giydirilirdi.[3] Ebussuûd Efendi devrinde Şeyhülislâm'ın maaşı günlük 600 akçeye kadar çıkmıştı. O dönemde 12 akçeye bir koyun alınabildiği düşünülürse Şeyhülislâm'ın maaşının ne kadar yüksek olduğu anlaşılır.

Şeyhülislâmlara Sultan II. Mahmud (1808-1839) devrine kadar ayrı bir hükümet dairesi tahsis edilmediğinden kendi konaklarında işlerini yürütürlerdi. Şeyhülislâm konağında fetva emini, kethüdâ, mektupçu, telhisçi adlı memurlar ile kâtipler görev yapardı. Haziran 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Yeniçeri Ağası'nın Süleymaniye Câmii arkasındaki makamı olan Ağa Kapısı, Şeyhülislâmlığa tahsis edildi ve onların da böylece resmî bir dairesi oldu. Daha sonra burada Anadolu ve Rumeli Kadıaskerliği ile İstanbul Kadılığı da hizmet vermeye başladı. Tanzimat devrinde Şeyhülislâmlık içinde çeşitli işleri gören meclisler kurularak geniş bir bakanlık teşkilatına dönüştü. Kadıların tayinleriyle ilgilenen Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm, şer'î mahkemelerin temyiz mercii olan Fetvahane ve Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye, medreselerin bütün işlerinden sorumlu olan Meclis-i Mesâlih-i Talebe ve tarikat şeyhlerinin bağlı olduğu Meclis-i Meşâyih, bu meclislerin en önemlileridir.[4] Ayrıca aynı dönemde Şeyhülislâm, bugünkü bakanlar kuruluna benzeyen sadrazam başkanlığındaki Meclis-i Vükelâ toplantılarına katılırdı.[5]

Devlet protokolünde padişah ve sadrazamdan sonra gelen Şeyhülislâm, başta bayramlaşma merasimi olmak üzere bütün önemli merasimlere katılırdı. Padişahın devlet idaresiyle ilgili yönünü sadrazam, din işleriyle ilgili yönünü Şeyhülislâm temsil ederdi. Bu yönden Şeyhülislâm, Osmanlı padişahlarının Yavuz Sultan Selim (1512-1520) devrinden itibaren sahip olduğu hilâfet makamının dinî sahadaki görevlerini üstlenmiş oluyordu. Fatih Kanunnâmesi'nde Şeyhülislâm'ın ulemânın serdârı olduğu zikredilmektedir. Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhîsü'l-Beyân fi Kavânîn-i Al-i Osman* adlı eserinde ise Osmanlı Devleti'nin asıl dayanağı olan din sahasında yetkili sayıldığı için Şeyhülislâm'ın bazı hususlarda sadrazamdan üstün olduğu söylenmektedir.[6]

İnsanların müftüsü manasında "Müfti'l-Enâm" da denilen Şeyhülislâm'ın aslî görevi, herhangi bir kişiden padişaha kadar kendisine sorulan meselelerde fetva vermektir. Bu fetvalar, günlük hayattaki bir ibadetle ilgili olabileceği gibi padişahın tahttan indirilmesi ve katliyle ilgili bir konuda bile verilebilirdi. Bunun yanında, örfe dayanarak çıkarılan kanunnamelerin şeriata uygunluğu da Şeyhülislâmlar tarafından sağlanmıştır. Şeyhülislâmlığın sahip olduğu bu hukûkî otorite, bir yönüyle günümüzdeki Anayasa Mahkemesi'ne de benzetilebilir. Osmanlı Devleti'nde hukukun uygulanmasını sağlayan kadılar en üst makam olarak Şeyhülislâmlığa bağlıdır.[7]

Şeyhülislâmlık, Maârif Nezâreti kurulana kadar eğitim sahasında da en yüksek makam olarak kabul edilmiştir. Orta ve yüksek derecede eğitim veren medreseler, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar Şeyhülislâmlığa bağlı kalmıştır. Şeyhülislâmlık içindeki Ders Vekâleti, medreselerin bütün meseleleriyle ilgilenen bir alt birim olarak ortaya çıkmıştır. Günlük ücreti kırk akçeden yukarı olan bütün müderris ve kadıların tayin ve azli, Şeyhülislâm'ın teklifi ve padişah onayıyla yapılmıştır.[8]

Osmanlı döneminde din hizmetlerini yürüten imam-hatip, müezzin ve vâiz gibi görevlilerin tayin ve azli de yine Şeyhülislâm vasıtasıyla yapılmıştır.

Aslî görevleri dışında Şeyhülislâm'ın bütün devlet meselelerinde padişaha bir nevi danışmanlık yaptığı söylenebilir. Osmanlı padişahları, savaş ve barış yapılmasından yeni para basımına kadar devleti ilgilendiren her konuda devrin Şeyhülislâm'ına görüşlerini sormuşlar ve onlardan fetva almışlardır. Böylece Osmanlı Devleti'nin bütün icraatının şer'-i şerife uygunluğu Şeyhülislâm tarafından denetlenmiştir.[9] Mesela Zenbilli Ali Efendi, Yavuz Sultan Selim'in 150 hazine muhafızının katli konusundaki emrine karşı çıkarak şer'an suçu sabit olmadan kimsenin öldürülemeyeceğini söylemiş ve padişahı kararından vazgeçirmişti.[10] Yine Zenbilli Ali Efendi, Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı ülkesindeki bütün Hıristiyanların Müslümanlaştırılması şeklindeki emrini reddetmiş ve kimsenin, dinini değiştirmeye zorlanamayacağını bildirmişti.[11]

Ebussuûd Efendi de Kânûnî Sultan Süleyman'ın emriyle Ayasofya vakıflarına bağlı olan dükkânların kiralarının arttırılmamasına karşı çıkarak, "Emr-i sultânîyle nâmeşrû olan nesne meşrû olmaz." demiştir.[12] Rivayete göre, Kânûnî Sultan Süleyman bütün devlet işlerinde Ebussuûd Efendi'den aldığı fetvaların kabrine gömülmesini istemişti. Böylece padişah, manevî sorumluluğu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye yüklemiş oluyordu.[13]

Sultan III. Mehmed (1595-1603) devri Şeyhülislâmlarından Sun'ullah Efendi (v. 1612) ise, bizzat padişaha hitaben şeriata aykırı olan hiçbir duruma rızasının olmadığını söyleyebilmiştir.[14]

Osmanlı Şeyhülislâmları, yüksek bir makamı temsil ettikleri için dinî yaşayışlarıyla da devirlerindeki insanlara örnek olmuşlardır. Yukarıda adı geçen Zenbilli Ali Efendi'nin zühd ve takvada eşsiz bir yaşayış sürdüğü ve dinî ilimlerde yüksek bir dağ gibi olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.[15] Sultan I. Ahmed (1603-1617), Sultan I. Mustafa (1617-1618; 1622-1623) ve Sultan II. Osman (1618-1622) devirlerinde görev yapan Şeyhülislâm Hocazâde Esad Efendi (v. 1625), devrin meşhur mutasavvıfı Aziz Mahmud Hüdaî'ye (v. 1628) intisab ederek ondan Celvetiyye tarikatında hilafet almıştır.[16]

Sultan I. Mahmud (1730-1754) devrinde Şeyhülislâmlık yapan Mirzâzâde Şeyh Mehmed Efendi (v. 1735), takva sahibi bir zât olup üç günde bir Kur'ân-ı Kerîm'i hatmederdi.[17] Yine Sultan I. Mahmud devri Şeyhülislâmlarından Ebülhayr Ahmed Efendi (v. 1742), babasının Eyüp Nişancası'nda yaptırdığı medreseyi tekkeye çevirerek müntesibi olduğu Nakşibendî şeyhi Murad Efendi'ye vermişti.[18]

Sultan III. Mustafa (1757-1774) devri Şeyhülislâmlarından Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin (v. 1774) de ömrünün sonuna kadar beş vakit namazı cemaatle kıldığı ve akşamdan yatsıya kadar seccade üzerinden kalkmayıp duâ ettiği rivayet edilmektedir.[19]

1 Kasım 1922'de TBMM tarafından Osmanlı saltanatının kaldırılmasıyla son Şeyhülislâm Mehmed Nuri Medenî Efendi (1859-1927) de görevini tamamlamıştır. TBMM hükümetine bağlı olarak kurulan Şer'iye ve Evkaf Vekâleti de 3 Mart 1924'te kaldırılınca Diyanet İşleri Başkanlığı ortaya çıkmıştır.

* Harran Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
makgunduz@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Murat Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık*, İstanbul 2002, s. 29.
2. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 40.
3. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 165-183.
4. Geniş bilgi için bk. Esra Yakut, *Şeyhülislâmlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, İstanbul 2005.
5. Bk. Murat Akgündüz, "Şeyhülislâm'ın Meclis-i Vükelâ'daki Yeri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Ilâhîyat Fakültesi Dergisi*, XVI (2002), s. 265-276.
6. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 107-109.
7. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 219-252.
8. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 259-267.
9. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 300-314.
10. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, İstanbul 1280, 2/551.
11. Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, 2/81-82.
12. Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve OsmanlıTatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s. 395.
13. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri*, İstanbul 1992, 4/33.
14. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih*, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1999, 2/857.
15. Bk. Ahmed Rif'at, *Devhatü'l-Meşâyih ma'a Zeyl*, İstanbul ts., s. 16.
16. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, III/2, 461.
17. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, IV/II, 468.
18. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, IV/II, 469.
19. Bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, 1/308.

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

SORULARLA İSLÂM'DA TİCARET AHLAKI %

Ticaretin ruhu, doğruluk, emniyet, yaşanan devri idrak, müşteriye karşı fevkalâde nazik ve terbiyeli davranmaktır. Bu hususların birinde kusur eden, ticaretin ruhunu hırpalamış, dolayısıyla da kendi kazanç yollarını tıkamış olur.

Ticaretin esası alış-verişe, girişimciliğe ve sermaye kullanımına dayanır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz. Ancak, karşılıklı rızaya dayanan ticaret bunun dışındadır."* *(Nisâ Sûresi, 4/29)* *"Allah alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır."* *(Bakara Sûresi, 2/275)* *"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman hemen Allah'ı anmaya (namaza) koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından rızkınızı arayın. Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz."* *(Cuma sûresi, 62/9-10)*

Allah elçisinin, ticaret yapanlara ilişkin öğütlerinden bazıları da şöyledir: *"Sözü ve muamelesi doğru tüccar, kıyamet gününde arşın gölgesi altındadır."* *(İbn Mâce, Ticârât 1)* *"Bir kimse, gıda maddelerini toplayıp günün rayiç fiyatı ile satsa sanki onu yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtmış gibi ecir alır."* *(İbn Mâce, Ruhûn 16)* *"Ey tüccar topluluğu! Hiç kuşkusuz, alış-verişe boş söz ve yalan yere yemin çokça karışır. Bu yüzden, bu eksikliği sadakalarınızla telafi ediniz!"* *(Ebu Davud, Büyû 1)* "Dürüst, sözüne ve işine güvenilen tüccar, nebîler, sıddîklar ve şehitlerle beraberdir." *(Tirmizî, Büyû 4; İbn Mâce, Ticârât 1)*

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ticarette ortaklıklarla ilgili olarak da çeşitli tavsiyeleri olmuştur. Bu konuda Kur'ân'da genel etik ölçüler verilmekle yetinilir. "*Doğrusu, ortakların çoğu birbirinin haklarına tecavüz ederler. Ancak iman eden ve iyi işler yapanlar bunun dışındadır. Bunların sayısı ne kadar da azdır!*" *(Sâd Sûresi, 38/24)* Başka bir âyette, miras malında ortaklıktan şöyle söz edilir: *"Eğer ana bir erkek veya kız kardeşlerin sayısı birden fazla ise onlar, (miras malının) üçte birinde ortaktırlar."* *(Nisâ Sûresi, 4/12)* Ebû Hüreyre'nin naklettiği

kudsî bir hadiste şöyle buyurulur: *"İki ortak birbirine hıyanet etmediği sürece, üçüncüsü benim. Eğer onlar birbirine hıyanet ederlerse ben aralarından çekilirim."* *(Ebu Davud, Büyû 26)* Yine hadislerde şöyle buyurulmuştur: *"Allah'ın kudret eli, ortaklar birbirine hıyânet etmediği sürece, onların üzerindedir."* *(Ebu Davud, Büyû 26)*, *"Kârın paylaşılması, ortakların serbestçe belirlediği şartlara göre olur. Zarara katlanma ise sermaye oranlarına göredir."* *(İbn Mâce, Ticârât 63)*

Hz. Peygamber (s.a.s)'in ticarî ve iktisadî hayatla ilgili birçok söz, fiil ve takrirleri vardır. Nitekim Allah'ın Elçisine en üstün kazancın hangisi olduğu sorulunca şöyle cevap vermiştir: *"Kişinin elinin emeği ve mebrûr alış-veriştir."* *(Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/466)* Bu da, yalan yere yemin ve aldatma karışmayan alış-verişi ifade eder.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bizzat kendisi de alış-veriş yapmış, borçlanmış, rehin vermiş, ortaklık yapmıştır. O, insanlar çeşitli ticaret muameleleri yaparlarken peygamber olmuş ve onları ticaretten men etmemiş, aksine rızkın onda dokuzunun ticarette olduğunu bildirmiştir. *(Münâvî, Feyzü'l-kadir, 3/220)* Ancak ticaret hayatında haksız kazanca yol açabilen faiz, karaborsacılık, yalan, hile, gabin[1] ve garar[2] gibi şeyler yasaklanmış, hak sahibinin hakkını alabildiği ve haksızlık yapmak isteyenin dışlandığı bir ekonomik sistem hedeflenmiştir. Sağlıklı bir ticaret için, esnaf ve tüccarın kendi alanı ile ilgili bilgileri edinmesi veya yakınında her zaman danışacağı bir uzman bulundurması gerekir. Nitekim Hz. Ömer'in halîfe olunca böyle bir bilgilenme seferberliği başlattığı görülür. Onun bütün yöneticilere yayınladığı ilk ticaret genelgesi şöyledir: "İslâm'a göre, kendi ticaretiyle ilgili hükümleri bilmeyen kimse, bizim çarşı ve pazarlarımızda alış-veriş yapmasın. Çünkü bilmeme yüzünden faize düşebilir."

"Kâr miktarı için bir sınır var mıdır?"

Âyet ve hadislerde ticaret ve kazançtan genel olarak söz edilmiş ve ekonomik hayatın belirli prensiplere göre, kendi tabii kuralları içinde yürümesi istenmiştir. Piyasanın kendi kuralları içinde ve İslâmî ölçülere göre yapılan ticarî faaliyetlerde oluşacak kâr meşrû sayılmıştır. Ancak toplumu aşırı kârla istismar etmek isteyen hırslı kimselere karşı da gerekli önlemler alınmıştır. Bu tedbirlerle, serbest rekabet esasının korunması ve insanların temel ihtiyaçlarının istismarının önlenmesi amaçlanmıştır. Faizin, karaborsacılığın, yalan ve hilenin yasaklanması, karşılıksız kazanç yollarının kapatılması ve gerektiğinde narha[3] başvurulması bunlar arasında sayılabilir. Buna göre İslâm'ın, alış-verişlerde çeşitli mallara, yüzde hesabiyle bir kâr haddi belirlemediği görülür. Genel olarak arz ve talep kanunlarına bağlı, serbest rekabet esasları içinde oluşacak fiyatlar ölçü alınmıştır. Allah elçisinin, piyasa fiyatlarına müdahale etmesi ve kâr sınırlarını belirlemesi için yapılan başvurulara verdiği şu cevap beşeri ekonomi için de anlamlıdır: *"Şüphesiz, fiyatı tayin eden, darlık ve bolluk veren, rızkı veren Allah'tır. Ben, sizden birinizin mal ve can konusundaki bir haksızlıktan dolayı, hakkını benden ister olduğu hâlde Rabb'ime kavuşmak istemem."* *(Ebu Davud, Büyû 49; Tirmizî, Büyû 73; İbn Mâce, Ticârât 27)* Ancak şunu hemen belirtelim ki, satım akdinde yüzde üzerinden belirli bir kâr sınırının konulmaması, satıcının dilediği fiyata satış yapabileceği anlamına gelmez. Yalan yere yemin, malın ayıbını gizleme, malda bulunmayan niteliklerle malı övme, mâliyeti yüksek gösterme, mal darlığından yararlanma gibi yollarla müşteriyi etkileyerek piyasa fiyatının üzerine çıkmalarda "fâhiş fiyat" söz konusu olur. Burada hakkı olmayan fazlalık satıcıya meşrû olmaz.

"Fâhiş kâr nedir? Kâr miktarı yüzde kaçtır?"

İslâm'da aldatma, "gabn" terimi ile ifade edilir. Fâhiş ve yesir gabn olmak üzere ikiye ayrılır. Çok aldatma ve az aldatma demektir. Az aldatma satım akdine zarar vermez. Çünkü bundan kaçınmak güçtür. Diğer yandan insanlar küçük fiyat farklarına rıza gösterirler. Fakat piyasa fiyatının üstüne çok çıkılırsa müşteri, aldatıldığını düşünür ve fazlalığı satıcıya helâl etmez. Bu yüzden de fahiş fiyat meselesi ortaya çıkar. Fâhiş fiyat miktarları içtihatla belirlenmiştir. Hanefîlere göre bilirkişilerin değerlendirme alanı dışında kalan çok yüksek veya çok düşük fiyatlarda "gabn (aldanma)" söz konusu olur. Belh fakihlerinden Nusayr ibn Yahya (v. 268/881),

satım akdine konu olan malların, piyasadaki dolaşım hızını ve insanların bu mala olan ihtiyaçlarını dikkate alarak fâhiş gabni; gayri menkullerde %20, hayvanlarda %10 ve diğer menkul mallarda ise %5 olarak sınırlamış ve piyasa fiyatının üstünde veya altında bu oranlar aşılarak yapılacak satışların fâhiş gabn derecesinde olacağını belirtmiştir. Bu orana ulaşmayan fazlalıklar da yesir gabn kapsamına girer. Mecelle, 165. maddesinde bu ölçüleri kanun maddesi hâline getirmiştir. Ancak fâhiş gabnin, satım akdinin fesih sebebi olabilmesi için, aldatma ile birlikte bulunması gerekir. Aksi hâlde yalan ve hile olmayınca bir kimsenin müşteriye vereceği doğru bilgilerle malını dilediği fiyata satmasına da İslâmî bir engel yoktur. Malikilere göre, malın değerinin üçte birinden daha fazlasıyla piyasa fiyatının üstüne çıkmak veya aşağı düşürmek fâhiş fiyattır. Hz. Ebu Bekir (r.a)'ın uygulaması da bu şekilde olmuştur.

Kanaatimizce, İslâm'ın aşırı sayılan kârın miktarı konusunda kesin bir sınır getirmeyişi, nispetlerin tespitini ülke ve beldelerin örflerine bırakmak içindir. Mezheplerin bu konuda farklı ölçüler getirmesi de bunu göstermektedir. Diğer yandan peşin satışlarla, vadeli satışları kendi içinde değerlendirmek gerekir. Çünkü veresiye bir satışta kâr oranının yüksek tutulduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak yalan ve aldatma karıştırarak piyasa fiyatının üzerinde satış yapan kimse için, bu fazlalık temiz kazanç olmaz. Hak sahiplerinin helâlleşmesi gerekir. Bu mümkün olmazsa bu gibi eksiklikler için yoksullara bağış yapmalıdır. Hadiste şöyle buyurulur: *"Ey tüccar topluluğu! Alış-verişe boş söz ve yalan yere yemin çokça karışır. Bu eksiklikleri sadakalarınızla telâfi ediniz."* *(Ebu Davud, Büyû 1; Tirmizi, Büyû 4; Nesai, Eyman 7)*

"Karaborsacılık nedir?"

İnsanların ihtiyacı olan bir malı, sırf pahalanmasını bekleyerek depolamak ve satışa sunmamaktır. İslâm'da ticaret hayatının serbest bırakılarak fiyatların serbest rekabet sonucu oluşması asıldır. Bazı mallar karaborsa için saklanınca piyasada mal darlığı olur ve talep fazlalığı sebebiyle fiyatlar sun'î olarak yükselmeye başlar. Karaborsacının gayesi de budur. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Karaborsacı ne kötü kuldur! Fiyatların düştüğünü öğrenince üzülür, yükseldiğini duyarsa sevinir."* *(Kâmil Miras, Tecrid-i Sarih, 6/549)* *"Bir gıda maddesini 40 gece depolayıp (ihtiyaç varken) saklayan Allah'tan uzaklaşmış, Allah da onu kendisinden uzaklaştırmıştır."* *(Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/33)* Karaborsacılığın oluşması için şu şartlar gereklidir: 1) Depolanan malın satın alınmış bir mal olması, 2) Gıda maddesi olması, 3) İnsanların depolanan malı almada sıkıntı ve ihtiyaç içinde olması. Ebu Yusuf'a göre, gıda maddeleri dışında, piyasaya sürülmemesi topluma zarar veren her çeşit malda da ihtikâr söz konusu olur. Malı saklama süresi normalde kırk gündür, ancak toplumun sıkıntıya düşme durumuna göre bu süre kısalabilir. Nitekim günümüzde akaryakıt ve tüpgaz gibi ihtiyaç maddeleri iki üç gün gibi kısa bir süre piyasadan çekilse toplum büyük sıkıntıya düşer, aksi durumunda, özellikle zarûrî maddelerin fiyatlarına narh uygulamasına da bir engel yoktur.

"Kabzdan önce satış yasağı nedir? Ticaret hayatında ne gibi etkileri olur?"

Satın alınan bir malın fiilen teslim alınmasına "kabz" denir. Malın teslim alınmazdan önce, müşteri tarafından üçüncü bir kişiye satılması, ilk satıcı ve alıcı arasında teslimle ilgili olarak çıkabilecek bir anlaşmazlık, ikinci satışı da etkileyecektir. Malın ilk satıcıdan teslim alınamaması; onun sözünde durmaması, malın telef olması veya defolu çıkması gibi sebeplerden kaynaklanabilir. Böyle bir durumda, bir önceki problem çözülmedikçe, ikinci satıcı taahhüdünü yerine getiremeyecektir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *"Kim bir gıda maddesini satın alırsa onu kabzetmedikçe başkasına satmasın."* *(Buharî, Büyû 54, 55; Müslim, Büyû 29-32; Ebu Davud, Büyû 65)* Bu hadiste zikredilen yiyecek maddesi örnek kabilinden olup hadis bütün menkul eşyanın alım satımını kapsamına alır. Kabzdan önce başkasına satış geçerli olursa bu durum, mal hiç yer değiştirmeden, hatta henüz mal üretilmeden fiyatının yükselmesine sebep olur. Bir takım aracılar, malı hiç görmeden kağıt üzerinde kazanç elde etmiş olurlar. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre, gayri menkul üzerinde kabzdan önce tasarrufta bulunmak caizdir. Dayandıkları delil, "istihsan" prensibidir. Çünkü

gayri menkulün kabzdan önce telef olması veya değişikliğe uğraması çok seyrek görülen bir durumdur. Seyrek olan bir şeye ise itibar edilmez. İmam Muhammed, Züfer ve Şâfiî'ye göre gayri menkulün de menkuller gibi, kabzdan önce satışı caiz değildir.

İslâm'da borçlu ve alacaklının sahip olduğu hak ve görevler nedir?

Her konuda olduğu gibi ticaret hayatında da verilen sözlerin tutulması önemlidir. Kişinin özünün ve sözünün bir olması, sözünün senet sayılması, ya göründüğün gibi ol ya da olduğun gibi görün özdeyişleri, toplumun vicdanında yer etmiştir. Büyük ölçüde kul haklarının söz konusu olduğu ticaret hayatında sözünde durmak, ticarî taahhütleri gününde yerine getirmek önemlidir. Aksi halde kul hakları ihlalleri ortaya çıkar ve helalleşme olmadıkça konu ahiretteki hesaplaşmaya kalır. Kur'ân-ı Kerîm'de, karşılıklı borçlanmalarda bunun yazıyla tespiti yanında, verilen sözlere ve yapılan antlaşmalara uyulması istenmiştir. Âyetlerde şöyle buyurulur: *"Ey iman edenler! Yaptığınız sözleşme hükümlerini yerine getirin."* *(Mâide Sûresi, 5/1)* *"Verdiğiniz sözü yerine getirin, çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir."* *(İsrâ Sûresi, 17/34)* Hz. Peygamber'in aşağıdaki hadisi de yukarıdaki âyetleri tefsir eder. *"Müslümanlar kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar. Ancak haramı helal, helalı haram kılan şart bunun dışındadır."* *(Buharî, İcâre 14; Tirmizî, Ahkam 17)* Diğer yandan ödeme güçlüğü içinde olan borçluya gerekli kolaylığın gösterilmesi gerekir. Âyette şöyle buyurulur: *"Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyince kadar süre vermek vardır. Bilirseniz, borcu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır."* *(Bakara Sûresi, 2/280)* Ancak ödeme gücü olduğu hâlde, borcunu vadesinde ödemeyen kimse alacaklıya zulüm yapmış olur. Hadiste şöyle buyurulur: *"Borcunu ödeme imkânı olan bir kimsenin borcunu ertelemesi bir zulümdür."* *(Buharî, Havale 1,2; Müslim, Musâkât 33; Ebu Davud, Büyû 10; Tirmizî, Büyû 68)* Alacaklı böyle varlıklı kimseden alacağını mahkeme yoluyla zorla alabilir. Bir kimse gerek ihtiyaç yüzünden gerekse yatırımlarını büyütmek, daha fazla mal alarak cirosunu arttırmak gibi maksatlarla da borçlanabilir. Ödeme gücünü aşmayacak şekildeki borçlanmalarda bir sakınca bulunmaz. Nitekim Hz. Peygamber de zaman zaman ihtiyaç yüzünden borçlanmıştır. Meselâ, bir Yahudî'den veresiye yiyecek satın almış ve zırhını rehin olarak bırakmıştır. *(Buharî, Cihad 89)*

Ödemek niyetiyle borçlanan kimseye Cenab-ı Hak yardımcı olur. Ebû Hüreyre'(r.a)'ın naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur: *"Kim ödemek niyetiyle borçlanırsa Allah onu bu borcu ödemeye muvaffak kılar. Kim de başkasının malını telef etmek niyetiyle alırsa Allah onu telef ettirir, ödemeye muvaffak olamaz."* *(Buharî, İstikraz 2)* Borçlanmada niyetin önemi Ebû Ümâme (r.a)'ın naklettiği şu hadiste daha açıktır: *"Bir kimse ödemek niyetiyle borçlanır, fakat borcunu ödeyemeden ölürse Allah onun borcundan vazgeçer ve istediği bedeli vererek alacaklısını razı eder. Buna karşılık ödeme niyeti olmaksızın borçlanan kimse, borcunu ödemeden ölürse Yüce Allah ondan alacaklıların hakkını alır."* *(Kamil Miras, Tecrid-i Sarih, 7/273)* Ancak bu dua ve sakındırmalar, İslâm'da borçlanmanın caiz olmadığı anlamına gelmez. Borçlanmayla alakalı İslâm'ın tavsiyesi ölçünün kaçırılmaması ve ödeme gücünü aşacak borç yükü altına girilmemesidir.

Cenab-ı Hak'tan haramdan arınmış, bereketli helal rızık nasip etmesini dileriz.

* Uludağ Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
hdonduren@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Alış-verişte aldatmak, eksik vermek, saklamak, gizlemek, farkına varmamak gibi anlamlara gelen gabn, Hanefilere göre ikiye ayrılır ve her ikisinin de kendine göre hükümleri vardır. Fâhiş gabn; herhangi bir malı o malın fiyatı hakkında bilirkişilerin belirleyeceği fiyattan oldukça fazla bir fiyatla satmak veya bu ölçüde düşük bir fiyatla satın almaktır. Yesir gabn ise bu derece yüksek veya düşük olmayan, insanların aldanma saymakla birlikte müsamaha ile karşıladıkları bir bedelle satış yapmaktır.
2. Garar; ticarette aldanma riski ve bilinmezlik manasına gelir. İslâm meyve, sebze ve ekinlerin çiçeğinde iken veya henüz olgunlaşmadan önce satışını yasaklamıştır. Çünkü böyle bir üründe garar, yani telef olma veya meydana gelmeme riski söz konusudur.
3. Narh, eşya fiyatlarının devlet; belediye veya başka yetkililerce belirlenmesi ve esnaf ve tüccarın bu fiyatların dışına çıkmasının yasaklanmasıdır.

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt EREN *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

O, ifadelerinde söz kesen bir beyan sultanı, mantığında bir muhakeme abidesi ve düşüncelerinde de misyonunun enginliğine denk bir okyanustu. İfadeleri o kadar kıvrak, beyanı o denli vâzıh, üslûbu öylesine zengin ve rengin idi ki, bazen bir-iki cümle ile muhataplarına dünya kadar hakikatleri birden arz eder, bazen mücelletlere sığmayacak kadar geniş konuları bir solukluk söze sıkıştırır, bazen de tevil ve tefsir üstadlarına yorumlamak üzere ne söz cevherleri ne söz cevherleri emanet ederdi.

KIZMA!

Hadis-i Şerifinin Verdiği Mesajlar

Hadis ıstılah olarak, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve selem) söz, fiil, onay, bedenî ve ahlâkî sıfat, sîret ve kendisine nispet edilen haberlere denir. Bu haberler O'nun Peygamberlik gelmeden önceki bütün söz, fiil ve takrirlerini de kapsar. Diğer bir tabirle Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in yaratılışı, ahlâkı ve gidişatına dair her türlü davranış ve sıfatları sünnet diye adlandırılır. Hadisçiler nezdinde hadisle sünnet birbirleriyle paralel ve eş anlamlı olarak ifade edilir. Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in hadisleri diye ifadesini bulan mübarek sözlerinin büyük bir kısmı hem teşriî hem de edebî yönden mucize nevindendir. O, Arab'ın en fasihidir. O'nun edebî yönünün i'câzı, lafızlarıyla rivayet edilen hadislerde tezahür eder.

Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*, çabuk konuşmaz, söyleyeceği sözü üzerinde düşünülsün ve iyice kavransın diye üç kere tekrar ederdi. *(Tirmizî, eş-Şemâil, Hıms, 1968, s. 113.)* Sanat yapmak için konuşmaz, anlamını kimsenin bilmediği garip kelimeler kullanmazdı. Bununla birlikte edebî gücü çok kuvvetliydi. Mecbur kalmadıkça konuşmaz, sözünün başında *'Bismillah'*, sonunda da *'Elhamdülillah'* derdi.

Ebu Ya'lâ senedi ile gelen bir hadiste Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* kendi konuşma üslûbu hakkında: أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ وَاخْتُصِرَ لِيَ الْكَلَامُ *"Bana Cevâmiûl-kelim verildi ve sözler b -*

nim için çok özlü ve veciz hâle getirildi." buyurmaktadır. O'nun önemli altı hususiyetinden biri olan *Cevâmiu'l-kelim* özelliği, az ve öz sözcüklerle çok şeyi ifade etmesi anlamına gelir. Cevâmiu'l-kelim ifadesi, konuşulan mevzuya ait söylenebilecek câmi (kapsamlı) ifade demektir. Bu özellik Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'den sudûr etmiş sözlerin birçoğunda geçerlidir.

Aşağıda Söz Sultanı Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in söz cevherlerinden sızıp gelen, zenginlik ve muhtevasıyla Cevâmiu'l-kelim özelliğini taşıyan bir hadisini örnek kabilinden nakledeceğiz:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَنَّ رَجُلا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصِنِي قَالَ:
لا تَغْضَبْ فَرَدَّدَ مِرَارًا قَالَ لاَ تَغْضَبْ

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayet edilen bir hadise göre, bir adam Allah Resûlü *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'e gelip **'Bana öğüt ver.'** dedi. Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* de kendisine: **'Kızma!'** buyurur. Adam birkaç defa ısrarla nasihat talebini tekrar edince Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* her defasında **'Kızma!'** diye tekrar etti. *(Buhari, Edeb 76)*

Kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek anlamına gelir.

el-Berika'da rivayet edilen bir diğer hadiste Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)* "**Gadaba gelen bir kimse, dilediğini yapmaya gücü yettiği hâlde, yumuşak davranırsa Allah teala onun kalbini, emniyet, güven ve îmân ile doldurur.**" buyurmaktadır.

Büyükler "**Gadab, insanın içinden dışına doğru çıkar. Hüzün ise, dışından içine doğru işler. Gadabdan güç ve intikam hırsı, hüzünden ise, dert ve hastalık doğar.**" demişlerdir.

Kızma hasleti insanın yaratılışında var olan ve yerine göre kullanılması gereken bir vasıftır. İnsanın, kızılması gereken yerde kızması fıtratının gereğidir. Ama kızma kendi nefsi hesabına olmamalıdır. Mesela dinî şiarların ayaklar altına alınması durumunda, kızmak, dinî gayretin gereğidir. Ancak bu kızma karşı tarafı incitecek şekilde, hatta onun hakkına tecavüz edecek boyutta olmamalıdır. Bu hadiste kastedilen kızmak özetle her halükarda, insanın sinirlerine hâkim olması şeklinde yorumlanmalıdır.

Hadisin Anlam Deryasından Çıkartılan Dersler:[1]

1- Kızmayı terk etmekten maksat öfkelenmeye sevk eden sebeplerden sakınmaktır.
2- Hadiste sebeplere tevessül emredilmektedir.
3- Hadiste Cebriyye ve Kaderiye mezheplerinin doğru olmadığı ifade edilmektedir. (Sebeplere tevessülün emredilmesi cebriye ve kaderiye mezheplerinin reddedildiğini göstermektedir.)
4- Hadiste sedd-i zerâi (Harama giden, yasağı çiğnemeye götüren yolların tıkanması) kuralı görülmektedir. Ayrıca bir kötülükten korunmanın kötülüğün tedavisinden daha önemli ve hayırlı olduğu anlaşılmaktadır.
5- Toplumu bilgilendirme ve aydınlatma konumunda olan bir insanın ilim ve akılla donanarak her konuya hakkını vermesi, her soru sorana ne faydalı ise ona uygun cevap vermesi gerektiğine işaret vardır.
6- Soru sorarken ve ilim öğrenirken edepli davranmak gerekir.
7- Geçerli bir mazeret olmaksızın öğrenmek isteyen kimseden ilmi gizlemek caiz değildir.
8- Öfkelenmek, konuşma ve amelde dengeyi bozar.
9- Öfkelenmeyen kişi, fiil ve sözlerinde hoşnutluk ve öfke hallerinde itidalini korur, objektif davranır.
10- Güzel ahlâklı olmaya teşvik vardır.
11- Kaza ve kadere razı olmalıdır.
12- Kızmamanın aklın ve olgunluğun kemaline delil olmasını ifade eder.
13- Hadiste *'Fakat günahları faydalarından daha çoktur.'* (Bakara Sûresi, 2/219) âyetinin anlamı yer almakta ayrıca menfaat ve zarar arasında mukayese prensibi görülmektedir.
14- Hadiste dinin güzelliklerine ve olgunluğuna işaret vardır.
15- Sahabenin dini derinden anlamaya olan aşk ve şevki hırs ve azmi görülmektedir.

16- Hadiste Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in *'Kendinizin güç yetirebileceği şeyleri teklif edin'* hadisinin anlamı yer almaktadır.

17- Kötülüklerin kaynağı öfkedir.

18- Kızmanın makbul olanı da olmayanı da vardır.

19- Sahabe-i Kiram (r.a.)'ın fıkhının büyüklüğü; zira bu hadisten umumiyet anlamamışlar, Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in onlara öğretmiş olduğu vechile övülen kızgınlıkla kızmışlar yerilen kızgınlığı da terk etmişlerdir.

20- Kızmak inkâra yol açabilen sebeplerdendir.

21- Müslümanlara bol bol nasihat etmenin vacip olması.

22- Nasihatin önemi ve toplumlardaki etkisi.

23- Bir kimsenin tek başına zayıf, arkadaşlarıyla kuvvetli olabildiği; zira mü'minin diğer mü'min kardeşinin aynası olduğu ve kişinin genellikle kendi ayıplarını göremediği anlaşılmaktadır.

24- Sözden maksat faydalı olanı, çokluğu (laf kalabalığı) ve tekrarı değildir.

25- Bir âlime güzel ahlâk ve edeb içerisinde müracaat edilmesinin caiz olması.

26- İnsanın kızmayı terk edip ve kendine hakim olmasının kesbî bir ahlâk olduğu delili çıkar.

27- Tekvinî şeriatın şer'î şeriat ile desteklenmesi.

28- Kızmanın şeytandan kaynaklandığı

29- Kuvvetli olanın kızma anında nefsine mâlik olan olduğu

30- Sabır ve hilmin fazileti.

31- Yasağı kapsayıcı kısa ve öz ifadelerle nasihat etmenin meşruluğu.

32- Bu hadis, Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in *'Ben cevâmiu'l-kelim'le serfirâz kılındım,* -bana az sözle çok manayı ifade kabiliyeti verildi.' hadisindeki anlamı ihtiva etmektedir.

33- Nasihat verirken insanları kendi konumlarına yerleştirerek hareket etmenin gereği anlaşılmaktadır.

34- Hadisten bir şeyi yasaklamanın onun zıddını emretmekle de olacağı ya da insana hilm ve sabırla hareket etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

35- Nasihatın faydalı olması için ihlas gerekir

36- Nasihatın; akıl, din ve görüş/fikir sahibinden talep edilmesinin lüzumu

37- Kur'ân ve Sünnet konulu kelamın, diğer insanların sözlerinden farklı değerde olması gerektiği, zira insanların sözlerinin bağlayıcı olmayacağı vurgulanmaktadır.

38- Nasihat talep etme kul için bir yücelik olup, hakkında bir eksiklik veya yerilmeyi gerektiren bir vasıf değildir.

39- Nasihatı kabul etmenin imanın kemâlinden olduğu

40- İnsanların kendi aralarında şekilleri ile değil, ahlâkları ile mukayese edilmelerinin gereği anlaşılmaktadır.

41- Nasihat ve vaazın bıktırma seviyesine gelmedikçe tekrar edilmesinin caiz olması.

42- Hadiste, Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in *'Amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır.'* sözünün anlamı yer almakta.

43- Bir şeyi yasaklamanın öncelikle onun sebeplerini ve öncüllerini de yasaklamayı kapsaması

44- Kim Allah için bir şeyi terk ederse Allah ondan daha hayırlısını o kimseye nasip eder. Kim de kızmayı Allah için terk edecek olursa Allah o kimseye hilm sıfatı nasip eder.

45- Öfkeyi yutmanın faziletini beyan

46- Bağışlamaya ve öğüt vermeye teşvik

47- Bir âlimin sorulara ve kendisine müracaat edilmelere karşı geniş yürekli olmasının gereği

48- Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'in gönlünün mütevazi, hilminin geniş ve ahlâkının güzel olduğu

49- Bir şeyi terk etmek de amel kabul edilir.

50- Amel imanın tanımı içinde yer alır.

51- Birtakım fiillerin terki de kula sevap kazandırır.

52- Peygamber Efendimiz *(sallallahu aleyhi ve sellem)*'ın konuşmasını üçten fazla tekrar etmemesi anlaşılmaktadır.

53- İnsanlar ısrar etseler ve realite baskı yapsa dahi, âlimin hak üzere olduğu sürece sözlerinde ve prensiplerinde sebat etmesi gerekir.

* Dokuz Eylül Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
ceren@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Hadisten çıkartılan dersler http://www.İslâmmessage.com/ar/modules.php?name=News&file=article&sid=1915'da Arapça yayımlanan makaleden Türkçeye tercüme edilmiştir. Makalenin sahibi Süleyman b. Nâsır el-Alvân'dır.

Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Uyur-gezer gibidir gafil; yürür, fakat yürüdüğünün farkında değildir. Bir şeyler yapar ama, ne yaptığını tam kestiremez. Hedefsizdir, çok defa abesle iştigal eder; eder de hep yürüdüğü yollara ve içinde yaşadığı zamana yenik düşer. Doğrusu, onun davranışlarında bir gaye aramak da beyhudedir; zira o bakıp da görmeyen, işitip de anlamayan öyle bir şaşkın ve öyle bir dalgındır ki, bazen etrafında cereyan eden kızıl-kıyamet hâdiselerden bile habersiz yaşar.

En Diri Gönüllere Bile Kezzab:

GAFLET

Sözlüklerde gaflet kelimesi, bir şeyi terk etmek, ihmal etmek, uyanık bulunmamak, nefsin arzularına uyarak zamanı boşa geçirmek, önemsiz şeylerle uğraşmak, olandan bitenden habersiz olmak, dalgınlık, dikkatsizlik, boş bulunma, aymazlık, tedbirsizlik gibi anlamlarda kullanılır. Terim olarak **gaflet**, ana hatlarıyla, kişinin hevâ-i nefsine uyarak enfüste ve afakta var olan Allah'ın âyetleri üzerinde düşünmemesi, anlamaya çalışmaması; neticede dünyaya geliş gayesini ihmal edip ömür sermayesini boşa harcaması anlamına gelmektedir.

Bilindiği gibi insan birbirine zıt unsurlar taşıyan yapısıyla diğer varlıklardan ayrılır. Onu diğerlerinden ayıran üç temel özellik şu şekilde sıralanabilir:

1. İnsan Allah'ın yeryüzündeki **halife**sidir. Yüce Allah, halife olarak yaratıp yeryüzünde iskân ettirdiği insanoğluna, yeri ve gökleri musahhar etmiş; eşya ve hadiselere müdahale yetkisi, yani sınırlarını Yüce Rabb'imiz'in belirlediği bir tasarruf[1] yetkisi vermiştir. Bu tasarruf, İslâm kültüründe '*tekvinî ahkâm*' şeklinde adlandırılan tabiat kanunlarına uymakla gerçekleşir. Aslında bu durum sünnetullahın da bir yönünü oluşturur ki, Allah'ın bu sünnetinde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. İlk insandan bu yana oluşturulan kültür, medeniyet, teknik ve sanat bu tasarrufun meyvesidir.

2. Diğer temel özellik **düşünme** kabiliyetidir. İnsan, kendisini yaratan Rabb'ini ve sıfatlarını düşündüğü gibi, maddî-manevî yönlerden kendisini, akraba-dost ve ailesini, yarınını, niye yaratıldığını, dünya hayatı neticesinde nasıl bir sonla karşılaşacağını, ahiretteki durumunu, etrafında olup biten olayları, iyiyi-kötüyü, sonsuzluğu, astronomik ve astrolojik olayları vs. düşünür. Bu özelliği ile insan, bütün varlıkla ilişkilidir.

3. İnsanı insan yapan diğer bir özellik de **sosyal** bir varlık olması gerçeğidir. Allah tarafından yalnız başına

hayatını sürdüremeyecek özellikte yaratılmış; böylece hayatın birçok gereklerini ve olgunlaşma ameliyesini ancak diğer hemcinsleriyle ilişkileri sonucu gerçekleştirebilecek bir özelliğe sahip kılınmıştır. Bu sayede bilgi birikimi, aktarımı ve paylaşımını gerçekleştirdiği gibi medeniyetler de oluşturmaktadır; güç durumda kalanlara el uzattığı gibi, sevinçlerini de paylaşmaktadır; sevdiği gibi nefret de etmektedir vs…

İnsanın bu temel özelliklerinin yanında, anlaşılması güç bir iç âleme sahip olduğu da diğer bir gerçektir. Vicdan ve nefis gibi iç mekanizmalara sahip olan insan, birbirleriyle çatışan ve zıtlıklar oluşturan çok sayıda duyguya sahiptir. Kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ, âlem-i emre ait Rabbanî latifeler, irade, idrak, şuur, his ve duygular vicdan mekanizmasını meydana getirirken; her türlü şehevî arzu, istek ve kaprisler, kin, nefret, öfke, inat gibi belli hikmet ve gayeler için insana verilen duygular da nefis mekanizmasını meydana getirirler... Bu iki mekanizma âdeta hep birbirinin aleyhine işler.

Diğer taraftan insan sever, nefret de eder; üzülür, sevinir de; affeder, öç almaya da kalkışır; çok eski bir olayı hatırlar, kendini bile unutur; hiçbir ayrıntıyı kaçırmaz, ciddi tedbirsizlikler de yapar; dosdoğru yaşar, farklı kimliklere de bürünür… Bu listeyi uzatmak mümkündür. Dikkat edilirse saydıklarımızın bir kısmı insanın aleyhine olan, onu lekeleyen, zor durumda bırakan, ahlâkî zafiyetine sebep olan, hem Allah hem vicdan hem de toplum nazarında suçlu olma neticesi doğuran duygu, hâl ve pratiklerdir. İşte bu olumsuz hallerden birisi de konumuz olan **gaflet**tir. Evet, insan maalesef zaman zaman gaflete düşer veya gafil avlanır. Yani yapması gereken bazı şeyleri terk eder, nefsin arzularına uyar, tedbirsizlikler yapar, zamanını boşa harcar, kendini ilgilendirmeyen veya önemsiz işlerle uğraşır, önemli olaylar karşısında duyarsız kalır, aynı delikten müteaddit defalar ısırılır, kandırılır vs…

İnsan hayatında gafletin yoğunluk kazandığı hususları üç ana gruba ayırmak mümkündür.

1. Yaradılış Gayesi Konusunda Gaflet

Kur'ân-ı Kerim'in beyanıyla, insan bu dünyaya başıboş bırakılmak, hiçbir kurala tâbi olmaksızın yaşamak, sonra da toprağa karışıp yok olmak üzere gönderilmemiştir. O, kendisini yaratan, çeşitli nimetlerle donatan Rabb'ini tanımak ve O'na ibadet etmek, dünyada yaptıklarıyla cennete layık bir varlık hâline gelmek ve neticede Allah'ın rızasına nail olmak için yaratılmıştır. İşte önce bu gayeyi, sonra da Allah'ı unutmak ve yapması gerekenler karşısında duyarsız kalmak en büyük gaflettir. Kur'ân'da bu gaflet inkâr edenlerin bir vasfı olarak dile getirilmekte ancak mü'minlerin de ders alıp tetikte olmasına bir engel bulunmamaktadır. Zira Kur'ân'dan hakkıyla istifade edebilmemiz için her âyetini bize hitaben nazil olmuş gibi okumamız ve ona göre davranmamız gerekmektedir..

Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Biz Cehennem için cinlerden ve insanlardan öyle kimseler yarattık ki onların kalbleri vardır ama bu kalblerle idrâk etmezler, gözleri vardır onlarla görmezler, kulakları vardır onlarla işitmezler. Hâsılı onlar hayvanlar gibi, hatta onlardan da şaşkındırlar. İşte asıl gafil olanlar onlardır."* (A'raf Sûresi, 7/179) *"Sen o hasret ve pişmanlık gününü, o haklarında ilahî hükmün yerini bulacağı günü anlatarak uyar onları! Ama onlar gaflet içindeler, hala iman etmiyorlar onlar."* (Meryem Sûresi, 19/39) *"İnsanların hesap verme vakti yaklaştı. Ama onlar hala gaflet içinde haktan yüz çevirmektedirler."* (Enbiyâ Sûresi, 21/1)

İnsan bir yönüyle madde, bir yönüyle de mana âlemiyle ilgilidir; ikisine ait unsurlar taşımaktadır. Ve dünya hayatı, bu iki zıt unsurun mücadele ve mücahede meydanı hükmündedir. Ciddi gayretler gösterilmez ve uyanık davranılmazsa maddenin manaya galip gelmesi kaçınılmazdır. Çünkü dünya hayatıyla, ruhun denenip imtihanlardan geçirilerek yüceltilmesi hedeftir. Dünya, imtihana konu olma görev ve özelliği gereği, tatlı, süslü ve çekici kılınmıştır. Ancak âyet ve hadislerde, bu özelliğe dikkat çekilerek, insanların gaflete düşmemeleri için uyarıldığı görülmektedir. Sadece bir âyet zikretmek istiyoruz:

"Bilin ki, dünya hayatı oyun, eğlence, süs, aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu tıpkı bir yağmura benzer ki, bitirdiği bitkiler çiftçilerin hoşuna gider, sonra kuruyuverir, bakarsın sararıp solmuş, un ufak olmuş, dağılıp gitmiştir... Dünya hayatı aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir." (Hadîd Sûresi, 57/24)

Öyle anlaşılıyor ki dünya ve içindekilere gereğinden fazla değer vermek ve bağlanmak gafletin temel sebepleri arasında yer almaktadır. Zira mal ve evlât başlı başına birer imtihan vesilesi olduğu gibi, helâl-haram demeden malı çoğaltma yarışı ve bu iş için girişilen ticaret ve alım satım, dünyadan hiç ayrılmayacakmış gibi ona bağlılık ve tûl-i emel, karşı cinse, makama ve çeşitli lezzetlere düşkünlük, '*gününü gün etme*' mantığı… Evet, bütün bunlar kişinin yaradılış gayesinden gaflete düşmesine sebep olmaktadır. Elbette bunlar aynı zamanda birer nimettir ve insanların tasarrufuna sunulmuşlardır ancak istenen husus gaflete düşmeyecek şekilde **denge** kurmaktır. Bu denge en güzel şekliyle, meşru daireyi aşmamak, başta zekât olmak üzere malın, ilmin ve sağlığın hakkını vermek ve harcamaları ihtiyaçla sınırlandırmak suretiyle ku-

rulabilir. Yani helal dairesi **keyfe kâfi**dir, kazandıklarımızın içinde ihtiyaç sahiplerinin **hak**ları vardır ve ihtiyaçtan fazla harcama neticede **israf**a götürebilir. Bu arada şunu da ifade etmek, yapılan değerlendirmeye aykırı görülmemelidir: İnanan insanların ülke ve dünya çapında sayılı zenginler arasına girmelerinde, belirtilen ölçülere uyulduğu takdirde, herhangi bir engel olmadığı gibi esasında buna teşvik de edilmiştir.

Ölümün ve sonrasında karşılaşılacak hâllerin düşünülmemesi de gaflet sebepleri arasındadır. Her insan ölecek ve dünyada yaptıklarından hesap verecektir. Bu gerçeği hatırlatmak insanları ölümle tehdit etmek değildir; ancak gaflet perdesini yırtan en etkili şeyin de ölümü hatırlamak olduğu unutulmamalıdır. Onun için Efendimiz "*Lezzetleri yakıp yıkan ölümü çokça zikredin.*"[2] buyurmuştur. Bu hadisi, 'Dünyadan hiç lezzet almayın, her türlü zevkten kaçının.' şeklinde anlamak yerine, 'Bu yüzden gaflet perdesine bürünmeyin veya gaflet perdesini en etkili şekilde yırtan şey ölümü hatırlamaktır.' şeklinde anlamak daha isabetlidir. Kısacası sadece dünya hayatına razı olunmamalıdır. Bu konu âyette şöyle dile getirilmektedir: *"Bildikleri, sadece dünya hayatının dış görünüşüdür; ama ahiretten habersiz, gafildirler." (Âl-i İmrân Sûresi, 3/7)* Gaflete dalıp ahiret gününü ve Allah'ın huzuruna çıkmayı unutan kişilere o gün şöyle denilir: *"Siz dünyada bugüne kavuşmayı nasıl unuttuysanız, Biz de sizi öylece unutacağız. Yeriniz ateştir ve sizin için yardımcılardan hiç kimse de yoktur." (Casiye Sûresi, 45/34)*

"Allah'ı unutanlar gibi olmayın ki, Allah da onlara kendi nefislerini unutturmuştur." (Haşir Sûresi, 59/19) âyeti de insanın tipik özelliklerinden birini beyan etmektedir. O, kendi adına hesap ve kitabı düşünmediği gibi bela ve musibetleri de hep başkası için düşünür. Mesela etrafında sürekli ölümlere şahit olduğu hâlde birgün ölebileceğini düşünmez. Nefs-i emmâresi külfet ve hizmet söz konusu olduğunda kendisini unutturur, fakat ücret alma ve zevklerden yararlanma söz konusu olunca hemen ileri atılır. İşte gaflet budur…

Haris El-Muhasibî de "İlk musibet; kalbi **ahireti** zikredip düşünmekten alıkoymaktır." der ve sözlerini şöyle sürdürür: "Bundan **sehiv**, sonra **nisyan**, sonra **gaflet**, arkasından Allah'ın **emir**lerini yerine getirmeme, daha sonra da günah işlemekten ileri gelen **kalb pası** ve **katılığı** gelir. Bu son ikisiyle ahiret düşüncesi tamamen perdelenir."[3]

2. Çevrede Olup Biten Hâdiselere Karşı Gaflet

Sosyal bir varlık olduğumuz için çevremizde olup biten olaylara duyarsız kalmak da bir gaflettir. Akrabalarımızla ilişkilerimizden, dostlarımızın dert ve sevinçlerini paylaşmaya; yardıma muhtaç insanlara el uzatmaktan, savaş, tabiî afet vb. sebeplerle sıkıntıya düşenlere yardım etmeye; ülke kalkınmasına katkıda bulunmaktan, insanlığa, başta İslâm olmak üzere, her türlü güzelliği ulaştırmaya varıncaya kadar değişik meselelere duyarlı olmak kulluk vazifemiz ve gafletten kurtulmanın bir gereğidir. Zira Efendimiz'in ifadesiyle, "*Müslümanların dertleriyle dertlenmeyen onlardan olmadığı*" gibi, şu duyarlılıklar da Müslüman'ın Müslüman üzerindeki haklarındandır: "*Ona rastladığında kendisine selâm vermek, yemeğe davet ederse icabet etmek, öğüt isterse öğüt vermek, aksırır da Allah'a hamd ederse "yerhamükellah" (Allah sana merhamet etsin) demek, hastalanırsa kendisini ziyaret etmek, ölürse cenazesinde hazır bulunmak….*"[4]

Bu ve benzeri konulardaki gaflet sadece insanî görevlerin ihmali değildir, aynı zamanda büyük bir kısmı kul haklarını ihlal veya değişik seviyelerde günaha girmek anlamına da gelir.

3. İç Âleme (Enfüs) Yönelik Gaflet

Bilindiği gibi insan maddî varlığının yanı sıra bir de manevî varlığa sahiptir. Yeme-içme, temizlik, dinlenme, gerektiğinde sportif faaliyet, hastalanma durumunda tedavi vb. yollarla maddî yönden ihtiyaçları karşılanmış ve sağlıklı bir şekilde devamı sağlanmış olur. Manevî cepheyi oluşturan akıl, zihin, ruh, kalb, nefs ve daha başka unsur ve mekanizmaların da sağlıklı beslenmeye ve onlara uygun gıdalara ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar, bilgi, sanat ve en geniş anlamıyla inanma ve bunun gereği olan ibadetle karşılanmaktadır. Bunlara karşı duyarsızlık iç âlemimizin ihmali anlamına gelen bir gaflettir. Dolayısıyla **cehalet** bir gaflet olduğu gibi, her çeşit **sanattan** mahrumiyet ve sanata ilgisizlik de bir gaflettir. Ancak bunların en büyüğü Allah'ı zikretme noktasındaki gaflettir. Bu sonuncusu üzerinde birkaç cümle ile durmak isteriz.

Zikir, Kur'ân'da genellikle Allah'ı anmak, O'nu daima hatırlayıp hiç unutmamak manalarına kullanılır. Bir âyette *"İçinden yalvararak ve korkarak, aşikâre olmayan hafif bir sesle Rabb'ini an da gafillerden olma." (A'râf Sûresi, 7/205)* lafızlarıyla anlatılan zikrin, ***gafletin zıddı*** olduğu, *"Unuttuğunda hemen Rabb'ini an." (Kehf Sûresi, 18/24)* âyetiyle teyit edilmektedir. Bir âyette de dünya malı ve çoluk-çocuğun, insanı Allah'ın zikrinden alıkoymaması *(Münâfikûn Sûresi, 63/9)* gerektiği belirtilmektedir. Bir yandan kalblerin ve gönüllerin ancak zikr-i ilahî ile itminana ulaşabileceği vurgulanırken, *(Ra'd Sûresi, 13/28)* diğer yandan hakkın zikrinden yüz çevirenin dar bir geçimle karşı karşıya geleceğine *(Taha Sûresi, 20/124)* dikkat çekilmektedir.

Kur'ân, **zikir** için bir sınır koymayıp **çok** kelimesini kullanmaktadır. Zikir için zaman, mekân ve pozisyon ayırımı yapılmadan âdeta sınır konmamıştır. Öyle olması gayet tabiîdir, çünkü perdeleri kaldırarak Sonsuz'la irtibat kurmanın en ideal şekli zikirdir. Zikrin özelliklerinden biri de mütekabiliyet sırrıdır, yani ona zikirle mukabele ediliyor olmasıdır. Yüce Allah *"Beni zikrediniz ki, ben de sizi zikredeyim"* *(Bakara Sûresi, 2/152)* buyurmuştur.

Dikkat edilirse zikir bütün ibadetleri bünyesinde toplayan şemsiye bir ifadedir. Dua etmek, Kur'ân okumak, namaz kılmak, hacdaki menâsik ve akla gelebilecek başka ibadetler hep bu şemsiyenin altına girer. Aslında zikir, kâinattaki canlı-cansız bütün varlıkların, kendi husussî dilleri ve tavırlarıyla sürekli ve programlandıkları bir şekilde yaptıkları faaliyete veya **zikir korosu**na insanın **iradî** olarak katılmasıdır. Melek-cin, canlı-cansız bütün varlıkların hep beraber icra ettikleri bu faaliyete katılmamak ve duyarsız kalmak en büyük gaflet olmaz mı?

Bir de yapılan ibadetlerin farkında olmamak, bir nevi âdet yerini bulsun diye yapmak, diğer bir ifadeyle **ibadetlerdeki sığlığın** da ayrı ve yaygın bir gaflet olduğuna dikkat çekmek gerekir. Kime ve niçin ibadet edilmekte, hangi keyfiyet ve derinliğe ihtiyaç bulunmakta, okunan âyet ve tesbihler ne anlam taşımakta, secde ile kime ve ne derecede yaklaşılmakta, sadaka önce kimin eline ulaşmakta, namazın sonunda sağa-sola niye selam verilmekte… Eğer bu soruların cevabı gereğine uygun verilemiyor ve uygulanamıyorsa ibadetlerimizde ciddi bir gafletimiz var demektir.

Efendimiz şöyle buyuruyor: "*Kabul olunacağına tam inanmış olarak Allah'a dua edin. Bilin ki Allah, gaflet içinde olan (yani ne söylediğini, söylediğinin nereye varacağını bilmeyen, Allah'ın bütün duaları kabul edebilecek bir kudrette olduğundan gafil olan) ve lehv içinde olan (yani âdet yerini bulsun diye) dua eden bir kalbin duasını kabul etmez.*"[5]

Mâûn Sûresi'nde de konuya şöyle dikkat çekilmektedir: *"Vay hâline şöyle namaz kılanların ki, onlar namazlarından gafildirler. İbadetlerini gösteriş için yaparlar, zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler."* *(Mâûn Sûresi, 107/4–7)*

Namazdan gafil olmak, ona gereken önemi vermemek, vaktinin gecikip gecikmediğine pek aldırmamak, cemaatle kılmaya itina göstermemek, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ifadesiyle secdeleri horozun daneyi yerden alması (gagalaması) gibi yapmak, namazda okuduklarından gaflette bulunmak yani okuduğunda akıl ve kalbin başka şeylerle meşgul olması ve okunanları duymaması, idrak etmemesi dolayısıyla kıldığı namazların kendisi üzerinde güzel tesirlerinin bulunmaması anlamlarına gelir. Namazda zaman zaman zihnin başka düşüncelere dalması insanın elinde olmayan bir şeydir ancak, insan dikkatini toplamaya gayret etmeli değişik yollarla gafleti dağıtmaya çalışmalıdır.

Kur'ân okuma, dua etme, tesbihat yapma, oruç tutma, zekât verme gibi diğer ibadetlerimiz için de benzeri bir gaflet söz konusudur. Öyle olunca da iç âlemin yeterince doyurulduğu söylenemez.

Netice

Bazı konular zıtlarıyla daha iyi anlaşılmaktadır. Gaflетin zıttı, tasavvuf kaynaklarındaki geniş anlamıyla **yakaza ve zikir**dir. Ayrıca **ihsan** ufkundaki bir hayat tarzı da gafletin panzehirdir. Gaflet bir unutma olunca buna sebep olan **nefsi de iyi tanımak** gerekir.

Diğer taraftan ömür sermayesinin en kârlı bir şekilde harcanması yani zamanın gereğine uygun değerlendirilmesi gaflete düşmemenin şartlarındandır. O zaman her **ân**ın hakkı verilmelidir. Bütün gayreti 'ân'a yöneltmeyen kişi, bir an sonra geçmiş olacak anların karanlığında kalmaya kendini mahkûm eder. Bu da pişmanlık, cehalet, bencillik ve bağımlılık doğurur. Geçmiş mazidir, geleceğe ulaşıp ulaşamayacağımız da belli değildir. Öyle ise her ânı **salih bir daire** içinde dolu dolu yaşamaya bakmalıyız. Kısacası gafleti yıkmak için **ibnu'l-vakt** olmalıyız. Yazımızı Yunus Emre'nin konumuzla ilgili bir şiiri ile bitirelim:

Aciz kaldım zalim nefsin elinden
Şol dünyanın lezzetinden doyamaz.
Aynını (gözünü) almıştır gaflet gömleğin
Ömrünün gelip geçtiğini bilemez.

İlâhî gaflet gömleğin giyene,
"Müslüman" der misin nefse uyana?
Kazanıp kazanıp verir ziyana
Hak yoluna bir pulunu kıyamaz.

İlâhî, gafletten uyar gözümü,
Dergâhında kara etme yüzümü
Yunus eder, gelin tutun sözümü
Dünya seven, ahireti bulamaz.

* Y. Y. Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
ayuce@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bu tasarruf yetkisi için bkz: Câsiye Sûresi, 45/12–13.
2. **Tirmizi**, Zühd 2.
3. El-Muhasibî, **Er-Ri'aye li Hukukillah**, (Kalb Hayatı), 35.
4. **Müslim**, Selâm 4,5.
5. **Tirmizî**, Daavat 65.

Dr. Muhsin TOPRAK *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Her lütuf kendi cinsinden şükür ister. Şayet Rabbimiz bize imâna uyanmayı ve aynı zamanda başkalarını da uyandırma şuurunu lütfetmişse, hatta bizi, hayatımızın gayesi bu olduğuna sık sık ihtarlarda bulunmuşsa, bu nimet de yine aynı cinsten bir şükür ister. İşte bu şükür ve şükrün devamıdır ki, lütfun devamına sebep olacaktır.

Şükür-İnfak Münasebeti

İnsanın yüksek insanî niteliklere kavuşması, her dinde, her fikir sisteminde, her eğitim felsefesinde bir ideal olarak benimsenmiştir. Yüce dinimiz İslâm da insan hayatına kattığı değerler ve onu yüce bir ruh ufkuna eriştirecek manevî donanımlarla bu ideali gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu ideali, insanlar içinde iyi bir insan, Allah karşısında da iyi bir kul olmak şeklinde özetleyebiliriz. İşte insanı iyi bir insan, iyi bir kul yapan dinî değer ve manevî donanımlardan biri de şükürdür. Bu yazıda şükrü ve şükrün bir boyutu olarak niteleyebileceğimiz infakı konu edineceğiz.

Şükrün Anlamı

Şükür, iyiliği bilmek ve ilan etmek, iyiliğe iyilikle mukabele etmek ve nimeti düşünüp göstermek anlamlarına gelmektedir. Nimeti unutmak veya görmezden gelmek ise küfran-ı nimettir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde "*Kim bir iyiliği yayarsa şükretmiş, kim de örterse nankörlük etmiş olur*" *(İbn Abdirabbih, el-İkdü'l-Ferid, 1/277)* buyurarak iyiliği yaymanın, ilan etmenin şükür olduğunu dile getirmiştir.

Şükür aslında çok olmak, bir şeyle dolu olmak anlamındadır. Araplar ağacın dalları ve yaprakları çoğaldığında "şekerati'ş-şeceratü", devenin sütü bol olduğunda "nâkatün şekiratün" derler. Ayrıca az bir şeyin neticesi çok olduğunda da bunu şükür kelimesiyle ifade ederler. Mesela, bir adam yokluğa rağmen cömertlik yapıyorsa ona "eşkeru min bervak" derler. *(bkz.: Rağıb el-Isfahâni, el-Müfredât, s. 268-269; İbn Fâris, Mu'cem, 3/208; Firuzâbâdî, Besair, 3/334)*. Bu manalardan hareketle şükrün, nimet ve iyiliklere karşı insanın iç dünyasının olumlu bir duyguyla dolup taşması ve az bir nimet ve iyilik görse de ona iyi bir mukabelede bulunması anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

Şükrün Gerekliliği

Şükür hem fıtrî hem de dinî bir emirdir. İnsanlar Allah'a ve birbirlerine muhtaç olarak yaratılmışlardır. İhtiyaçlarını gidermek için Allah'ın kendilerine bahşettiği nimetlerden ve birbirlerinden yararlanırlar. Bu faydalanmanın akabinde iç dünyasında bir duygunun oluşması gerekir ki, insan bununla Allah'a ve diğer insanlara bir karşılık takdim etsin. İşte şükür, Allah'ın (c.c.) insan tabiatına yaratılışta koyduğu bir duygudur. Ancak bu duygu bir eğitim sürecinden geçerek insanda inkişaf eder, fonksiyonel hâle gelir. İnsan bu duygu ile kendisine yapılan ihsan ve iyiliklerin karşılığında olumlu bir mukabelede bulunur. Dolayısıyla şükür, ihsan ve iyiliklerin insanda yansıması, karşılık bulmasıdır. Yapılan iyilikler ve yardımlar karşısında şükran hissi duymama, nimeti görmezden gelme anlamlarına gelen küfran-ı nimet veya nankörlük ise insanda tabii olanın, çeşitli etkenlerle bozulmasıdır. "Şüphesiz nimetlere şükretmek, insanın ruhundaki değer ölçülerinin doğruluğunun göstergesidir. İyiliğe teşekkür edilir, çünkü bozulmamış bir fıtrata göre iyiliğin en tabiî karşılığı şükürdür." *(Kutub, Fî Zılâl, 7/90)*

Fıtrî bir vazife olmasının ötesinde şükretmenin dinî bir görev olduğu da Kur'ân-ı Kerim'de yer yer hatırlatılmaktadır. "*Bana şükredin, nankörlük etmeyin.*" *(Bakara Sûresi, 2/152)*, "*Artık rızkı Allah katında arayın. Ona kulluk edin. O'na şükredin. Siz O'na döneceksiniz.*" *(Ankebût Sûresi, 29/17)*, "*Rabbinin nimetine gelince onu anlat da anlat.*" *(Duhâ Sûresi, 93/11)* âyetleri bu emri ifade etmektedir. Zira şükür kulluğun en hâlisane boyutu olması hasebiyle insan için çok önemlidir. Selef-i sâlihîn şükrü imanın yarısı görürlerdi. *(bkz.: İbn Kayyim el-Cevziyye, Uddetü's-sâbirîn, s. 41)*

"Bütün iyilikleri, güzellikleri kısmet eden ve mebde'den müntehâya sebeplerini hazırlayan Allah olduğu gibi, vakt-i münasibinde gönderen de yine O'dur. Takdir ve taksim eden, vakti gelince yaratıp semâvî sofralar halinde önümüze seren O olduğu için neticede minnet ve şükran da O'nun hakkıdır." *(Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/137)*. Ancak şükür duygusu ilâhî nimetlere mukabelede bir esas olduğu gibi beşerî münasebetlerde de esastır. İnsanlara teşekkür etmek Allah'a şükretmeye mâni değildir. "*Bana ve ebeveynine şükret.*" *(Lokman Sûresi, 31/14)* âyetinde Allah, insan varlığının yegâne sebebi olan ve onu bin bir türlü nimetlerle donatan, rızıklandıran kendisi ile birlikte varlığına zahiri sebep olan ve onu görüp gözetme, bakıp büyütme vazifesini yüklenen ana-babaya teşekkürü birleştiriyor. Bu âyet açıkça insanlardan herhangi bir iyilik gördüğümüzde onlara teşekkür etmemiz gerektiğini emrediyor. Hatta beşerî münasebetlerdeki şükran duygusundaki körelmenin ilâhî nimetler karşısında Allah'a şükretme vazifesini olumsuz yönde etkileyeceği, Efendimiz (s.a.s.) tarafından bir hadis-i şerifte ifade edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.) bu gerçeği: "*İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükretmez.*" *(Ebu Davud, Edeb 11; Tirmizî, Birr 35)* sözleriyle dile getirmiştir. Bu hadis aynı zamanda şükretme alışkanlığı kazanmanın bir eğitim işi olduğunu gösterir. Nitekim "*Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez*" *(Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/278, 375)* hadis-i şerifi de şükrün azdan çoğa, basitten mürekkebe uzanan bir terbiye süreci ile kazanıldığını göstermektedir. İnsanların pek çoğu bu eğitimi almadıkları için ne yazık ki pek azı şükreder. *(bkz.: Sebe Sûresi, 34/13)*

Şükür Eğitimi

Şükür duygusu fıtrî olduğundan şükretmek kolay gibi görünse de küçükken bu terbiyeyi almayan kimse için zor bir şeydir. "Aslında her insanda, nimete ve nimet verene karşı perestiş hissi vardır. Ama bu hissin uyarılacağı, uyarılıp yönlendirileceği âna kadar, tıpkı deryâda yaşayan mâhîler gibi, başından aşağıya yağan nimetleri ne duyar ne de hisseder." *(Gülen, a.g.e., s. 141)*. Şükredebilmek ve bunu sürekli yapabilmek bir eğitim sürecinden geçmeye bağlıdır. Peygamberimiz'in (s.a.s.) "*Allahım, Seni zikretme, Sana şükretme ve güzelce ibadet etme hususunda bana yardım et.*" *(Nesâî, Sehiv 68)* duası bu zorluğa işaret etmektedir. Zira zikrettiğimiz duada Efendimiz (s.a.s.), bu zorluğu aşma konusunda Allah'tan yardım istemiştir. Bir başka duasında yine "*Rabbim beni sadece Sana çok şükreden, çok zikreden, çok korkan, çok itaat eden, çokça boyun eğip ibadet eden, çokça yakarıp tevbe eden kıl.*" *(Tirmizi, Daavât 102)* sözleriyle Allah'a yalvardığını görüyoruz. Fiilî olarak da geceleri ayak-

ları şişinceye kadar ibadet eden Allah Resûlü (s.a.s.), "*Ya Resûlallah, senin geçmiş ve gelecek bütün günahların affolunduğu hâlde neden böyle yapıyorsun*?" diyen Hz. Âişe'ye (r.a.) karşı "*Şükreden bir kul olmayayım mı*?" buyurmuştur. Bu hâdise de şükrün olup biten bir şey olmayıp süreklilik isteyen ve bunu sağlamak için temrinler gerektiren bir ameliye olduğunu göstermektedir.

Nimet-Şükür İlişkisi

Allah (c.c.) zahirî ve batınî nimetlerini âdeta insanın başına sağanak yağmur gibi yağdırmaktadır. *(bkz.: Lokman Sûresi, 31/20)* Rabbimizin nimetleri sayılamayacak kadar çoktur, insan onları saymaya kalksa sayamaz. *(bkz.: İbrahim Sûresi, 14/34)* İşte şükür, nimetin farkına varmak ve ona iyi bir mukabelede bulunmaktır. Herkes aldığı eğitim, zihnî kapasite ve ruhsal gelişimi ölçüsünde nimetlerin farkına varır ve ona göre şükreder. "Kimi aşa-ekmeğe, evlâd ü ıyâle ve barınacağı mekâna; kimi bunlarla beraber varlığa, sıhhate ve afiyete; kimi bir adım daha ileri atarak imana, irfana, rûhânî zevklere ve itminâna; kimi de hamd ve minnet şuuruna şükreder. Bu sonuncusuyla insan, acz, fakr ve yetersizliklerini birer sermaye olarak kullanabilir de teşekkür devr-i dâimleri (salih daireleri) içine girerse gerçek şâkirînden olur." *(Gülen, a.g.e., s. 140)*

Hz. Davud ile Allah (c.c.) arasında geçen şu konuşma, şükür duygusunun insan için, ayrıca şükredilmesi gereken bir nimet olduğunu anlatır: Hz. Davud, "*Ya Rabbi! Şükretmem Senin bana ayrı bir şükrü gerektiren bir nimetin iken Sana nasıl şükredeyim?*" diye sormuş, Allah da "*İşte şimdi şükrettin.*" buyurmuştur. *(Firuzâbâdî, Besâir, 3/338)* Bu konuşmada kuvve olarak şükür duygusunun ve fiil olarak şükredebilmenin ayrı bir şükrü gerektirdiğine, insanın bundan âciz olduğunu idrak etmesinin de şükür olduğuna işaret edilmiştir.

Şükrün Çeşitleri

Şükür; kalbî, kavlî ve örfî olmak üzere üçe ayrılır. İyiliği hatırlamak ve nimeti vereni düşünmek *kalbî şükür*dür. İyiliği dile getirip nimeti vereni övmek *kavlî şükür*dür. Verilen nimeti verildiği gaye doğrultusunda kullanmak ise *amelî şükür*dür. Şükrü yaratılışın bir neticesi olarak gören Bediüzzaman Hazretleri bunların dışında bir de fıtrî şükürden bahsetmektedir. Allah'ın yaratıp istifademize sunduğu nimetlere karşı iştihâ ve iştiyak duymamız ile onlardan zevk ve lezzet almamız *fıtrî şükür*dür. *(Nursî, Mektubat, 28. Mektup, Beşinci Mesele)*.

Burada üzerinde durmak istediğimiz infak da *amelî şükür* kabilindendir. İnfak, mutlak anlamda malı muhtaçlar için sarfetmek demektir. Ancak Kur'ânî bir tabir olan Allah yolunda infak (infâk fî sebilillah), maddi-manevî imkânları Allah için ve Allah'ın dediği yerlere sarfetmek anlamına gelmektedir. Mü'minler, Allah'ın verdiği nimetlerden infak eder, muhtaç olanlara bağışta bulunur ve böylelikle başkalarının da istifade etmesini sağlarlar. Her iki anlamda da infak şükrün bir tezahürü, hatta gerçek bir şükürdür. Bir kimsenin malı var da infak etmiyor, sadece dil ile şükrediyorsa bu kimse kemaliyle şükretmiyor demektir. Böyle bir şükür elbette değersiz ve anlamsız değildir, ancak malın gerçek şükrü, dil ile şükrün yanında infak etmekle olur.

İnfakın İçtimai Önemi

İnfak Allah'ın çok değer verdiği, bu yüzden Kur'ân'da sıkça zikrettiği bir husustur. Toplumsal hayatı canlı tutan en önemli dinamiklerden olup, müslümanlar için bir sosyal yardımlaşma ilkesidir. İnfak, zekâtı, sadakayı ve iyilik olarak yapılan her türlü yardımı içine alır. İslâm bağışın her türüyle ferdlerin maddi bakımdan güçlenmesini, böylelikle toplumsal refahın artmasını hedeflemiştir. Bu emir ve teşvikle zenginlerin ellerinde biriken mal ve paralar fakir kimselere veya fakir milletlere aktarılır, böylece milletin zenginliği arttırılmış olur. Nitekim savaşlarda elde edilen ganimetlerden Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) muhtaç Müslümanlara bölüştürdüğü payların, malların zenginler arasında dönüp duran bir servet (dûlet) hâline gelmemesi için, onlar tarafından alınması gerektiğini bildiren âyet *(Haşr Sûresi, 59/7)*, bu bölüştürmenin sebebini çok çarpıcı bir şekilde açıklıyor.

Fertlerin zenginliği, iktisadî faaliyetler yönünden durağan bir yapıya sahiptir. Çünkü fertler tüketimde belli bir doyuma ulaşır, sonra durağanlaşır. Durağanlık ise üretim-tüketim dengesini bozar. İslâm'daki zekât ve sadakalarla ekonomik gücü yeterli olmayan başka fertlerin de üretim-tüketim faaliyetlerine katkısı sağlanarak ekonomik hayata canlılık getirilir. Böylece fertlerin elindeki atıl kaynaklar bu yolla piyasaya sokularak piyasanın hareketliliği artırılmış olur.

İslâm'ın emir ve tavsiye ettiği infakları belli bir ölçüye bağlı olan ve belli bir ölçüye bağlı olmayanlar şeklinde ikiye ayırabiliriz. Zekât ve sadaka-i fıtır belli bir ölçüye bağlı olan bağıştır. Kişinin malının belli meblağlara ulaşması durumunda vereceği zekât ve fıtır sadakası miktarı belirlenmiştir. Diğer sadakalar, teberrular ve vakıflar ise; belli bir ölçüye bağlı olmayan, üst sınır bulunmaksızın insanın

gönlüne göre ve sadece Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan bağışlardır. Ancak infak bunlardan ibaret değildir. İnfakla ilgili hemen hemen her âyette dikkatimizi çeken husus, infak edilecek şeyde bir tahsise gidilmiş olmaması, belli bir nesnenin infakından bahsedilmeyip mutlak bırakılmasıdır. Örneğin "*Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.*" *(Bakara Sûresi, 2/3)* âyetinde geçen "mâ" edatı umum ifade ettiğinden malın infakının yanında ilim, fikir, kuvvet, amel vb. manevî şeyler de infakın kapsamı içine girer. *(Konuyla ilgili bkz.: Nursî, İşârâtü'l-Îcâz; Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 1/180)* Bu açıdan, zekât gibi zorunlu veya sadaka gibi gönüllü yapılan malî infaklar mal nimetinin şükrü iken, ilim adamının Allah'ın kendisine bahşettiği ilimden insanları faydalandırması, onu başkalarına öğretmesi de ilim nimetinin şükrüdür. Manevî şeyleri insanlarla paylaşmak da toplum için en az maddi paylaşımlar kadar önemlidir. Toplumda meydana gelen bozulma ve yozlaşmaları, ahlâki çöküntüleri, baş aşağı gidişleri geri çevirmenin yolu manevî şeyleri paylaşmaktır.

İnfak Bir Mü'minlik Nişânesidir

Kur'ân pek çok âyetiyle infakı emir ve teşvik etmekte, mü'minlerin temel vasıflarından biri olarak zikretmektedir. Bu konudaki âyetler içinden Kur'ân'ın infakı emreden, "*Ey inananlar! Alışverişin, dostluğun ve şefaatin olmayacağı gün gelmeden önce sizi rızıklandırdığımız şeylerden hayra sarfedin.*" *(Bakara Sûresi, 2/254)* âyeti ile infak etmenin mü'minlerin niteliği olduğunu anlatan "*Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler*" *(Bakara Sûresi, 2/3)* âyetini buna örnek olarak zikredebiliriz.

Yoksulun gözetilmesi ve birtakım manevî hizmetlerin gerçekleşmesi için infakta bulunmak şüphesiz ki imanın bir göstergesi, fedakârlığın bir nişanesidir. İnfak bir fedâkârlık olduğundan dolayı zor bir iştir. İnsan sahiplenme duygusuyla elinde olan dünyalıklara sıkı sıkıya sarılır, onları geleceğinin garantisi olarak görür. Bu yüzden de muhtaç olan başkalarıyla paylaşmak istemez. Şükürde olduğu gibi bunda da insan için bir eğitim gereklidir. Bu fedakârlık tavrının gerçekleşmesi için yüce dinimiz mensuplarını başkalarının dertlerini kendi derdi gibi kabul edip ilgilenen diğergâm insanlar olmaya teşvik eder. İslâm diğergâmlık şuuruyla insanı, sadece kendi çıkarlarını düşünen basit insan tipi olmaktan çıkarıp başkalarını da düşünmek gibi ulvî bir ruha eriştirir. Hatta onları, kendileri ihtiyaç içerisinde olsalar bile diğer müslüman kardeşlerini kendilerine tercih etme *(îsar hasleti: Haşr Sûresi, 59/9)* gibi yüce bir anlayışa ulaştırır. Onlardaki bu duygu, kendilerini sosyal dayanışmaya sevk ederek aralarında yardımlaşmayı, ihtiyaç sahibi olanların ihtiyaçlarını gidermeyi sağlar. İslâm bu yardımlaşmayı, Allah'ın rızasını kazanma ve sevap elde etme karşılıklarıyla teşvik ederek pratikleştirir. İnfak, karşılıksız değildir, onun Allah katında hem dünyevî karşılıkları hem de ahirette verilecek mükafatları vardır.

Şükür Nimetin Artmasına Vesiledir

Şükür, nimete karşı güzel bir mukabelede bulunmak olduğundan, insan için bir kadirşinaslık ifadesidir. Yoksa Allah'ın şükre ihtiyacı yoktur, O, Ganiyy-i mutlaktır. Şükretmek suretiyle güzel bir karşılıkta bulunmak, nimeti vereni veya iyiliği yapanı memnun edeceğinden dolayı nimetin artmasına vesile olur. İnfak fiilî bir şükür olduğundan o da nimetin artmasına vesiledir. Allah'ın yoluna gönül bağlamış mü'minler buna kesin olarak inanmalıdır. Kur'ân-ı Kerim'de Cenab-ı Hak, "*Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur*" *(Neml Sûresi, 27/40)* buyurmakta; infak etmeyi, Allah'a güzel bir ödünç verme olarak nitelemektedir. "*Kendiniz için bir hayır olmak üzere infak edin. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa o kurtulanlardan olur. Eğer Allah'a güzel bir ödünç verirseniz, Allah sizin için onu artırır ve sizi bağışlar. Allah Şekûr ve Halîmdir.*" *(Teğâbün Sûresi, 64/16-17)* âyetinde infak etmek suretiyle Allah'a verilen ödünçlerin yine O'nun tarafından artırılacağı beyan edilmektedir. Âyetin son kısmında Allah'ın *Şekûr* olduğuna vurgu yapılmaktadır ki bu, şükre şükürle karşılık veren manasındadır. Allah insanın infak etmekle yaptığı şükre, artırmak suretiyle teşekkürünü ifade ediyor. "*Eğer şükrederseniz artırırım, eğer küfran-ı nimette bulunursanız benim azabım şiddetlidir.*" *(İbrâhîm Sûresi, 14/7)* âyeti de Allah'ın, şükür karşısında nimeti artıracağı tahhüdünü açıkça beyan etmektedir. "*Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.*" *(Bakara Sûresi, 2/274)* âyeti ise, infak edenlerin ahirette göreceği karşılığı anlatmaktadır.

İnsanın bu konuda anlamakta zorlandığı taraf, Allah'ın infakla malları nasıl artırdığı hususudur. Zira infak edince malda zahiren bir eksilme oluyor, o hâlde nasıl oluyor da artma meydana geliyor? İşte Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerim'de bu soruya cevap olacak nitelikte infak sebebiyle malları nasıl artırdığını enfes bir üslupla şöyle anlatmaktadır: "*Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.*" *(Bakara Sûresi, 2/261)* "*Allah'ın rızasını kazanmak ar-*

zusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir." *(Bakara Sûresi, 2/265)* Bu iki âyette anlatıldığı üzere Allah doğrudan malları artıracağı gibi, bereketlendirmek, hiç ummadığı yerden rızıklandırmak, bela ve musibetleri defetmek suretiyle de artırabilir.

İnfakta Şeytanın Aldatmaları

İnfak ettiğinde malının azalacağına dair bir duygu veya düşünce sadece insanın iç dünyasından doğmaz, aynı zamanda şeytan da insana bu hususta olumsuz telkinlerde bulunur, kandırmaya çalışır. Yapmak istediği her iyi şeyde olduğu gibi infakta da şeytan iş başına geçer ve insanı çeşitli desiselerle aldatmaya koyulur. Bunların başında infak etmek suretiyle malda meydana gelen zahirî eksilmeyi göz önüne vererek kişinin fakirliğe düçar olacağı korkusu gelir. Allah bu hususta, "*Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve fuhşiyatı emreder. Oysa Allah size kendinden bir mağfiret ve fazl vadediyor. Allah, lütfu geniş olan ve çok iyi bilendir.*" *(Bakara Sûresi, 2/268)* buyurmaktadır. İnfakla ilgili olan bu âyette de, şeytanın fakirlikle korkutmasına karşılık, Allah'ın *fazlı* vadetmesinin özel bir anlamı vardır. Buradaki *fazl* kelimesi genel anlamda lütuf olmayıp Allah'ın infakla malı azaltmayıp artıracağı anlamına gelmektedir. *(İbn Kesir, Tefsir, 1/321)*

İnfakı Heder Eden Durumlar

İnfakta insan aslında aracı, yani tevziat memuru konumundadır; çünkü, Allah'ın kendisine lutfettiği şeylerden infak etmektedir. Bu sebeple insan, kendini aracı konumunda görmeli, başkasını minnet altında bırakmamalıdır. Verdiğini başa kakmak, verirken gönül kırmak, riya ve gösteriş olsun diye vermek gibi hâller içine girmemelidir. Aksi takdirde yapmış olduğu infakın dünyada ve ahirette karşılığını göremeyecektir. Nitekim Kur'ân bunları yine güzel bir temsil ile şöyle anlatmaktadır: "*Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükafatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir). Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.*" *(Bakara Sûresi, 2/262-264)*

İstiğnâ Nimeti

Buraya kadar infaktan, infak edenden bahsettik, ancak bir de kendisine infak edilen insan var. O nasıl davranmalı? İnfak etmek, varlıklı insana Allah'ın yüklediği bir görevdir, ancak muhtaç olan kimsenin de varlıklı insanların elinde olan nimetlere göz dikmesi dinimiz tarafından uygun karşılanmaz. İslâm'a göre her ferdin çalışıp kazanması esastır. Şâyet muhtaç durumda olsa bile kişinin insanlara karşı müstağni davranması gerekir. Bu da Allah'ın ayrıca şükredilmesi gereken bir nimetidir. Zira insan onuruna en yakışmayan şeylerden biri, minnet altında yaşamaktır. Kur'ân bu sebeple istiğna düsturunu tavsiye etmektedir. Nitekim; "*Kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak bol bol geçimlik verdiğimiz kimselere sakın göz dikme. Rabbinin rızkı daha bol ve daha devamlıdır.*" *(Tâhâ Sûresi, 20/131)*, "*İnsanların yanında olanlar tükenir ama Allah'ın yanındakiler bâkidir, tükenmez.*" *(Nahl Sûresi, 16/96)* buyurulmaktadır. Ancak muhtaç durumda olan kimse ihtiyaçlarını bir şekilde gidermek zorundadır. Bu yüzden onun kendisine infak edilenden yeterince alması ve ihtiyaçlarını gidermesi, bunun karşılığında Allah'a şükür; infak edene de kendisinin ihtiyaçlarını giderme noktasında Allah'ın aracı kıldığını bilerek teşekkür etmesi gerekir.

Sonuç

Sonuç olarak şükür, insanı insan yapan özellikler arasında en önemli yeri tutan bir değerdir. Kuvve ve fiil olarak şükür eksik olduğunda insan yüksek insanlık ufkuna ulaşamadığı gibi, gerçek kulluk mertebesine de erişemez. Allah'ın insan tabiatına yaratılışta koyduğu bu duyguyu işler hâle getirmek için eğitim yoluyla çocukluktan itibaren geliştirmek gerekiyor. Yoksa fıtratındaki potansiyelleri açılmayan veya çeşitli etkenlerle bozulan insan, ne insanlara teşekkür ne de Allah'a şükür edebiliyor. Kur'ân-ı Kerim'de emredilen ve mü'minlerin vasıflarından biri olarak zikredilen infak da fiilî bir şükür olup hâlisane kulluğun göstergesidir. Ancak bunun gerçekleştirilmesi de yine insanın eğitilmesine bağlıdır. Zira infak etmek zor bir şeydir. Bu yüzden şükredebilmek ayrıca şükretmeyi gerektirdiği gibi, infak edebilmek de ayrı bir şükrü gerektirir.

*Araştırmacı Yazar
mtoprak@yeniumit.com.tr

Uyan Gafletten

Uyan gafletten ey nâim Hak'a yalvar seherlerde
Döküp acı yaşın dâim Hak'a yalvar seherlerde

Kapusında turup her bâr yüzün dergahına tut var
Yürekten kıl demâdem zâr Hak'a yalvar seherlerde

Seherlerde açılur gül anunçün zâr ider bülbül
Uyanıp derd ile ey dil Hak'a yalvar seherlerde

Gel ey miskîn ü bîçare igende gezme âvâre
Dilersen derdüne çâre Hak'a yalvar seherlerde

Seherde kalkuban her gâh yüzün yire sürüp kıl âh
İre lütfu sana nâgah Hak'a yalvar seherlerde

Açılur bâb-ı sübhânî çekilür hân-ı sultânî
Dökilür feyz-i Rabbanî Hak'a yalvar seherlerde

Seherde uykudan uyan Niyazî turma derden yan
Ola kim irişe derman Hak'a yalvar seherlerde

Niyazi Mısrî

Derdimendim

Derdimendim yâ Resûlallah, devâ ol derdime,
Destgir ol, yâ Habiballah, bu asî mücrime!..
Sen şefâat kânı varken, yalvarayım ben kime?
Ben Resûl-i Kibriyânın, bülbül-ü nâlânıyım.
Mücrimim gerçi, cemâl-i Mustafâ hayrânıyım..

Bû-yi vaslındır, muattar eyleyen sünbülleri,
Nur cemâlinden eserdir, bağ-ı aşkın gülleri,
Gül cemâlindir Habîbim, mesteden bülbülleri,
Ben Resûl-i Kibriyânın, bülbül-ü nâlânıyım.
Mücrimim gerçi, cemâl-i Mustafâ hayrânıyım

Cânını cânâne kurban eyliyor pervâneler,
Bezm-i vaslın neş'esinden, gaşyolur mestâneler,
Aşıkın gözyaşlarından, doldu hep peymâneler,
Ben Resûl-i Kibriyânın, bülbül-ü nâlânıyım.
Mücrimim gerçi, cemâl-i Mustafâ hayrânıyım..

Ermek istersen, O Şâh'ın himmet ü imdâdına,
Cân u dilden âşık ol sen; 'İsm-i zât' evrâdına,
Ses verir (Ulvî); melekler âteşin feryâdına,
Ben Resûl-i Kibriyânın, bülbül-ü nâlânıyım.
Mücrimim gerçi, cemâl-i Mustafâ hayrânıyım

Ali Ulvi KURUCU

Dr. Adem AKINCI *
Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Çocuk daha iki-üç yaşındayken ağzından çıkan ilk sözün tabiî olanı "anne-baba", irâdîsi de "Allah (celle celâluhu)" olmalıdır. Çünkü Allah (c.c.) Evvel'dir, Allah (c.c.) Ezelî'dir, Allah (c.c.) Ebedî'dir. Sonra bu esaslı atkı üzerine diğer şeyler bina edilecek, yaşına ve idrak ufkuna göre vatan, toprak, bayrak, hürriyet, istiklâl vb. terimler de bunun etrafında örgülenecektir.

DİN EĞİTİMİNİN BAŞLAMA YAŞI

Aktif eğitim süreci çocuğun doğumu ile birlikte başlar. Çocuk konuşmaya başlamadan önce hâl ve hareketlerin, duygu ve hislerin ağırlıklı olduğu bir eğitim dönemi söz konusudur. Konuşmaya başladıktan sonra ise çok yönlü bir eğitim süreci içine girilmektedir.

Eğitim faaliyetleri, çocuğun gelişim basamakları dikkate alınarak, her yaşın özelliğine göre şekillendirilmelidir. Çocuk zihin, duygu ve fizik gelişimi açısından nasıl bir özellik taşıyorsa bu doğrultuda eğitimin muhteva ve yöntemi belirlenmelidir.

Din eğitimi açısından da durum farklı değildir. Çocuğun doğumuyla beraber din eğitimi süreci başlamış olmaktadır. Fakat bu eğitim, elbette kelimeler, kavramlar ve ifadeler vasıtasıyla yapılan sözlü bir eğitim değildir. Çocukların doğumdan itibaren etrafıyla ilgili olduğu ve birçok olayı hissettiği, bulunduğu ortamın şartlarından etkilendiği bilinmektedir. Bu dönem eğitim açısından göz ardı edilmemelidir. Konuşmaya başlamasıyla da çocuğun din eğitiminde çok yönlü aktif bir dönem başlamış olmaktadır.

Din eğitiminin hangi yaşta başlaması gerektiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu konudaki farklılığın en önemli sebebi, çocuğun zihin ve duygu gelişimi açısından dinî bilgileri almaya ve dinî kavramları anlamaya müsait hâle ne zaman geleceğidir. Bazıları erken yaşlarda çocuğun henüz dinî bilgileri almaya elverişli olmadığı düşüncesiyle din eğitiminin ileri yaşlara bırakılmasını tercih eder. Genel kanaate göre ise bu geçerli bir görüş değildir. Din eğitiminde muhteva, yaşa göre ayarlanabilir ve uygun metotlar seçilebilirse her yaşta çocuğa din eğitimi verilebilir. Aksi hâlde, çocuğun din eğitiminin geciktirilmesinin, onun ruh ve zihin dünyasında ciddi boşluklara sebep olacağı düşünülmelidir.

Çocuk konuşmaya başlayınca dinî kavramlar, dualar, kelime-i şehadet, kısa metinli âyet ve hadisler, "Allah korusun, Allah yardım etsin, Allah'a emanet ol" gibi özlü sözler öğretilmelidir. Çocuğun din eğitiminde bilinmesi gereken en önemli şey, hangi dönemde nasıl bir eğitimin verilmesi gerektiğidir. Gelişim dönemlerine göre eğitimin muhteva ve metodu bilinirse çocuğun içinde bulunduğu her dönem din eğitimi açısından değerlendirilebilir.

Erken Yaşlarda Din Eğitiminin Önemi

Çocuklar konuşmaya başladığı ve etrafını tanıma gayreti içine girdiklerinde, onlara kâinata bakmayı, ellerini açıp Allah'a dua etmeyi, Allah huzurunda secde etmeyi öğretmek lazımdır. Onlar dinî konularda her şeyi kolayca öğrenmeye ve benimsemeye kabiliyetlidirler. Çocuklar söz anlama ve nasihat dinleme yaşına girer girmez, onlara her şeyden önce insanların bu dünyada bulunma gayeleri anlatılmalıdır.

Her yeni doğan çocuk temiz bir fıtrat üzere doğar.[1] Çocuk fıtratı gereği inanmaya hazırdır. Onda bulunan bu inanma potansiyeli ortaya çıkarılmalı ve işlenmelidir. Âdeta o, yazılmamış bir kağıt gibidir. Ona her şeyi yazabilirsiniz. Fakat bunlar Allah'ın hoşuna giden hususlar olmalıdır. Allah'ın hoşnutluğu istikametinde ve Peygamber çizgisinde nakışlar yazılmalıdır. Burada anneye-babaya düşen, bu yazı ve nakışları mevsiminde, hem de silinmeyecek şekilde çocuklarının

ruhuna yazıp nakşetmektir. Fıtratta mevcut bulunan inanma özelliği erken yaşlarda değerlendirilemezse çocuğun fıtratı bozulduktan sonra yeniden tamir etmek zorlaşacaktır.

Çocuklarda dine ve dine ait meselelere ilgi başladığında, çocukların seviyesine uygun dinî bilgiler verilmeli, inanmaya özendirilmelidir. Çocukluğunda Allah inancı yerleşmemiş ve Allah ile irtibatı öğrenememiş bir kimsenin ileride bunu sağlıklı bir şekilde başarmasını beklemek zordur. İleri yaşlarda görülen birtakım yanlış düşünce ve davranışların temelinde, erken yaşlarda sağlam bir din eğitiminin verilememesi vardır.

Ergenlik çağına gelinceye kadar çocuğa temel dinî bilgiler verilmelidir. Eğer erken dönemlerde gerekli eğitim verilebilirse ergenlik döneminde bu sözler kendisine tesir eder ve önceki verilenlerin ne anlama geldiğini anlamaya başlar. Taşa yazı yazmak gibi, bu bilgiler onun kalbine sağlam bir şekilde yerleşir ve onda iz bırakır. Fakat bunun aksine, küçük yaşlarda iyi terbiye edilemezse kötü söz ve kötü davranışlara alışırsa ileri dönemlerde anlatılanları kabul etmez. Asıl mühim olan, daha ilk dönemlerde çocuğu ele alıp yaşına ve başına göre terbiyesiyle meşgul olmaktır. Çünkü onun saf bir cevher olarak yaratılan kalbi, hayrı da şerri de kabule elverişlidir.[2]

Küçük yaşta verilen din eğitimi daha kalıcı ve daha etkili olmaktadır. Bu yaşlardaki eğitimin müspet veya menfi sonradan değiştirilmesi oldukça zordur. Özellikle 0–7 yaş bu açıdan en önemli dönemdir. Bu dönemde çocuğun karakteri büyük ölçüde şekillenmektedir. Peygamberimiz küçük yaşta öğrenmenin kalıcı olduğunu belirtmek amacıyla, küçük yaşta öğrenmeleri "taş üzerine yazı yazmaya", yaşlılıktaki öğrenmeyi de "su üzerine yazı yazmaya"[3] benzetiyor. Küçük yaşlarda çocuklar zihin ve duygu yapısı itibariyle almaya ve öğrenmeye çok müsaittir. Öğrendiklerini kolay kabul eder ve hayatı boyunca unutmaz. Onun zihni ve kalbi kötülüklerle, çirkin şeylerle kirlenmeden, Allah'a ve dine ait esaslar anlatılırsa ilerideki hayatına bunlar şekil verecektir.

Özellikle 3 yaşından sonra çocuklar çeşitli sorular sorar ve bu 5-6 yaşlarında zirveye ulaşır. Onların soruları, etrafındaki dünyayı tanımaya yöneliktir. Onlar etrafında gördükleri her şeyin nasıl meydana geldiğini ve niçin böyle olduğunu sorarlar. Bu sorular, Allah inancı olmadan cevaplanamayacak sorulardır. Bir yere kadar her şeyin sebebi anlatılsa da sonunda "Allah yarattı." demeden bu soruları cevaplamak mümkün değildir. Çocukların soruları din eğitimi açısından değerlendirilmeli ve dine ait bilgiler, özellikle inanç esasları küçük yaşlarda verilmelidir. Çocuğun soruları, sorduğu konulara olan ilgisini gösterir. İlginin olması da bilgileri daha kolay öğrenmesini sağlar ve bu bilgiler aynı zamanda kalıcı olur. Eğer çocuğun sorularına cevap verilmezse ileriki yaşlarda bu konulara ilgisi azalacak, başka konulara yönelecektir. Dolayısıyla ileri yaşlarda bu tür bilgileri vermek daha zor olacaktır.

Çocuk büyüyene kadar dinî meselelerle hiç ilgilenmeden, dine ait bilgilerden uzak yaşarsa onun ruhuna Allah sevgisi yerine Allah'a karşı saygısızlık duygusu farkına varmadan yerleşmeye başlayacaktır. Belirli bir yaşa geldiğinde çocuk, Allah'a karşı yabancılık duymaya başlayabilir. Çocuk bir kere böyle bir duruma düştükten sonra, bu duyguları onun ruhundan söküp atmak ve yerine Allah sevgisini yerleştirmek kolay olmaz. Hatta bazen çocuk hayatının sonuna kadar, dine ve Allah'a yabancı kalmakta devam edebilir.

Tabii burada şunu da belirtmek gerekir; çocuklar küçük yaşlarda bizim imana dair öğreteceğimiz bazı konuları tam olarak anlamayabilir. Çocuğun anlamakta zorluk çektiği konular genelde mücerret konulardır. Çocuk mücerret kavramları tam olarak 11-12 yaşlarında anlamaya başlar. Bu dönemde çocuğun zihin gelişimini tamamlayamamış olması, mücerret konuların hiç anlatılmayacağı sonucuna götürmemelidir. Bu konular mutlaka erken yaşlarda anlatılmalıdır. Burada yapılması gereken uygun yöntemlerin kullanılması ve muhtevanın çocuğun seviyesine göre ayarlanmasıdır. Fakat kesinlikle bu tür endişelerden dolayı erken yaşlarda din eğitimi ihmal edilmemelidir. Çünkü 0-7 yaş çocuğun şuuraltı beslenme dönemidir. Bu yaşlarda çocuğun şuuraltı iyi beslenmelidir. Şuuraltındaki bu birikim, ileri yıllarda çocuğun kullanacağı ve değerlendireceği önemli bir malzeme olacaktır. Çocuk etrafındaki olaylara ve tabiata bu zaviyeden bakacak, her şeyi bu doğrultuda değerlendirecek ve hayatına yön verecektir. Şuuraltındaki birikimle sonradan öğrendiği bilgileri sentez edecek ve sağlıklı sonuçlara ulaşacaktır. Dolayısıyla çocuğun şuuraltı beslenmesinin müsbet yönde olması için gayret göstermeli, günahların ve negatif görüntülerin şuuraltında yer etmemesi için çalışılmalıdır.

Küçük yaşlarda çocuğa dinî bilgiler onun seviyesine ve anlayışına uygun olarak verilmelidir. Allah Resûlü; "İnsanlarla akılları nispetinde konuşun" buyurmaktadır. Çocuğun zihin gelişimi ne düzeyde ise ona o şekilde eğitim verilmelidir. Mücerret konuları anlamakta zorlanan çocuklara bu konular, pratik hayata indirgenerek, müşahhas örneklerle ve hikâyelerle anlatıldığı takdirde daha kolay anlaşılacaktır.

Din Eğitiminin Başlama Yaşı ve Efendimiz (s.a.s.)'in Uygulamaları

Din eğitimin başlama yaşı konusunda Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) uygulamaları önemli esaslar ihtiva

etmektedir. Allah Resûlü (s.a.s.) erken yaşlarda çocukların din eğitimine başlamış, onlar üzerinde hassasiyetle durmuş ve çocuklarla çok yakından ilgilenmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in çocuklar konuşmaya başladıklarında Allah'a imanı, kelime-i tevhidi öğrettiğini görüyoruz. Bu da yaklaşık olarak iki yaş civarıdır. Peygamberimiz, Abdülmuttalip oğullarından bir çocuğa konuşmaya başladığında şu âyeti yedi defa okutarak talim ettirmiştir:

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ
وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا

Her türlü hamd O Allah'a mahsustur ki, asla evlad edinmemiştir. 'Hakimiyetinde hiçbir ortağı yoktur. Acze düşüp de bir desteğe muhtaç olmamıştır.' de ve tekbir getirerek O'nun büyüklüğünü ilan et! *(İsrâ Sûresi, 17/111)*[4]

Başka bir defa da *"Çocuklarınıza ilk öğreteceğiniz kelime 'Lâ ilâhe illallah' olsun"*[5] buyurmuşlardır. Çocuk konuşmaya başladığında tabii olarak anne-baba der. Fakat iradî olarak söyleyeceği ilk sözün "Allah" olması gerektiği Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in yüce beyanlarında yer almaktadır.[6]

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) çocuklara erken yaşlarda iman esaslarının, daha sonra ise Kur'ân'ın öğretilmesini istiyordu. Kâinatın Efendisi bir grup çocuğa önce imanı, daha sonra Kur'an'ı öğretmişti.[7] Peygamberimiz ibadete dair de öncelikle namazın öğretilmesini emrediyordu. Yedi yaşına geldiğinde çocuklara namazın öğretilmesini istiyordu.[8] Namazın yanında oruca da erken yaşlarda başlanması gerektiği şöyle ifade edilmektedir; "Çocuk üst üste üç gün oruç tutabilirse Ramazan orucu ona vacip olur."[9]

Dinî düşüncenin merkezinde Allah inancı vardır. Bütün inanç esasları Allah inancıyla irtibatlı olarak verilmelidir. Küçük yaşlarda çocuğun din eğitimine Allah inancıyla başlamak gerekir. Sonra anlatılacak bütün dinî bilgiler, Allah inancı merkeze alınarak verilmelidir. Çocuk ilk defa Allah demeyi öğrendikten sonra, Allah'a dua etmenin ve O'na yönelmenin tecrübesini yaşamalıdır.

Allah inancının yerleşmesini sağlamak maksadıyla bazı âyetlerin ve dua cümlelerinin çocuğa öğretilmesi gerekir. Çocuk bunları çok anlamasa da Allah'a karşı ilgisi artacak, ilerideki hayatında zihnine nakşedilen bu cümleleri anlamaya çalışacaktır. Böylece çocuğun şuuraltı beslenmiş olacak, şuuraltında oluşan bu birikim çocuğun hayatına ve düşüncelerine yön verecektir.

Sonuç

Çocukların gelişim özellikleri incelendiğinde din eğitimi açısından küçük yaşların ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. İlk dönemler, özellikle 0-7 yaş ihmal edilmemesi gereken önemli bir dönemdir. Çocuğun karakteri büyük nisbette bu yaşlarda şekillenmekte, bu dönemde verilen eğitim kalıcı ve etkili olmaktadır. İlk dönemlerin yeterince değerlendirilememesi durumunda ise ileride telafisi mümkün olmayan boşluklar meydana gelebilmektedir.

Küçük yaşlarda sağlıklı bir din eğitimi verildiği takdirde, sahip olduğu bu birikim çocuğun bütün hayatına şekil verecektir. Bu da öncelikle ailenin görevi olmalıdır. Henüz okula başlamadığı dönemde çocuğun din eğitimi konusunda öncelikle sorumluluk anne babaya aittir. Anne baba din eğitimini ileri yıllara bırakmamalı ve başkalarına havale etmemelidir. Ayrıca bu sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmek için de yeterli donanıma sahip olmalıdır.

* Harran Üniv. Ilâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
aakinci@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

ABDURREZZÂK, İbn Muhammed es-San'anî; *Musannafu Abdirrezzâk*, Beyrut, 1970.
BUHARİ, Muhammed b. İsmail; *el-Camiu's-Sahih*, Mektebetü'l-İslâmiye, İstanbul, trz.
COMENİUS, Yan Amos; *Büyük Didaktika*, çev: Hasip A. Aytuna, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.
EBU DAVUD, Süleyman b. es-Sicistanî; *Sünen-i Ebi Davud*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.
GAZZALİ, Zeynü'd-Din; *İhyâ u Ulûmi'd-Din*, cilt:1–4, Tercüme: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1989.
GÜLEN, M. Fethullah; *Çekirdekten Çınara*, Nil Yayınları, İstanbul, 2002.
HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebî Bekir; *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut, 1967.
İBN EBÎ ŞEYBE, Ebu Bekir Abdullah İbn Muhammed; *Musannafu İbn Ebî Şeybe*, Haydarabad, 1966.
İBN HANBEL, Ahmed; *Müsnedu Ahmed İbn Hanbel*, Dar-u Sadr, Beyrut, trz.
İBN MACE, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid; *es-Sünen*, Daru İhyai'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.
YAVUZ, Kerim; *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1987.
YAVUZER, Haluk; *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.
ZAHİT, Hüseyin; Anneciğim Bana Allah'ı Anlatır mısın, Rehber Yay., İstanbul, 2006.

Dipnotlar

1. Buharî, Cenaiz 92; Ebu Davud, Sünnet 17.
2. Gazzali, İhyâu Ulûmi'd-Din, 2/169.
3. Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, 1/125.
4. İbn Ebi Şeybe, Musannef, 1/348.
5. Abdurrezzak, Musannef, 4/334.
6. Heysemî, Mecmauz-Zevaid, 8/159.
7. İbn Mace, Mukaddime 9.
8. Ebu Davut, Salat 25.
9. Abdürrezzak, Musannef, 4/154-155.

YENİ ÜMİT

Prof. Dr. Davut AYDÜZ *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Kur'ân sayesinde insan, Allah'a muhatap olma gibi, mevkilerin en yükseğine yükselmiştir. Böyle bir mevkide bulunduğunun şuurunda olan bir insan, kendi dilindeki Kur'ân'da Rabbini dinler, Rabbiyle konuşur ve Rabbiyle konuştuğuna yemin etse, yemininde yalancı sayılmaz.

KUR'ÂN TERCÜMESİ Mİ, MEALİ Mİ?

Bu makalemizde, tercüme, çeşitleri ve Kur'ân'ın Türkçeye veya başka bir dile tercümesinin mümkün olup olmadığı konusu üzerinde duracağız. Son olarak da kısaca, meâl hakkında bilgi vereceğiz.

Tercüme

Tercüme kelimesi; kök itibariyle, dört harfli/rubâî تَرْجَمَ "terceme" veya üç harfli/sülâsî رَجَمَ "receme" fiilinden türemiştir. Sözlükte; "bir kelâmı, bir dilden başka bir dile çevirmek", "bir sözü diğer bir dilde tefsir ve beyân etmek", "bir lafzı, kendisinin yerini tutacak bir lafızla değiştirmek" gibi manalara gelirse de, bu kelimenin bundan başka manaları da vardır:

1. Tercüme kelimesi "bâb" başlığı, yani bir kitapta yer alan bölüm adı anlamına gelir.

2. Bir kimsenin hayatını anlatması manasında kullanılır. Dilimizde kullandığımız tercüme-i hâl bu anlamdadır.

3. Kendisine ulaşılmayan kişiye bir sözü tebliğ etmek, ulaştırmak demektir.

4. Bir sözü, söylendiği dilde tefsir etmeye de tercüme denir. Meselâ İbn Abbâs (radıyallahu anh) hakkında "O, Kur'ân'ın tercümanıdır." denilmesi bu manadadır.

5. Bir sözü, kendi dilinden başka bir dile tefsir edip açıklamaya da tercüme denir.

6. Sözü, bir dilden diğer bir dile nakletmeye tercüme, bu sözü nakledene de tercümân denir.[1] Bugün kullandığımız tercüme kelimesi, buradaki manaya tahsis edilmiş gibidir.

Tercüme kelimesinin ıstılahtaki manası, "Bir kelâmın manasını diğer bir lisanda dengi bir tabir ile aynen ifade etmektir."[2]

Tercüme iki kısımdır:

1. Harfî veya lafzî tercüme: Nazmında ve tertibinde aslına benzetilmesi gözetilen veya diğer bir deyimle mürâdifi mürâdifinin yerine koymayı esas alan tercümedir. Bu şekildeki tercüme, tercüme edilecek metindeki her kelimenin birer birer ele alınıp onların yerine geçebilecek diğer dildeki lafızların her yönden gözden geçirilerek yerine konulması şeklinde yapılan bir tercümedir. Asıl metnin anlamını aksettirmesi bakımından bu tercüme tarzı, edebî eserlerde özellikle Kur'ân-ı Kerim'de kullanımı son derece güç, hatta bazen imkânsız görülen bir yöntemdir.[3] Bundan dolayı, Allah'ın mûciz bir kelamı olan Kur'ân'ı, belâgat, fesâhat, i'câz ve üslûbuyla başka bir dile harfî tercüme tarzı ile tercüme etmek mümkün değildir.[4]

2. Tefsîrî tercüme: Asıl dildeki kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmaksızın herhangi bir sözün anlamını bazı şerh ve izahlarla başka bir dile nakletmektir. Bu tercüme tarzında önemli olan, tercüme edilecek metindeki gaye ve maksatların güzel bir şekilde ifade edilebilmesidir. Yani harfî tercümenin esas niteliği sayılan "Nazmında ve tertibinde asla benzeme" özelliği bu tercüme tarzında söz konusu değildir. Bundan dolayı tefsîrî tercüme, harfî tercüme gibi zor bir tercüme olarak görülmemektedir. İşte bu özelliği sebebiyledir ki, günümüz tercümelerinde daha çok tefsîrî tercümeye itimat edilmekte ve bu tercüme tarzı daha üstün tutulmaktadır.[5]

Tercümenin, Elmalılı Hamdi Yazır'ın dediği gibi; aslının anlamına tamamen uygun olması için açıklıkta, delâlet ettiği manada, özlü anlatmada, etraflıca açıklamada, umûmî manada, özel manada, kayıtsız ve şartsız olmada.. kısacası ilimde ve sanatta, asıldaki anlatım tarzına uygun olması gerekir. Aksi hâlde tam bir tercüme değil, eksik bir anlatım olur. Sade bir dille yazılıp yalnız akıl ve mantığa hitap eden ve edebî ağırlığı olmayan eserlerin, ilmî seviyeleri yüksek dillere tercümesi mümkün görülürse de hem akla hem de kalbe, yahut yalnız zevk ve hislere hitap eden ve dil açısından edebî değeri ve sanat zevkini hâiz olan eserlerin tercümesinde başarı sağlamak çok zordur.[6]

Tercümeyi, harfî ve tefsirî olmak üzere ikiye ayıranlar olduğu gibi, tam ve eksik tercüme diye ayıran ilim adamları da olmuştur: "…Çeviri bazen, hiçbir kelimenin manası atlanmadan kelime dizileri, terkipler ve terkipler arası gözetilmiş hususiyetler aynıyla diğer dile aktarma -aktarılabiliyorsa- şeklinde olur ki, buna "tam tercüme" denmesine karşılık; bazen de ya sadece kelimelerin çevirisi yapılır veya münhasıran muhteva aksettirilir ki, bu da "eksik bir çeviri"dir.[7]

Kur'ân'ın Tercümesi Yapılabilir mi?

Bilindiği gibi, Kur'ân-ı Kerim Arapça nâzil olmuştur. Bu bakımdan onu anlayabilmek için Arap dilini bilmek gerekir. Ancak herkesin Arap dilini, Kur'ân-ı Kerim'i anlayacak seviyede öğrenmesi mümkün olmadığına göre, Arapça bilmeyenlerin Allah'ın kelâmını anlamalarına imkân verebilmek için onu, Arapça dışındaki dillere tercüme etmek zarurî bir iştir.

Bütün âlimler, Arapça bilmeyenlerin anlayabilmeleri için, Kur'ân-ı Kerim'in Arapça dışındaki dillere tercüme edilebileceği hususunda görüş birliğine varmışlar, ancak tercüme ile ibadet yapılamayacağı hususunda da ittifak etmişlerdir. İbadet ancak Kur'ân dili Arapça ile yapılabilir. Çünkü yapılan tercümeler, ne kadar mükemmel olurlarsa olsunlar, aslı yansıtmaktan uzaktırlar.[8]

Kur'ân-ı Kerim'in tercüme edilebileceğini söyleyenler de onun tefsîrî tercümesini kastetmiş, asla harfî tercümeyi kastetmemişlerdir. Kur'ân'ın harfî tercümesinin yapılamayacağı hususunda İslâm âlimleri icmâ ile ittifak halindedirler.[9] Çünkü Kur'ân'ın lafız, edebî özellikleri ve i'câzından dolayı, insan gücü buna yetmez ve diğer dillerin onu olduğu gibi karşılaması da mümkün değildir. Ayrıca bu, harfî tercümenin aslının yerine geçme iddiası taşıması sebebiyle Kur'ân'ın yerine konması ihtimalini de taşır. Oysa Kur'ân'ın benzerini meydana getirmek, yine Kur'ân'a göre[10] mümkün değildir. Fakat tefsîrî tercüme için böyle

bir durum söz konusu değildir. Bir de tefsîrî tercümeden doğan hatalar, eksiklik ve noksanlıklar Kur'ân'ın metnine değil, tercüme eden kişiye izâfe edilir. Kısacası Kur'ân'ın hangi dile çevirisi olursa olsun, bu çeviri asıl manayı tam ifade etmekten çok uzaktır. Bu gerçeği hem İslâm âlimleri hem de Avrupalı müsteşrikler itiraf etmişlerdir. Kur'ân tercümesini ölçü kabul ederek Kur'ân hakkında hüküm vermek ve onu bu ölçüye göre değerlendirmek ise çok yanlış ve mahzurludur. Bu değerlendirme eksik bilgi temelinde bir değerlendirmedir. Netice itibariyle Allah kelâmını hak etmediği bir konuma oturtmaktır ki, bu da Kur'ân'a yapılan ve fakat zararı insanlığa yönelik olan büyük bir haksızlıktır. Bu haksızlık tamamen eksik ölçmek ve değerlendirmekten kaynaklanır.[11]

Netice itibariyle, engin muhtevalı ve edebî derinlikleri olan eserleri bir dilden diğerine, hem de muhtevadaki bütün hususiyetleri ortaya koyarak tercüme etmek çok zordur.. hele bu, Allah kelamı ve açılımı da büyük ölçüde zamana, ilhama ve şartlara emanetse... Bizim gibi sıradan insanların bile biraz düzgünce kaleme alınmış eserlerinin tam tercüme edilemeyeceği söz konusu olabiliyorsa Kur'ân-ı Kerim gibi harika ve fevkalâde derinlikleri bulunan muhteşem bir beyan abidesinin bir manada "atmasyon" da diyebileceğimiz tercüme ile seslendirilmesi mümkün olmasa gerek… Evet O, bir romanı tercüme ediyor gibi tercüme edilemez…[12]

Bedîüzzaman Said Nursi'nin Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesiyle İlgili Görüşleri

Bediüzzaman da Kur'ân-ı Kerim'in hakikî tercümesinin yapılamayacağı görüşündedir. O'nun konu ile ilgili değerlendirmeleri şöyledir:

"*Mühim bir sual:* Bazı ehl-i tahkik derler ki "Elfâz-ı Kur'âniye ve diğer zikir ve tesbihlerin (sübhânallah, elhamdülillah, Allahu ekber vb.) her biri değişik yönleriyle insanın mânevî latîfelerini tenvir eder, mânevî gıda verir. Mânâları bilinmezse yalnız lâfız ifade etmiyor, kâfi gelmiyor. Lâfız bir libastır (elbisedir); değiştirilse her taife kendi lisanıyla o mânâlara elfâz giydirse daha faydalı olmaz mı?"

Elcevap: Elfâz-ı Kur'âniye ve tesbihât-ı Nebeviyenin lâfızları cansız bir libas değil, cesedin canlı cildi gibidir; belki zamanın geçmesiyle cilt olmuştur. Libas değiştirilir; fakat cilt değişse vücuda zarardır. Belki namazda ve ezandaki gibi mübarek lâfızlar, örfte bilinen manalarına özel isim ve nam olmuşlar. Özel isimler ise değiştirilmez."[13]

Kur'ân gibi kudsî kelimelerin, sadece fikir cephesine bakan yönlerinin bulunmadığını, aynı zamanda usanmak bilmeyen ve gafletten bile müteessir olmayan birçok latifeye de hitap ettiğini belirten Bediüzzaman şöyle der:

'Bizzat tecrübemle sâbittir ki, ezan, namazın tesbihâtı ve her vakit tekrar edilen Fâtiha ve İhlâs Sûrelerini başka lisanla ifade etmek mümkün değildir ve çok zararlıdır… İmam-ı Âzam'ın "*Lâ ilâhe illâllah* tevhide alem ve isimdir." dediği gibi, tesbih ve zikirlerin, hususan ezanda ve namazda olanların çoğunluğu, alem ve isim hükmüne geçmişlerdir. Öyleyse değişmeleri şer'an mümkün değildir. Her mü'mine bilmesi lâzım olan mücmel manaları, yani muhtasar bir meâli ise, en âmi bir adam dahi çabuk öğrenir." Bu konuda bahane arayanlara karşı Bediüzzaman'ın cevabı net ve oldukça serttir: "Bütün ömrünü İslâmiyet'le geçiren ve kafasını binler mâlâyâniyatla (boş şeylerle) dolduran adamlar, bir iki haftada, hayat-ı ebediyesinin anahtarı olan şu mübarek kelimelerin kısa bir meâlini öğrenmemelerine ne gibi bir mazeret gösterebilirler, nasıl Müslüman olurlar, nasıl "akıllı adam" denilirler? Ve öyle heriflerin tembelliklerinin hatırı için o nur membalarının mahfazalarını bozmak kâr-ı akıl değildir"[14]

Bediüzzaman'a göre Kur'ân'ın hakikî tercümesi mümkün değildir ve gerek de yoktur. O'nun bu işin gereksizliğini ve imkânsızlığını gösteren görüşlerini örneklerle zikredelim:

"Hangi milletten olursa olsun insan, ibadetlerde, zikir ve tesbihatta kullanılan kelimelerden 'Allah'ın takdis ve ta'zim' edildiğini anlar. Kişinin aklına bakan manalar bir defa öğrenmekle yeterli olur. Hâlbuki bu kudsî lafızlar günde yüz defa tekrar eder. Bu tekrarlarda akıl, hissesini almakla beraber, daha çok diğer latîfeler feyiz alırlar. Aklın hissesi olan mânâdan ziyade Allah'ın kelâmı ile karşı karşıya olduğunu düşünmekten ileri gelen nurlar ve feyizler başka hiçbir şekilde elde edilemez.

Dinî hükümlerin nişaneleri ve kudsî mahfazaları olan ilahî lafızların yerine hiçbir şey ikame edilemez, yerini tutamaz ve görevini ifa edemez. Geçici olarak bazı şeyleri ifade etseler de sürekli ifade edemezler. Dinin nazarî olan kısmının anlaşılması ise lafızların değişmesini gerektirecek bir şey değildir. Çünkü va'z u nasîhat, eğitim ve öğretimle bu ihtiyaçlar yerine getirilebilir.

Kaldı ki nahiv ve sarf dili olan Arapçanın geniş kapsamı ve Kur'ân'ın mu'cizeli lafızlarının hakikî tercümesi imkânsızdır. Tercüme dedikleri şey, gayet kısa ve noksan

bir meâldir. Böyle meâl nerede; hayattar, canlı ve çok cihetlerle değişik ilim dallarına kaynaklık vazifesini yapmış olan âyetlerin hakikî manaları nerede?"[15]

Kur'ân-ı Kerim'in hakikî tercümesinin mümkün olmadığını, onun manevî i'câzındaki yüksek edebî üslûbunun tercüme kabul etmediğini 25. Söz ispat etmiştir.[16] Meselâ:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ bir cümle-i Kur'âniyedir. Bunun en kısa m - nası, nahiv ve beyan ilminin kaidelerine göre şudur:

كُلُّ فَرْدٍ مِنْ اَفْرَادِ الْحَمْدِ مِنْ اَىِّ حَامِدٍ صَدَرَ وَعَلَى اَىِّ مَحْمُودٍ وَقَعَ مِنَ اْلاَزَلِ اِلَى اْلاَبَدِ خَاصٌّ وَمُسْتَحِقٌّ لِلذَّاتِ الْوَاجِبِ الْوُجُودِ الْمُسَمّٰى بِاللّٰهِ

Yani, "Ne kadar hamd ve övgü varsa kimden gelirse gelsin, kime karşı yapılırsa yapılsın, ezelden ebede kadar, Allah diye adlandırılan Vâcibü'l-Vücuda mahsustur."[17]

Bediüzzaman'a göre, "ne kadar hamd varsa" hükmü, istiğrak manasına gelen ve bir tarif edatı olan "el" takısından çıkıyor. "Kimden gelirse gelsin" kaydı ise "Hamd" kelimesinin içinde vardır. "Hamd" bir mastardır. Fiili terk edildiğinden böyle makamda geneli ifade eder. Yine mefûlün terk edildiği böyle hitabî makamlarda genel anlamlar söz konusu olduğu için "kime karşı yapılırsa yapılsın" hükmüne işaret vardır. "Ezelden ebede kadar" kaydı ise, fiil cümlesinden isim cümlesine intikal kâidesi, sebat ve devama delâlet ettiği için o manayı ifade ediyor. "Allah'a mahsustur" mânâsını "Lillah"taki "lâm-ı cer" ifade ediyor. Çünkü o "lâm", ihtisas ve istihkâk içindir. "Vâcibu'l-Vücûd" ismi ise, Ulûhiyetin bir gereği ve Zât-ı Zülcelâle karşı bir mülâhaza unvânıdır. "Lafzatullah" bir ism-i a'zam olduğu itibariyle diğer isim ve sıfatlara delâlet-i iltizamiye ile işaret ettiği gibi; Vâcibu'l-Vücud unvânına da delâlet ediyor."[18]

Acaba Arapça dil bilginlerinin ittifakla kabul ettiği şu "elhamdülillah" cümlesinin en kısa ve zâhir bir mânâsı böyle olursa hakikî mânâsıyla başka bir lisana nasıl tercüme edilebilir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle "acaba o câmi' ve i'cazdârâne olan lisan-ı nahvî ile mu'cizekârâne bir sûrette ve her ciheti birden bilir, irâde eder bir ilm-i muhit içinde zuhur eden kelimât-ı Kur'âniye diğer elsine-i terkibiye ve tasrifiyye vâsıtası ile zihni cüz'î, şuuru kısa, fikri müşevveş, kalbi karanlıklı bazı insanların kelimât-ı tercümiyesi nasıl o mukaddes kelimât yerini tutabilir. Hatta diyebilirim ve belki ispat edebilirim ki, tek bir Kur'ân harfi bir hakîkatler hazinesi hükmüne geçer. Bazen bir tek harf bir sayfa kadar hakîkati ders verir.[19]

Tercümenin Kur'ân'ın Tahrifine Yol Açacağı Endişesi

Bediüzzaman'a göre, yakın tarihimizde bilinen şekliyle Kur'ân'ı Türkçeye tercüme etmek isteyenlerin maksatları dini tahrif ve tahrip etmek idi. O, bu konuda şunları söylemektedir: "Bundan on iki sene evvel işittim ki, en dehşetli ve inatçı bir zındık, Kur'ân'a karşı suikastını, tercümesiyle yapmaya başlamış ve demiş ki "Kur'ân tercüme edilsin, tâ ne mal olduğu bilinsin." Yani, lüzumsuz tekrarları herkes görsün ve tercümesi onun yerinde okunsun diye dehşetli bir plân çevirmiş. Fakat Risale-i Nur'un cerh edilmez hüccetleri kat'î ispat etmiş ki, Kur'ân'ın hakikî tercümesi mümkün değil ve lisan-ı nahvî olan lisan-ı Arabî yerinde Kur'ân'ın meziyetlerini ve nüktelerini başka lisan muhafaza edemez ve her bir harfi, on âdetten bine kadar sevap veren Kur'ân kelimelerinin mu'cizâne ve cemiyetli tabirlerinin yerini, beşerin âdi ve cüz'î tercümeleri tutamaz, onun yerinde camilerde okunmaz diye, Risale-i Nur her tarafta intişarıyla o dehşetli plânı akîm bıraktı."[20]

İslâm'ın şiârı ve nişânelerini değiştirmek isteyenlerin delilleri, diğer kötü şeylerde olduğu gibi, yine körü körüne yabancıları taklitten ibarettir. Diyorlar ki "İngiltere gibi yabancı ülkelerde Müslüman olanların, ezan ve kâmet gibi çok şeyleri kendi dilleriyle yapmaları ve İslâm âleminin de bunlara karşı itiraz etmemeleri bu işte şer'î bir ruhsatın var olduğunu gösteriyor."[21] Bediüzzaman'ın bu soruya verdiği cevap şöyledir: "Türkiye'yi, yabancı ülkelere kıyaslamak son derece yanlıştır. Yabancıları din konusunda taklit etmek ise, akıl kârı değildir. Öncelikle şu bilinmelidir ki, şeriat dilinde, yabancı ülkelere "Diyâr-ı Harb" denir. Çok şeyler var ki diyâr-ı harpte câiz olabilir, fakat "Diyâr-ı İslâm"da câiz değildir. Ayrıca Batı ülkeleri gibi yabancı ülkeler, Hıristiyanlığın tahakkümü altında olduğundan, İslâmî ıstılahların anlamını geniş çapta anlatan bir ortam yoktur. Bu sebeple de oralarda mânâlar lafızlara tercih edilmiş ve ehvenü'ş-şer ihtiyar edilmiştir. Hâlbuki İslâm memleketlerinde bu kudsî ve ilahî kelimelerin mânâlarını her yerde en âmi olanlara da bir İslâm şiarı olarak anlatan bir atmosfer söz konusudur. Öyle ki, şu memleketin mâbedleri ve dinî medreselerinden başka, mezarlıkların mezar taşları bile, birer telkin edici ve birer muallim hükmünde, o kudsî mânâları Müslümanlara ders veriyorlar."[22]

Bediüzzaman, İmam-ı A'zam'ın bir fetvasını delil olarak kullanan bazı kimselerin görüşlerine şiddetle karşı koymuş ve şu görüşlere yer vermiştir: "Ehl-i ilhâda kapılan

ulemâü's-sû', milleti aldatmak için diyorlar ki "İmam-ı Âzam, diğer imamların aksine demiş ki 'İhtiyaç olsa İslâm memleketinden uzak yerlerde, Arapçayı hiç bilmeyenlere, ihtiyaçları nispetinde, Fâtiha yerine, onun Farsça tercümesinin okunması câizdir.' Öyleyse biz de muhtacız, Türkçe okuyabiliriz.'

Hâlbuki İmam-ı A'zam'ın bu fetvasına karşı, başta Hanefî mezhebinin büyük imamları ve diğer on iki müçtehit imam, o fetvanın aksine fetva vermişler. Âlem-i İslâm'ın Cadde-i Kübrâsı, o cumhûru teşkil eden imamların caddesidir. Bu büyük ümmet, ancak büyük caddede gidebilir. İnsanları dar yollara sevkedenler onları yoldan çıkarırlar."[23]

Bediüzzaman'a göre İmam-ı A'zam'ın fetvası beş yönden hususî bir özellik arzetmektedir:

"*Birincisi:* İslâm merkezinden uzak yerlerde bulunanlar içindir.

İkincisi: Gerçek ihtiyaca göredir.

Üçüncüsü: Bir rivayette Cennet ehlinin lisanı sayılan Farsça diline mahsustur.

Dördüncüsü: Fâtiha Sûresine mahsus olarak cevaz verilmiş, tâ Fâtiha'yı bilmeyenler namazı terk etmesinler.

Beşincisi: Bu fetvâ, imanın kuvvetinden çıkan bir İslâm hamiyetiyle Fâtiha'yı bilmeyen insanların hiç olmazsa mukaddes manaları anlamaya yönelik istekleri sebebiyle verilmiştir. Hâlbuki imanın zayıflığından kaynaklanan ve menfî milliyet fikrinden çıkan ve Arap diline karşı nefretin ve imanın zayıflığının bir göstergesi olan bu tahribat arzusu doğrultusunda, sûrelerin ve diğer kudsî kelimelerin Arapça aslını terk etmek dini terk etmek demektir."[24]

Meâl

Meâl kelimesi de te'vil kelimesi gibi أول "evl" kökünden türemiş "mimli masdar" ya da bir şeyin varacağı yer ve gaye manasında "ism-i mekân"dır. Te'vilden hâsıl olan şeye bir manada meâl denegelmiştir ki, buna eksiğiyle-gediğiyle elfâzın muhtemel bulunduğu manalardan bazılarının tercihen ortaya konması da diyebiliriz. Meâl, bir tercüme olmadığı gibi tam bir tefsir de değildir. Onda yer yer tefsir muhtevası içinde görmeye alışık olduğumuz konulara girildiği de olur ama o yine kendi çerçevesinde bir meâldir. Ayrıca meal, "bir şeyi eksiltmek" manasını da içermektedir.[25]

Kur'ân-ı Kerim'in lafzî olarak tam bir tercümesi yapılamayacağına göre, o sadece aslına yakın bir şekilde ifâde edilmeye çalışılmış ve buna Kur'ân'ın tercümesi denmekten kaçınılmış, tercüme yerine ***meâl*** lafzı kullanılmıştır.

Istılahta, bir sözün manasının her yönü ile aynen değil de biraz noksanı ile ifade edilmesine meâl denir. İşte Kur'ân-ı Kerim tercümesi için kullanılan meâl kelimesi, onu, aynen tercümeye imkân olmadığını, daha doğrusu yapılan işte bir eksikliğin mevcut olduğunu belirtmek içindir.[26] Onun için de hiçbir meal, hiçbir tercüme, hiçbir te'vil ve hiçbir tefsire Kur'ân denemez... Zira meal, tercüme, tefsir ve te'vil dediğimiz şeyler, bunları yazanın bilgisi, marifeti, idrak ufku ve istidadı ölçüsünde bazı şeyler ifade etse de katiyen Kur'ân'ı bütün derinlikleriyle aksettiremez.

*Sakarya Üniv. İlâhîyat Fak. Öğrt. Üyesi
dayduz@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. ez-Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, 1/23; Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, 1/27-28.
2. Elmalılı, M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 1/3.
3. Muhsin Demirci, Tefsir Usulü ve Tarihi, İFAV., İstanbul 1998, s. 90.
4. Hidayet Aydar, Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, İstanbul 1996, s. 240 vd.
5. ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, Beyrut 1988, 2/121; Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, 1/29; Muhsin Demirci, a.g.e., s. 91.
6. Elmalılı, a.g.e., 1/3.
7. M. F. Gülen, "Kur'ân-ı Kerim ve Meali Üzerine", Yeni Ümit, Nisan-Mayıs-Haziran, 2005.
8. Salih Akdemir, Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri, Ankara 1989, s. 32.
9. ez-Zerkânî, Menâhil, 2/121vd.; Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, 1/29.
10. Bkz.: Bakara Sûresi, 2/23; İsrâ Sûresi, 17/88.
11. Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, 1/29-33; Süleyman Mollaibrahimoğlu, 3 Makale, İstanbul 2000, s. 32-33.
12. M. F. Gülen, a.g.m.
13. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,508.
14. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,508.
15. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,508.
16. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,508.
17. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,535.
18. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,535.
19. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,535.
20. Şualar, R.N.Külliyatı, 1,976.
21. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,556.
22. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,556.
23. Mektubat, R.N.Külliyatı, 1,556.
24. Niyazi Beki, Kur'ân İlimleri ve Tefsir Açısından Bediüzzaman Said Nursi'nin Eserleri, İstanbul 1999, s. 86-94.
25. Elmalılı, a.g.e., 1/22; M. F. Gülen, a.g.m.
26. Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, 1/33.

Mustafa YILMAZ *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

İnsanların sokakta yürüyüş şekline bakıp; gerçekten Müslüman olsalar gözlerini haramdan sakınırlar, harama baktıkları zaman da gider gözyaşlarıyla gözlerini yıkarlar.. şeklinde bir fikir yürütmemiz, bir gün gelir bizi; "o halde onlar Müslüman değil" yargısına götürür ki, böyle bir yargıda bulunmanın ne denli tehlikeli olduğu aşikardır.

YÜRÜME-GURUR İLİŞKİSİ

Cenab-ı Allah nezdinde, iman ve bu imana bağlı olarak gerçekleştirilen ibadetlerin beşerî ölçülere sığmayacak kadar büyük ehemmiyeti olduğu gibi, yine inanma ve kullukta bulunmanın tabiî bir neticesi olarak meydana gelen, daha doğrusu her âbid mü'minde bir hayat tarzı olarak görülmesi beklenen güzel ahlâkın da büyük önemi vardır. Öte yandan, imansızlık ve Allah'a boyun eğmeme ne kadar çirkin ise çok zaman bunların bağrında yetişip dal-budak salan kötü ahlâk da nezd-i ilahîde o kadar çirkindir. Nitekim Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehayâ) bir mübarek beyanında güzel ahlâkın önemine dikkat çekerek, *"İman zaviyesinden mü'minlerin en mükemmeli, ahlâk bakımından en iyi olanıdır."*[1] buyurmuştur ki, güzel ahlâkın, imanın çok önemli bir tamamlayıcısı olduğunu ifade açısından son derece mânidardır. Hadis-i Şerif'te geçen bu ifadenin, ahlâkî açıdan mükemmel bir seviyeyi tutturamamış kimseler iman zaviyesinden de kemâle ermiş olamazlar, manasına geldiği açıktır. Yine Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselam), *"Mîzana konan ameller arasında güzel ahlâktan daha ağır basacak hiçbir şey yoktur"*[2] buyurur ki, ahlâk-ı hasenenin değer ve kıymetini ortaya koyması zaviyesinden çok önemli bir ölçü olsa gerek.

İşte bu mehasin-i ahlâk çerçevesinde zikredilebilecek en önemli vasıflardan birisi de alçakgönüllülük, mahviyet, hacâlet, yüzü yerde olma gibi anlamlarla ifade edebileceğimiz tevazudur.

Kalbin Zümrüt Tepeleri'nde de ifade edildiği gibi (1/119) güzel ahlâka mesnet teşkil eden hususları bir saraya benzetecek olursak, tevazu o sarayın ana giriş kapısı sayılmalıdır. Zira tevazu hasletini vicdana mâl etmeden, başka güzel vasıfları elde etmek mümkün olmamaktadır. Aynı mana *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*'da "Alçakgönüllülük, hemen bütün güzel huyların anahtarı mesabesindedir. Onu elde eden, diğer güzel huylara da sahip olabilir. Ona mâlik olamayan ise gâliben diğer huylardan da mahrum kalır" (s.104) şeklinde ifade edilmiştir.

Tevazu ve mahviyet, aynı zamanda, Hakk'a ve halka yakın olmanın da en birinci vesilesidir. Evet, hiç şüphesiz kulluğun en büyük şiarı tevazudur. Nitekim, hikmet erlerinden bazıları, biraz da latîfe yollu bir üslupla, "İslâm'ın şartı altıdır. Beşi malum; altıncısı da haddini bilmektir." demişlerdir ki, çok mânidardır. Bu 'haddini bilme'nin evvela Allah karşısında olması gerektiği de âşikardır. Nitekim bazı Allah dostları da tasavvufu "Hakk'ın büyüklük ve sonsuzluğu karşısında sıfır-sonsuz münasebetlerine göre insanın kendi yerini belirleyip bu düşünce ve bu tesbiti benliğine mâl etmesi" şeklinde tarif etmişlerdir.

Tevazuun zıddı tekebbürdür. Buna kibre girme, böbürlenme, çalım çakma da denilebilir ki, Allah indinde asla hoş karşılanmayan en çirkin sıfatlardan birisi sayılmıştır. Kur'ân ve Efendimiz tevazu etrafında ne kadar tahşîdât yapmışlarsa kibir hakkında da aynı nisbette belki de daha fazla tembîhatta bulunmuşlardır. Allah Resûlü'nün *"Her söz ve davranışında mütevazi olan kulları Cenab-ı Allah sürekli yükseltir; kibre girip bencillik gösterenleri de alçalttıkça alçaltır."*[3] şeklindeki mukaddes beyanı bu hususta serdedilen sözlerin âdeta hülasası gibidir.

Biz bu dar hacimli makalede, Kur'ân-ı Kerim'in, insanın sergilediği bütün davranışları gibi yürüyüşünü de onun kişiliğinin ve içinde beslediği duygularının bir göstergesi olarak kabul ettiğine, bundan hareketle bazı yürüme şekillerini kibir, gurur ve büyüklenme emaresi saydığına, dolayısıyla da doğrudan ya da dolaylı olarak o tarz üzere yürümeyi yasakladığına dikkat çekmeye çalışacak ve değişik yorumlar ışığında konuyla alâkalı bazı âyetler üzerinde durmaya gayret edeceğiz. Sonuç bölümünde de Peygamber Efendimiz'in hayat-ı seniyyelerine bir de bu zaviyeden bakıp bir-iki cümle ile de O Güzeller Güzeli Ahlâk Abidesi'nin yürüyüş tarzını nakletmeye çalışacağız.

Bu âyetlerden birincisi, *"Kibirli kibirli (şımarıklık taslayarak) yürüme! Zira ne kadar kibirlenirsen kibirlen, ne yeri yarabilirsin, ne de dağların boyuna erişebilirsin! Böylesi davranışların hepsi kötü olup Rabbinin nazarında hoş görülmeyen şeylerdir"* *(İsrâ sûresi, 17/37-38)* mealindeki âyettir.

İnsanoğlu, nisyana gömülüp de Cenab-ı Hak karşısındaki acziyetini ve her zaman O'na muhtaç bulunduğunu unutunca geçici de olsa eline geçen imkânlar onu kibir ve gurura sevkedebilir. Şeytanın her zaman bu hisleri bir tuzak gibi kullanabileceği ihtimaline karşı sürekli metafizik bir gerilim içinde bulunmayan bir kimse çok defa bu duygulara kapılır ve neticede şeytanın tuzağına düşmüş olur. Ne zaman da zayıflığını ve muhtaç oluşunu hatırlar, elinde bulunan şeylerin Allah tarafından bir imtihan maksadıyla kendisine bir emanet olarak bırakıldığını düşünmeye başlarsa işte o zaman gururdan, benlikten ve bencillikten vazgeçer, boynunu büker ve iki büklüm olup Hakk'ın huzuruna sığınır. Bu âyet-i kerimeden anlaşılan da odur ki, kendini beğenmiş bencil kimseler yürürken çalımla ve şımarıkça yürürler. Bu büyüklenme duygusu içerisinde onlar aslında Cenab-ı Allah'ı unutmuşlar ya da O'nun mevcudiyetini –yüzbin defa hâşâ– yok sayma gibi bir küstahlığa düşmüşlerdir. Aslında her bencillik ve enaniyet tavrının arkasında açık ya da gizli işte bu mezmum duygu saklıdır.

Hakk'ın karşısındaki yerini iyi kavrayıp hep boynu bükük duranlara gelince onlar bütün davranışlarında olduğu gibi yürümelerinde de gurur ve kibirden uzaktırlar ve hep olgunca hareket ederler. Çünkü onlar, her şeyi bilip gören bir Zât tarafından sürekli görüldüklerinin farkındadırlar ve davranışlarını da bu ihsan duygusuna göre ayarlamışlardır. Evet, işte bu bahtiyarlar bir tevazu kahramanı olan Bediüzzaman Hazretleri gibi düşünür ve "Lezzetli üzüm salkımlarının hâsiyetleri kuru çubuklarında aranılmaz. İşte biz de öyle bir kuru çubuk hükmündeyiz." *(Mektubat, Şahdamar Yayınları, sh. 416)* derler ve bütün güzellikleri onların gerçek sahibi olan Yüce Yaratıcı'ya teslim ederler.

İşte Kur'ân-ı Kerim de kendini beğenmiş, üstünlük taslayan gururlu insanlara, *"Sen ne yeri delebilir, ne de dağlar kadar yükselebilirsin."*[4] demek suretiyle onların zayıflıklarını, âcizliklerini hatırlatır ve kesinlikle hadlerini aşmamalarını salıklar.

Bir diğer âyet-i kerîme Nûr Sûresi'nin 31. âyetidir ve burada Cenab-ı Allah mü'min kadınlara yönelik olarak, *"Saklı zinetlerine dikkat çekmek için, ayaklarını da vurmasınlar"* demektedir. Cahiliye Dönemi'nde kadınların ayak bileklerinde halhal denilen bir çeşit süs eşyası bulunuyor ve bazı kadınlar da yabancı erkeklerin nazarlarını celbetmek için ayaklarını yere normaldan farklı basıyorlardı. İşte Cenab-ı Allah bu âyetiyle onları bu şekildeki yakışıksız bir hareketten menetmiş oluyordu.

Bu âyet-i celîlenin tefsirine isterseniz Fî Zılâl sahibinin gözüyle bakalım. Merhum müellif bu âyetin tefsirinde şunları söylüyor: "Hiç kuşkusuz bu âyette, insanın psikolojik yapısı, etki ve tepkilerine ilişkin derin bir bilgi vardır. Çünkü kimi zaman bazı duyguların uyanması bakımından hayal kurmak gözle görmekten daha etkili olur. Kadının ayakkabısını, elbisesini ya da takısını görmekle, bizzat kadını görmekten daha çok beşerî duyguları uyanan birçok insan vardır. Yine karşılarındaki kadından çok, hayallerinde canlandırdıkları kadının sureti karşısında bir kısım istekleri kabaran pek çok kimse vardır. Bunlar günümüzde psikiyatristlerce bilinen psikolojik hastalıklardır. Kadının takıla-

rının çıkardığı sesleri duymak, süründüğü kokuları uzaktan almak, birçok erkeğin duygularını galeyana getirir, sinirlerini harekete geçirir, karşı koyamadıkları azgın bir fitneye düşürür. İşte Kur'ân bütün bunların önüne geçiyor, içinden çıkılması pek zor bir bataklığa doğru götüren o yolları tıkıyor; çünkü Kur'ân Yüce Yaratıcı'nın katından inmiştir. O bilir yarattıklarını. O latîftir, her şeyden haberdardır."

Söz kadınlarla alâkalı hususa gelmişken burada bir başka âyete daha dikkat çekmek istiyoruz ki, bu âyet Kasas Sûresinin 25. âyetidir. Hazreti Musa ile Hazreti Şuayb'ın (alâ nebiyyinâ ve aleyhimesselam) kızlarından birinin konuşmalarını nakleden bu âyette, *"Az sonra o iki kızdan biri utana utana, sıkıla sıkıla bir tavırla yürüyerek çıkageldi ve 'Bize sunduğun sulama hizmetinin ücretini vermek üzere babam seni dâvet ediyor' dedi. Musa (aleyhisselam) onun yanına girip başından geçen olayları anlatınca o zat: 'Endişe etme, o zalimlerin elinden artık kurtuldun!' dedi."* buyurulmaktadır.

Burada da yine tefsirindeki psikolojik tahlillerle çok defa okuyucusunu büyüleyen merhum Seyyid Kutub'un âyet-i kerîme ile alâkalı enfes izahını kaydetmek istiyoruz: "İki kızdan biri getiriyor bu daveti. Gelirken *'utana utana'* geliyor. Temiz, iyi, iffetli ve terbiyeli kızların bir erkekle karşılaştıklarında yaptıkları gibi utana utana geliyordu. Ne kırıtma ne çalım ne gösteriş ne de baştan çıkarma isteği. Geliyor ve en kısa, en öz sözlerle daveti ulaştırıyor, yol gösteriyor, babasının yanına götürüyor. Bunu Kur'ân-ı Kerim şöyle anlatıyor. *'Babam sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor.'* Kızın davranışlarındaki haya ve edebin yanı sıra sözlerinde de bir açıklık, dikkatlilik ve anlaşılırlık ön plandadır. Sözlerini ağzında gevelemiyor, olduğu gibi ve dolambaçlı hâle getirmeden söylüyor. Aynı şekilde bu da özelliğini kaybetmemiş, temiz ve doğru bir fıtratın belirtisidir. Çünkü tertemiz kalmış iffetli hanımlar erkeklerle karşılaştıklarında, onlarla konuşmak mecburiyetinde kaldıklarında fıtratları gereği utanırlar, ama iffetlerine ve doğruluklarına olan güvenlerinden dolayı lafı ağızlarında gevelemezler. Karşısındakini tahrik edecek, baştan çıkaracak, heyecanlandıracak şekilde konuşmazlar. Lafı uzatmadan, gerektiği kadar ve açık konuşurlar."

Nitekim bir başka âyette Kur'ân, kadınların erkeklerle konuşurken ses tonlarını ayarlamalarını emrederek, kadınlık hususiyetlerini aksettirecek şekilde konuşmamalarını istemektedir. Âyet-i kerîme mealen şu şekildedir: *"Namahrem erkeklere hitab ederken tatlı ve cilveli bir edâ ile konuşmayın ki kalbinde hastalık bulunan bir şahıs, şeytanî bir ümide kapılmasın."* *(Ahzâb sûresi, 32)*

İşte Yüce Kur'ân'dan mü'min hanımefendilere iki vecîz iffet dersi…

Bunları naklettikten sonra konumuzla alâkalı Furkan Sûresi'nin 63. âyet-i kerimesine geçebiliriz: *"Rahman'ın has kulları o kimselerdir ki, onlar yeryüzünde tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf attıkları zaman da "Selametle!" der, geçer giderler."* Yani, vicdanlarında Allah'a kulluğun şuuruna ermiş bulunan inanmış kimseler, gururlu, kaba, saygısız, terbiyesiz değil; sakin, vakûr, mütevaziane, edepli ve başkalarına sıkıntı vermeyecek bir şekilde yürürler; cahilce davranışlara da aldırış etmezler, demektir. Nitekim âyet-i kerimede geçen *'hevnen'* kelimesine müfessirîn-i izam, sekîne, vakar, tevazu gibi anlamlar yüklemişlerdir. Durum böyle olanca aksi istikamette davrananların imanlarının bir yanını eksik bırakmış olacakları gayet açıktır.

Bu mevzuda zikredebileceğimiz diğer bir âyet-i kerime de yine Lokman Sûresi'nde geçmektedir. Sûrenin 18. âyetinde Cenab-ı Hak, Hazreti Lokman'ın oğluna yaptığı nasihatları anlatırken mealen, *"Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme, yeryüzünde de çalımlı çalımlı yürüme! Çünkü Allah kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez."* buyurmaktadır.

Âyette geçen *"marahan"* kelimesi, başkalarına önem vermeden kasıla kasıla, böbürlenerek yürümeyi ifade etmektedir; dolayısıyla da bu hem Allah nezdinde hem de insanlar nazarında çirkin görülen bir davranıştır. Esasen bu hâl, psikiyatristlerin mualecesine muhtaç hasta bir kimsenin muzmerâtının (içinin) dışa yansıması olup böbürlenerek yürüme biçiminde kendini gösterir.

Âyetin fezlekesinde gelen, *"Allah kibirli kimseleri sevmez."* şeklindeki ifade de ağır bir tehdittir. Binaenaleyh o şekilde yürümenin haramlığına, cezasının da ağır olacağına işaret etmektedir.

18. âyette böbürlenerek yürümekten nehyeden Cenab-ı Allah hemen peşinden gelen âyette de kullarına makbul yürüyüş tarzının nasıl olması gerektiğini talim buyurmuştur: *"Yürüyüşünde orta yolu tut…"*

Burada geçen *'orta yol üzere yürüme'* meselesine müfessirlerin yaklaşımı genelde ne hızlı ne de yavaş, mûtedil bir edâ ile yürüme şeklinde olmuştur. Kelimeyi tevazu ile tefsir edenler de vardır. İbn-i Kesîr, Beydâvî gibi birinci görüşe kâil olan kıymetli tefsircilerden bazıları âyetin tefsirinde Peygamber Efendimiz (aleyhisselam)'ın, *"Çok hızlı bir şekilde yürüme mü'minin kıymetini düşürür"*[5] şeklindeki ifadesini naklederek istidlalde bulunmuşlardır.

Bu hususta son olarak ele almak istediğimiz âyet-i celîle, Kıyâme Sûresi'nin 33. âyetidir. Burada Allah (celle celalühû) mealen, *"Bir de yaptığından memnun olarak, çalımlı çalımlı kendi taraftarlarının yanına dönerdi"* buyurmaktadır.

Âyette geçen *'yetemettâ'* kelimesi, kendini beğenmiş bir tarzda, gururlanarak, çalım ve caka ile yürümek manasına gelmektedir. Bazı müfessirler bununla sırtını hafifçe öne doğru eğip elini de arkasına koymak suretiyle yürümenin kastedildiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca pek çok müfessir bu âyette Peygamberimiz (sallalahü aleyhi vesellem) zamanında Mekkeli müşriklerin başını çeken (elebaşı) Ebû Cehil lakaplı Amr b. Hişam'ın kastedildiğini söylemişlerdir. Rivayetlere göre bu kendi vicdanına bile merhameti olmayan insafsız adam zaman zaman Peygamberimiz'in yanına gelerek O'nu dinler, sonra da çekip giderdi. Tabii iman etmez, Allah'tan da korkmazdı. Bilakis çok zaman Efendimiz'e karşı ağır ifadeler kullanır, başka insanların O şaşmaz ve şaşırtmaz yol göstericiden istifadelerine de engel olmaya çalışırdı. Sonra da iyi bir iş yapmış gibi çalım satarak, yaptığı çirkin fiillerle övünerek yakınlarının yanına dönerdi. Evet, çalım satar, omuz kabartır ve insanda âdeta tiksinti hasıl eden bir tarzla yürürdü.

Davranış tarzı ve davranış sahibi nazara alındığında âyet-i celîlenin bize bu tarz hâl ve hareketlerde bulunmanın mü'minlere asla yakışmayacak, kâfirce, müşrikçe, en azından bencilce ve Allah nazarında asla hoş karşılanmayacak tavırlar olduğunu ifade ettiği hemen anlaşılacaktır. Nitekim bir sonraki âyet, bu kibir ve gururun hesabının mutlaka sorulacağına işaret edip Ebû Cehil ve onun gibilerin elîm akıbetine dikkatleri çekerek, "Vay başına gelenlere!" demektedir.

Sonuç

Her hususta olduğu gibi nasıl yürünmesi gerektiği konusunda da Mukteda-yı Ekmel olan Allah Resûlü bizim için en güzel örnektir. Zira O'nun ahlâkı Kur'ân ahlâkıdır ve Kur'ân'ın ifadesiyle O, 'üsve-i hasene', yani, her hâli, her tavrı, her sözü ile mutlak rehberdir.

Efendiler Efendisi'nin her hâli, tavır ve davranışı gibi yürüyüşü de hiç şüphesiz ifrat ve tefritten fersah fersah uzak ve kelimenin tam anlamıyla istikamet endeksliydi. İtidal üzere idi.

Hayatlarını Allah Resûlü'nün hayat tarzına benzetmekle manalandıran sahabe efendilerimizden Hazreti Ali ve Hazreti Ebû Hureyre (radiyallahü anhüm ecmaîn) gibi bazı zatların anlattığına göre, Resûlüllah Efendimiz yürürken yeryüzü âdeta ayakları altında dürülür gibi olurdu. Adımlarını atarken yokuş aşağı yürüyor gibi atardı. Yokuş yukarı çıkarken de öyleydi. Yürüyüşü yavaş olmadığı gibi çok hızlı da değildi. Fakat bazen arkasından gidenler O'ndan geri kalmamak için büyük çaba sarfederlerdi. Çünkü yürürken adımlarını uzun ve seri atardı. Bununla birlikte sükûnet ve vakarı da elden bırakmazdı. Ayaklarını ses çıkarıp toz kaldıracak şekilde yere sertçe vurmazdı. Yürümesinde asla bir yorgunluk emaresi sezilmezdi. Bir hedefe kilitlenmiş gibi varacağı yere doğru emin adımlarla yürür, bir zaruret olmadıkça da sağına soluna bakmazdı.[6]

Cenab-ı Allah'ın gerçek kulları her tavır ve davranışlarında olduğu gibi yürüyüşlerinde de İnsanlığın İftihar Tablosu'nu örnek almalı, O'nun gibi her zaman tabii olup fıtrîlikten taviz vermemeye çalışmalı ve yapmacık, sun'î davranışlardan olabildiğince uzak durmaya gayret etmelidirler. Rahman'ın has kullarıdır ki, yürürken kendilerini zorlamaz, rahat ve yumuşak adımlar atarlar. Onlar, "Yüzü hep yerde olur her kimde kemâl var ise" (Kırık Mızrap, s.275) hakîkatinin farkındadırlar; dolayısıyla da kibre, gurura girmez ve asla böbürlenmezler. Aynı zamanda yürürken başkalarını rahatsız edecek söz, tavır ve davranışlarda bulunmazlar. Hasbelkader öyle bir kabalığa kendileri maruz kalırsa o zaman da Kur'ân'ın ifadesiyle *'Selam!'* deyip geçerler.

Evet kendine güvenen, kararlı ve ciddi ruhlar, bu özelliklerini yürüyüşlerine de aksettirirler. Dolayısıyla da inanmış insanlar yürürken kendinden emin, ciddi ve kararlı yürürler. Alabildiğine mütevazidirler ama ölü gibi, boynu bükük, omuzları sarkık, bir o yana bir bu yana sallanarak yürümezler. Aksine her zaman canlı ve dik yürürler. Bu yürüyüşte saygınlık, rahatlık, ciddiyet ve güçlülük nümâyandır.

Yüce Kitabımız Kur'ân bize yürüyüşümüzde tabiî olmamızı emrediyor. Öyleyse bize düşen henüz elde edememiş bile olsak, değişik temrînatlarla bir an önce bu tarz bir yürüyüşü tabiatımızın bir yanı haline getirmek; yürürken, kibir, ucub, böbürlenme gibi insan ruhuna kezzap döken, Din'le gelen füyûzâttan istifadeye en büyük engel teşkil eden ve Allah'ın gazabına sebebiyet verebilecek yakışıksız duygu, tavır ve davranışlardan uzak durmaktır.

Unutmayalım ki, herkes kendi karakterine göre yürür ve Allah'ın görüp bildiği bu hal, erbab-ı firasetin nazarlarına da mutlaka çarpar.

Cenab-ı Allah'tan Son Elçisi'ni ziynetlendirdiği gibi biz ümmetini de Kur'ân ahlâkıyla donatmasını niyaz ederiz.

* Araştırmacı Yazar
myilmaz@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Buhari, Edep, 39
2. Tirmizi, Birr, 62
3. Taberanî, el-Mu'cemü'l-Evsat, 5/140; el-Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid 10/325
4. İsra, 37
5. Feyzu'l-Kadîr, 104/4
6. Müsned, 1/96, 2/380

Ahmet ÇETİNKAYA *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Hz. Mesih, Yahudi maddeciliğini tadil etme misyonunu yüklenmiştir. Böyle bir misyonla gelen insanın, bu misyonu gerçekleştirebilecek donanımla gelme zarureti vardır ki daha dünyaya teşrif buyuracağı zaman O, çok iyi bir yuvada neşet etmiştir. O'nu yetiştirme mevzuunda Hz. Meryem ölçüsünde başka bir kadın göstermek mümkün değildir. Kur'ân, değişik âyetlerinde Hz. Meryem'in karakterini ifade eden kelimeleri yerli yerinde kullanarak onun hususiyetini vurgulamaktadır.

HAZRETİ MERYEM VÂLİDEMİZ

Kur'ân'da ismiyle zikredilen tek kadın Hz. Meryem'dir. Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem, Kur'ân'ın on iki sûresinde biri zamirle olmak üzere toplam otuz dört defa geçmektedir. Ancak, kaç defa geçtiğinden daha önemlisi; kronolojik olarak birbirinden farklı dönemlerde inen pek çok âyette Hz. Meryem'den bahsedilmesidir. Yeni Ahit'te ise, Hz. İsa'nın annesine ismen on dokuz defa yer verildiği görülür.[1]

Ona "Meryem" ismini veren, annesidir. Bu ismin "istemeyen, bir yerden ayrılan"[2], "hizmet eden"[3] anlamlarında kullanıldığı söylenmişse de o dönemde Âramca "ibadet eden" anlamına geldiği görüşü[4] daha uygun görünmektedir.

a) Hz. Zekeriyya'nın Himayesine Verilişi

Hz. Meryem'in seçkin bir aileden gelişi, kendi seçilmişliği ve diğer şahsî faziletleri âyet ve hadislerde sıklıkla vurgulanmaktadır. Sadece Kur'ân âyetleri, onun ne derece üstün bir kadın olduğunu ifade etmek için yeterlidir. Öncelikle babası İmran tarafından seçkin bir aileden geldiği gibi, annesi de duası kabul edilen âbide ve zâhide bir kadındır. İşte Hz. Meryem, annesinin kabul olan bir duasının semeresidir ve bu duadaki adak gereğince, hizmet etmek üzere daha çocuk iken mabede bırakılmıştır.

Babası İmran'ın o daha küçükken vefat etmesi[5] üzerine, şerefli bir vazife diyerek çokları Hz. Meryem'in himayesine talip olmuş, neticede bu vazife Hz. Zekeriyya'da kalmıştır.[6] Kur'ân bu hadiseye *"Meryem'i kimin himaye edeceğine dair kura çekerlerken ve birbirleriyle tartışırlarken sen yanlarında bulunmuyordun." (Âl-i İmran Sûresi, 3/44)* şeklinde işarette bulunmaktadır.

Kur'ân, Hz. Meryem'e rızkın gelişini bildiren kısmın hemen ardından Hz. Zekeriyya'nın duâsına yer vermektedir. Bu duâda Hz. Zekeriyya'nın sözünden, onun yaşlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun tabiî bir sonucu şudur: Artık Hz. Meryem'le yeterince ilgilenemeyecektir. Belki de buradan hareketle kurayı kazanan şahsın Hz. Zekeriyya değil de Cüreyc veya Yusuf isminde bir rahip,[7] yahut Yusuf adlı bir akrabası olduğuna dair[8] bazı zayıf rivayetler nakledilmiştir. Ancak bunların hiçbir hükmü yoktur. Zira Allah Teâlâ, Hz. Meryem'i Hz. Zekeriyya'nın eğitim ve himayesine verdiğini zikretmektedir.[9]

b) Fevkalâde Bir Şekilde Rızıklandırılması

Hz. Meryem'in ibadetiyle meşgul olabilmesi için Hz. Zekeriyya ona bir mihrap[10] yapmıştı.[11] Orada kaldığı süre zarfında Hz. Meryem'e Allah tarafından fevkalâde bir şekilde rızık gelmekteydi. Nitekim Hz. İsa'yı dünyaya getirdiğinde de yine fevkalâdeden olarak taze hurma ve su ile lütuflandıkları bilinmektedir. Kur'ân, Hz. Zekeriyya'nın oraya her girişinde Hz. Meryem'in beraberinde güzel yiyecekler bulunduğunu şöyle anlatmaktadır: *"Zekeriyya onun yanına mâbede ne zaman girse beraberinde yiyecekler bulurdu. 'Meryem! Bu yiyecekleri nereden buluyorsun!?' deyince de o 'Bunlar Allah tarafından gönderiliyor. Muhakkak ki Allah dilediğine sayısız rızıklar verir.' derdi."*[12] Benzer bir hâdisenin Peygamberimiz'in kızı Hz. Fâtıma'nın başından geçtiği de rivayet edilmektedir.[13]

Hz. Meryem'e rızkın gelişine dair Hıristiyan kaynaklarında da bilgi olduğu belirtilmektedir.[14] Ancak sözü edilen bu bilgi, apokrif (Kilisenin reddettiği) İncillerde zikredilen bilgiler olmalıdır. Zira Yeni Ahit'te, meleğin gelip de Hz. İsa'yı müjdelemesine kadar Hz. Meryem'in hayatına dair bir bahse rastlanmamaktadır. Buna mukabil apokrif İncillerde Hz. Meryem'in hayatının ilk devresi hakkında bazı bilgiler yer almaktadır. Meselâ doğduğu yerle ilgili farklı bilgilere rastlandığı gibi, doğum tarihiyle ilgili yaklaşık tahminler de mevcuttur. Apokrif bir İncil olan *Protevangelium*'da bazı ilâve bilgiler de yer almaktadır ki,[15] kanonik (Kilisenin kabul ettiği) İncillerde bunları bulmak mümkün değildir.

c) Mabed Günleri ve Kulluk Şuuru

Hz. Zekeriyya'nın himaye sürecinde Hz. Meryem, sürekli Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ve koruması altında yetişmiş ve her geçen gün ibadetlerini artırarak devam ettirmiştir. Onun bu hususi durumu, yine Âl-i İmrân Sûresi'nde şöyle ifade edilmektedir: *"Hani melekler demişlerdi ki: Meryem! Muhakkak ki Allah seni seçti. Seni tertemiz kıldı, hatta seni dünyadaki bütün kadınlara üstün kıldı. Meryem! Say-*

gı dolu bir gönülle huzurunda durup Rabbine ibadet et, secdeye kapan ve rükû edenlerle beraber rükû et."[16]

Âyette geçen "Allah'ın temizlemesi"nin, "küfürden ve günahtan arındırma", "âdet ve doğum kanından, fizikî bir kusurdan uzak kılma" ve "erkeğin temasından arındırma" gibi mânevî, ahlâkî, bedenî temizleme olduğuna dair farklı yorumlar yapılmıştır. "Dünyadaki bütün kadınlara..." ifadesini ise hemen bütün tefsirciler, "kendi dönemi itibariyle bütün kadınlara" şeklinde anlamışlardır.[17] Ayrıca rükûsuyla, secdesiyle buradaki ibadetin şekliyle ilgili tefsirlerde ayrıntılar mevcut ise de burada ibadetin şeklinden çok daha önemlisi, Hz. Meryem'in "Saygı dolu bir gönülle huzurunda durup Rabbine ibadet et, secdeye kapan ve rükû edenlerle beraber rükû et" emrine hem de gönülden itaat ettiğidir: *"Bir de İmran'ın kızı Meryem'i misal getirir. Meryem, iffet ve namusunu korudu. Biz ona ruhumuzdan üfledik. O da Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti ve gönülden itaat edenlerden oldu." (Tahrîm Sûresi, 66/12)*

Kur'ân ayrıca, Hz. Meryem'in dosdoğru bir insan olduğuna da şâhitlik etmektedir.[18]

d) Bütün Kadınlara Üstün Kılınması

Hz. Meryem'in üstün kılınmayla ilgili âyetin[19] hemen bütün tefsirlerinde yer almakla beraber aynı zamanda *Kütüb-i Tis'a*'da da pek çok yerde nakledilen bazı hadisler bulunmaktadır. Hz. Meryem'in faziletini konu edinen bu rivayetlerde Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

1– "Kendi dönemindeki kadınların[20] en hayırlısı İmran kızı Meryem'dir ve yine bu ümmetin kadınlarının en hayırlısı Huveylid kızı Hatice'dir."[21]

2– "Erkeklerden pek çokları (fazilette) kemâle ermiştir. Kadınlardan ise İmran kızı Meryem ve Firavun'un karısı Âsiye'den başka kimse kemâle ermemiştir. Hz. Âişe'nin kadınlara üstünlüğü ise, tiridin diğer yiyeceklere üstünlüğü gibidir."[22]

3– "Yeni doğan her çocuğa, doğduğu anda şeytan mutlaka dürter. Yavru, onun dürtmesi (nin verdiği rahatsızlık) sebebiyle bağırarak ağlar. Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa bundan hâriçtir."[23] Bu hadisin bazı rivayetlerinde Ebû Hureyre, Hz. Meryem ile oğlu Hz. İsa'ya lutfedilen bu özel konumun, Hz. Meryem'in annesinin, "Onu ve soyundan gelecekleri, o mel'un şeytanın şerrinden korumanı niyaz ediyorum." şeklindeki duâsının kabulünden kaynaklandığını söylemektedir.[24]

4– "Yeryüzü kadınları arasında (örnek olmaları ve faziletleri bakımından) Hz. Meryem, Hz. Hatice, Hz. Fâtıma ve Hz. Âsiye'yi bilsen sana yeter."[25]

5– "Cennet kadınlarının en faziletlileri Hz. Hatice, Hz. Fâtıma, Hz. Âsiye ve Hz. Meryem'dir."[26]

6– "Fâtıma, cennet kadınlarının efendisidir. Tabii ki Hz. Meryem'in üstün durumu hesaba katılmazsa.."[27]

7– "Kureyş kadınları, kadınların en hayırlılarıdır; deveye binerler, kadınların çocuğa en şefkatlisi ve kocasının malını koruma hususunda kocaya en titizidirler."[28] Bu hadisi naklettiği her yerde Ebû Hureyre'nin "Meryem bintü İmran asla deveye binmedi." sözü nakledilir ki, Hz. Meryem'in faziletiyle ilgili asıl kısım burasıdır. Nevevî ve İbn Hacer'e göre, Ebû Hureyre'nin maksadı Hz. Meryem'in deveye binip binmediğini vurgulamak değildir. Sadece ona özel bazı faziletler bulunduğunu anlatmak için bu ifadeyi kullanmıştır.[29] Diğer bir deyişle "Deveye biniyor olmak bir kadını hayırlı kılmaz; zira Hz. Meryem deveye binmediği halde hayırlıdır. Demek ki o, herkeste olmayan hususi faziletlere sahiptir." denmek istenmiştir.

Görüldüğü gibi müfessirler ve hadis şârihleri, bu rivayetlerden hareketle, bahsi geçen kadınlar arasında fazilet sıralaması konusunda farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Rivayetlerin hepsinde göze çarpan ortak bir hususa dikkat çekmek gerekmektedir: Diğer isimler değişmesine rağmen Hz. Meryem bütün rivayetlerde zikredilen ortak şahıstır. Tek başına bu husus dahi onun faziletini göstermeye yetmektedir.

e) Hz. Meryem'i Peygamber Sayanların Bulunması

Yukarıda sayılan rivayetlerden hareketle bazı âlimler, kadınlardan peygamber geldiği sonucuna varmışlardır. Böylelikle bir yandan genel olarak kadınlardan peygamber gelip gelmediği, diğer yandan da özel olarak Hz. Meryem'in peygamber olup olmadığı konularında farklı değerlendirmeler ortaya çıkmıştır. Hz. Meryem'in peygamber olduğu görüşünde olan âlimler; Meryem Sûresi'nde pek çok peygamberin sıralandığı yerde Hz. Meryem'in de yer alması ve sonunda "İşte Allah'ın nimetine mazhar olmuş peygamberlerden olan bu zatlar Âdem neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın evlatlarından, İbrâhim ve İsrail'in nesillerinden ve hidâyete erdirip seçtiğimiz kimselerdendir." denmesi.. meleğin Hz. Meryem'e vahiy getirmesi.. ona olağanüstü şeyler lutfedilmesi.. Allah tarafından seçilip tertemiz yapılarak dünyadaki bütün kadınlara üstün kılınması.. ayrıca hadislerde onun "kemâle erdiği"nin belirtilmesi.. cennet kadınlarının efendisi sayılması.. gibi hususları dikkate alarak bu sonuca varmışlardır.[30] Ancak genel kabul gören görüş, kadınlardan peygamber gelmediği şeklindedir.[31]

Hıristiyanlar arasında da Hz. Meryem'i peygamber olarak gören bazı teologlar bulunmaktadır. Hıristiyanlık

genel olarak Hz. Meryem'i Hz. İsa'dan aşağıda, fakat diğer kadınlar ve bütün azizlerin üstünde görmektedir.[32] Ayrıca Hıristiyan literatüründe Hz. Meryem hakkında pek çok yüceltme ifadesi kullanılmış; onun itaat, sabır, alçakgönüllülük, dindarlık, iman, ümit, merhamet, iffet vb. faziletleri üzerinde çokça durulmuştur.[33]

f) Bir İffet Âbidesi Oluşu

Kur'ân, Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya nasıl hamile kaldığına da şu şekilde yer vermektedir:

"Gün geldi, melekler ona 'Meryem! Allah, Kendisi tarafından bir kelime vereceğini sana müjdeliyor. Adı İsa, lakabı Mesih, sıfatı Meryem oğludur. Dünyada da âhirette de itibarlı, Allah'a en yakın kullardan olacaktır. Beşiğinde de yetişkinliğinde de insanlara hitap edip onlarla konuşacak, salih insanlardan olacaktır.' Meryem 'Ya Rabbî, bana hiçbir erkek eli değmediği hâlde nasıl olur da çocuğum olabilir?' deyince, Allah şöyle buyurdu: 'Öyle de olsa Allah dilediğini yaratır; Zira O, bir şeyin var olmasına hüküm verince sadece "ol" der, o da derhal oluverir." *(Âl-i İmrân, 3/45-47)*[34]

Konuya daha genişçe yer verilen Meryem Sûresi'nde ise Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kalışı, onu dünyaya getirişi ve sonrasında gelişen hâdiselerden yeterince bahsedilmektedir:

"Kitapta Meryem'i de an! Hani o, ailesinden ayrılıp doğu tarafında bir yere çekiliverdi. Onlarla kendisi arasına bir perde gerdi. Biz de ona Ruhumuzu gönderdik de ona kusursuz, mükemmel bir insan şeklinde görünüverdi. Meryem irkildi ve 'Ben' dedi, 'Rahmana sığındım senden. Eğer Allah'tan korkup haramdan sakınan bir kimse isen çekil yanımdan!' Ruh 'Ben' dedi, 'Rabbinden sana gelen bir elçiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuk hediye edeyim diye geldim.' Meryem 'Nasıl oğlum olabilir ki bana eli değen bir tek erkek bile olmamıştır. İffetsiz bir kadın da değilim!' Ruh 'Öyledir, ama Rabbin: 'Bu iş bana pek kolaydır. Çünkü biz onu insanlara kudretimizin bir alâmeti ve tarafımızdan bir rahmet kılacağız ve artık bu, hükme bağlanmış, olup bitmiş bir iştir.' dedi. Sonra çocuğuna hamile kaldı ve bu hâliyle uzakça bir yere çekildi. Derken doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya zorladı. 'Ay!' dedi, 'N'olaydım, keşke bu iş başıma gelmeden öleydim, adı sanı unutulup gitmiş biri olaydım!' Derken, Ruh, ona aşağıdan şöyle seslendi: 'Sakın üzülme!' dedi, 'Rabbin senin alt yanında bir su arkı meydana getirdi. Haydi, hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine taze hurmalar dökülsün. Artık ye, iç, gözün aydın olsun! ..." *(Meryem Sûresi, 19/16-33)*[35]

Diğer taraftan Cenâb-ı Hak hem Hz. Meryem'i hem de oğlu Hz. İsa'yı, cümle âlem için bir ibret vesilesi kıldığını ve onları pınarları akan ve yerleşmeye elverişli yüksekçe bir yere yerleştirdiğini beyan etmektedir.[36] Nitekim Cenâb-ı Hak, ona ve annesine lutfettiği bu ve benzeri nimetleri Hz. İsa'ya hatırlatmaktadır: "İsa! Hem senin hem annenin üzerindeki nimetimi iyi düşün."[37]

Hz. Meryem'in hamilelik ve doğum süreciyle ilgili özellikle rivayet tefsirlerinde ve hadis şerhlerinde ayrıntıya yer veren pek çok rivayet ve yorum bulunmakta[38] ise de bütün bunlar, bu makale çerçevesinin dışındadır. Asıl önemlisi, Hz. Meryem'in hamilelik ve doğum süreciyle ilgili olarak, bilinemeyecek bazı yönlerin de olduğudur. M. Fethullah Gülen Hocaefendi, şu yorumuyla buna dikkat çekmektedir:

"Diğer annelerde olduğu gibi, Hz. Meryem'de de embriyolojik safhalar söz konusudur. O da hâmile kalır, karnı büyür ve doğum sancıları gelince, bir kenar semtte su arkının bulunduğu bir hurma ağacının yanına gider ve hamlini vaz'eder. Ancak, bu hamile kalış ve embriyolojik vetirenin başlaması nasıl olmuştur? İşte bunlar, âdeta birer sır paketi gibidir. Hz. Meryem'in karşısındaki Cebrâil midir, yoksa zaman üstü husûsiyetiyle Hz. Rûh-u Seyyidü'l-En'âm'ın cevher-i hayatı mıdır da ona temessül etmiş, o da bu rûhu görünce bedene ve cismâniyete âit olmayan bir heyecan duymuştur. İşte bütün bunlar bizi aşan ve "Kudret" dâiresinde cereyan eden şeylerdir. Evet, Hz. Meryem bir iffet âbidesidir; onun cismânî bir heyecan duyması şöyle dursun, o en derin bir iffet hissiyle şahlanıp karşısında temessül eden rûha, "Senden Allah'a sığınırım." demiştir. Öyleyse burada çok ciddî bir mücerrediyet vardır; yani, bu meseleyi esbap dâiresi içinde ve tenâsüb-ü illiyet prensibiyle izah etmek mümkün değildir."[39]

Özetle söylemek gerekirse Hz. Meryem'in hamilelik süreciyle ilgili gözardı edilemeyecek en önemli gerçek şudur: Bir iffet âbidesi olan Hz. Meryem, bâkire olduğu hâlde, Allah'ın bir mucizesi olarak hamile kalmıştır.[40] Enbiyâ ve Tahrîm Sûrelerinde Hz. Meryem'in, iffet ve namusunu koruduğu özellikle vurgulanmaktadır: *"İffet ve namusunu gerektiği gibi koruyan Meryem'i de an. Biz ona rûhumuzdan üfledik, hem onu hem oğlunu cümle âlem için bir ibret yaptık."* *(Enbiyâ Sûresi, 21/91)* "Bir de Allah, İmran'ın kızı Meryem'i misal getirir. Meryem, iffet ve namusunu korudu. Biz ona ruhumuzdan üfledik. O da Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti ve gönülden itaat edenlerden oldu." *(Tahrîm Sûresi, 66/12)* Nitekim Kur'ân'da, Hz. Meryem hakkında buna zıt olarak söylenen her sözün onun aleyhinde müthiş bir iftira olduğu, bu

iftira sahiplerinin belalarla cezalandırıldığı ve kalblerinin mühürlendiği belirtilmektedir.[41]

g) Vefatı ve Kabri

Hz. Meryem'in vefatı ve kabriyle ilgili âyet ve hadislerde bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Bu konudaki ayrıntılar genelde Hıristiyan kaynaklara veya bir kısım tarihî kaynağa dayanmaktadır. Sinoptik İncillerde (Matta-Markos-Luka) yer almamakla beraber sadece Yuhanna İncilinde, Hz. Meryem'in Kana mucizesinde[42] ve haç olayında[43] yer aldığı; "Resûllerin İşleri"nde Hz. İsa'nın göğe yükselmesinden sonra havarilerle dua ettiği[44] belirtilmekte ise de hayatının geri kalanı, ölümü, yaşı, dış görünüşü hakkında İncillerde hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Hz. İsa'nın dünyadan ayrıldığı sırada elli yaşlarında olduğu tahmin edilen Hz. Meryem'in elli altı, yetmiş, yetmiş iki yaşlarında, yahut çok ileri yaşlarda öldüğü görüşleri yanında, nerede ve nasıl vefat ettiği, kabrinin nerede olduğu, öldüğü veya göğe yükseltildiği konuları da tartışılagelmiştir.[45] Bütün bu ayrıntılar bir yana, Hz. Meryem'in Allah'a ibadet ederek hayatına devam ettiği bilgisi,[46] onun genel profiline daha uygun görünmektedir.

Hıristiyan kaynaklar daha çok Hz. Meryem'in defnedildiği yere dair bir bilgi bulunmadığı görüşünde olmakla beraber Kudüs, Efes ya da Antakya'da defnedildiğine dair farklı görüşler mevcuttur. Efes'te ona nisbet edilen bir kabir bulunmayışına karşılık, Kudüs'te birisi Zeytin Dağı ve Tapınak Tepesi arasındaki Jeoshaphat (veya Kedron) vadisinde, diğeri de Gethsemani'de (Cesmâniyye)[47] olmak üzere birer kilisenin onun defnedildiği yer olduğu ileri sürülmektedir. Siyon dağında diyenler de vardır.[48] Şam tarihi yazarı İbn Asâkir ise, Hz. Meryem'in mezarının Şam'da el-Ferâdîs kabristanında olduğunu kaydetmiştir.[49]

*Araştırmacı Yazar
acetinkaya@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Tümer, ***Hıristiyanlıkta ve İslâmda Hz. Meryem*** s.65.
2. Ebûbekr er-Râzî, ***Muhtâru's-sıhâh*** I, 112.
3. Wensinck, A. J.; "***Meryem***", MEB İA, VII, 781-782; Tümer, s.153.
4. Zemahşerî, I, 142; Beğavî, I, 295; Beydâvî, II, 31.
5. Hâkim, ***Müstedrek*** II, 646; Taberî, III, 235; Zemahşerî, I, 142.
6. Bkz.: Âl-i İmrân, 3; 37, 44. Ayrıca bkz.: İbn Hişâm, III, 121; Taberî, III, 242-244.
7. İbn Hişâm, III, 121; Schleifer, Aliah; ***İslâm'ın Kutsal Meryem'i*** s.35.
8. İbn Kesîr, ***Bidâye*** II, 68; Âlûsî, III, 165, XVI, 80.
9. Bkz.: Âl-i İmrân, 3; 37. Ayrıca bkz.: Taberî, III, 242-244; Kurtubî, IV, 71-86.
10. "Mihrap" kelimesi günümüzde bilinen anlamda değil, "oturulacak ve ibadet edilecek yer, bu tür yerlerin en şereflisi ve en mukaddesi, şeytanla muharebe edilen yer" anlamındadır. İbn Manzûr, ***Lisânü'l-Arab*** "h-r-b" mad. (I, 306).
11. Taberî, III, 245; Vâhıdî, I, 208; Beydâvî, II, 34.
12. Ayrıca bkz.: Taberî, III, 244-246; Beğavî, I, 297; Fahruddîn er-Râzî, VI, 283.
13. Zemahşerî, I, 143; İbn Kesîr, I, 361.
14. Wensinck, VII, 784; Tümer, s. 157.
15. Tümer, s. 68-69.
16. Ayrıca Y. Ahit, Luka 1: 26-28; 41-42.
17. Taberî, III, 262-264; Vâhıdî, I, 210.
18. Mâide, 5; 75. Âyetteki "sıddîka" kelimesi; güvenilir, doğru sözlü, dininde ve imanında ihlaslı, sözlerinin doğruluğunu ameliyle tasdik eden anlamlarına gelmektedir. İbn Manzûr, "s-d-k" mad. (X, 193)
19. Âl-i İmran, 3; 42-43.
20. Kadı Iyâz ve Kurtubî gibi âlimler, "yeryüzündeki bütün kadınların" şeklinde daha genel anlamışlardır. Nevevî, ***Şerhu Müslim*** XV, 198; Aynî, ***Umdetü'l-kârî*** XVI, 23.
21. Buhârî, "*enbiyâ*" 45; Müslim, "*fedâilü's-sahâbe*" 69.
22. Buhârî, "*enbiyâ*" 32, 46; Müslim, "*fedâilü's-sahâbe*" 70.
23. Buhârî, "*bed'ü'l-halk*" 11; Müslim, "*fedâil*" 146, 147.
24. Buhârî, "*enbiyâ*" 44; Müslim, "*fedâil*" 146.
25. Tirmizî, "*menâkıb*" 61; Ahmed b. Hanbel, III, 135.
26. Ahmed b. Hanbel, I, 293, 316, 322.
27. Tirmizî, "*menâkıb*" 60, 63; Ahmed b. Hanbel, III, 64, 80.
28. Buhârî, "*enbiyâ*" 46; Müslim, "*fedâilü's-sahâbe*" 201.
29. Nevevî, XVI, 80; İbn Hacer, VI, 473-474, IX, 125.
30. Nevevî, XV, 198; Aynî, XV, 308.
31. Nevevî, XV, 198; Beydâvî, II, 38; İbn Kesîr, II, 82; Aynî, XV, 308. Bu görüş sahipleri "Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de başka değil, ancak şehirlerde oturanlardan vahye mazhar ettiğimiz bir takım erkeklerdi." (Yusuf, 12; 109; Nahl, 16; 43; Enbiyâ, 21; 7) âyetine dayanırlar.
32. Tümer, s.47, 96.
33. Tümer, s.95-98.
34. Âl-i İmran, 3; 45-47. Ayrıca bkz.: Meryem, 19; 20-22; Tahrîm, 66; 12; Y.Ahit, luka 1:26-38.
35. Bkz.: Meryem, 19; 16-33. Ayrıca bkz.: Âl-i İmran, 3; 47; Tahrîm, 66; 12; Y.Ahit, luka 1:34.
36. Batılı araştırmacı Wensinck, daha önce indiğini belirttiği Mü'minûn, 23; 50.âyetinin yukarıda uzunca yer verilen Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı dünyaya getirmesine ilk telmih sayılabileceğini söyler. Wensinck, VII, 781.
37. Bkz.: Mâide, 5; 110.
38. Schleifer, s. 33-51; Tümer, s. 157-163.
39. M. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla 2/12.
40. Bkz.: Âl-i İmran, 3; 47; Meryem, 19; 20; Enbiyâ, 21; 91; Tahrîm, 66; 12. Ayrıca bkz.: Ahmed b. Hanbel, I, 202, 461, V, 291; Tayâlisî, ***Müsned*** s.46; Abd b. Humeyd, ***Müsned*** s.193.
41. Bkz.: Nisâ, 4; 155-158.
42. Y.Ahit, Yuhanna 2:1-11.
43. Y.Ahit, Yuhanna 19:25-27.
44. Y.Ahit, Elçilerin İşleri 1:14.
45. Bu konudaki pek çok tahmin için bkz.: Tümer, s.78-83; Schleifer, s.53; Wensinck, VII, 783, 785; Taberî, ***Târîh*** I, 585; Hâkim, II, 651.
46. Schleifer, s.52; Tümer, s.31.
47. İncillerin bildirdiğine göre tutuklanmadan önce Hz. İsa'nın gelip dua ettiği yer de burasıdır. Y.Ahit, matta 17:1-3; Y.Ahit, markos 14:32-42; Y.Ahit, luka 22:39-46.
48. Tümer, s.84-93; Schleifer, s.54.
49. İbn Asâkir, ***Târîhu Dimaşk*** II, 337, 411.

Dr. M. Selim ARIK *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Toprak, bütün kâinatların ve hususiyle de yerkürenin en değerli unsuru, en sihirli maddesidir.. ve hava-su-ziya bir mânâda onunla kâimdirler ve onun için vardırlar. Onun bu öneminden ötürüdür ki, bağrında biz ve bizimle alâkalı milyonlarca varlığın neşet edip geliştiği bu mütevazi fakat semaları aşkın unsurun, Kur'ân-ı Kerim'de sık sık üzerinde durulur.. âdeta bütün göklere denk tutulur.. mebdeimiz olarak tebcil edilir.. ukbâya ulaştıran bir köprü, bir liman, bir rampa olarak da hep dikkatlerimize sunulur.

İNSAN ve TOPRAK

Kısaca İnsanın Yaratılışı:

Peygamberimiz, النَّاسُ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ "İnsanlar, Âdem oğullarıdır (Âdem'den türemiştir). Âdem ise topraktan yaratılmıştır." *(Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/534.)* buyurmuşlardır. Bu hadiste, insanın Hz. Âdem'den, Âdem'in ise topraktan yaratıldığı açıkça belirtilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında insanın yaratılışı; toprak, nutfe, alaka ve mudga şeklinde sıralanmakta, *(Bkz.: Hac Sûresi, 22/5; Rûm Sûresi, 30/20.)* sonra da "insanın neslini nutfeden, hakir bir sudan ürediği" *(Bkz.: Secde Sûresi, 32/ 8)* haber verilmektedir. Nitekim her insanın oluşumu, alınan besinler yoluyla toprağa dayanmaktadır. Çünkü hayatın temel unsuru olan kan besinlerden, besinler de doğrudan veya dolaylı olarak topraktan gelmektedir. Şu hâlde sadece ilk insan değil, diğer bütün insanların varlığının aslı da toprak ve sudur. Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili âyetler, meseleyi kaderî plandan, yaratılışın değişik safhalarına kadar merhale merhale öyle ele alır ki, ceninin anne karnında geçirdiği safhaları da Kur'ân'da

açıkça okunabilmektedir. Kur'ân-ı Kerim, her insanın, annenin rahminde, yumurtanın sperm tarafından döllenmesinden bir insan hâlini alışına kadar geçirdiği safhaların yanısıra, bunun öncesini ve ilk insanın menşeini bazen bir arada, bazen ayrı ayrı anlatır. Hem ilk insanın yaratılışında, hem de daha sonraki bütün insanların yaratılışında maddî planda ilk merhale toprak (*türab*); ikincisi, balçık gibi yumuşak, yapışkan çamur (*tîn*) ve bundan alınıp süzülmüş bir öz (*sülâletün min tîn*); üçüncüsü, insan iskeleti hâline getirilen siyah, kokuşmaya müheyya, bir şekle konmuş ve kendisine bir yol, hedef tayin edilmiş balçık (*hame-i mesnun*); dördüncüsü, tın tın öten, pişirilmiş, kurutulmuş balçıktır (*salsâl*). Bunlar, insanın teşekkül merhalelerini ima etmektedir ki, benzer bir süreç, anne karnında da yaşanır. Toprağın bir mineral veya protein çorbası hâline getirilmesinde şüphesiz su da çok ehemmiyetli bir unsurdur. Kur'ân, bu karışımı, "*Kasem olsun, Biz insanı süzülmüş bir çamur veya bir hülasadan yarattık.*" *(Mü'minûn Sûresi, 23/12)* âyetiyle açıklar ki, "*Biz, her canlı nesneyi sudan yarattık.*" *(Enbiyâ Sûresi, 21/30)* âyeti de suyun bu ehemmiyetini vurgulamaktadır. Su ve toprağın ayrı ayrı muhtevalarıyla yaptığı izdivaç, ayrı bir merhaleyi teşkil etse gerektir. Bunlardan sonra şekillenme ve bir surete ulaşma faslı gelir. Kur'ân buna, "*Andolsun Biz, insanı bir kara çamur ve şekillenmiş bir balçıktan yarattık.*" *(Hicr Sûresi, 15/26)* âyetiyle işaret eder. Bunu müteakip, tam bir düzenleme (*tesviye*), bütünüyle dengeli hâle koyma mertebesi söz konusudur ki, onu da Kur'ân-ı Kerim, "*Ben onu düzenleyip insan şekline koyduğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için (inkıyad) secdesine kapanın.*" *(Hicr Sûresi, 15/29)* âyetiyle nazara verir. Bu son safha ile artık kâinatta, manâsının yanında maddesi, ruhu ve onunla içli-dışlı bedeni, fizikî mükemmeliyeti ölçüsünde metafizik derinlikleriyle yepyeni bir varlık olmuştur. İnsan, bu seviyeye geleceği âna kadar, bu kelimelerle anlatılan gerçek manâ ve muhteva ne olursa olsun, şu safhalardan geçmiştir: Toprak, çamur, süzülmüş çamur, yapışkan çamur, bir şekle bağlanan siyah balçık, sertleşmiş balçık ve Allah'ın (celle celâluhu), İlâhî ruhla serfiraz halifesi eşref-i mahlûk. Hz. Âdem ve Hz. Havva ile mucizevî bir yaratılışla başlayan insanoğlunun dünyayı teşrif etmesi, sebeplerin Allah'ın icraatına perde olma fonksiyonuyla artık sıradan bir hâdiseymiş gibi sürüp gelmiştir. Şu hâlde insanların isteyip dilemesi ve Allah'ın (celle celâluhu) yaratmasıyla sürüp giden yeryüzündeki insan hayatıyla hedeflenen asıl gaye, Yüce Yaratıcı'yı bilip O'na kullukta bulunmaktır. Bir başka hadiste yaratılış ile alâkalı "*Allah (c.c.) Âdem'i yeryüzünün bütün cüzlerinden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Âdem'in oğulları da yeryüzünün kısımlarına göre meydana geldi. Dolayısıyla onlardan bir bölümü (görünüş itibariyle) kızıldır, bir bölümü beyazdır, bir bölümü siyahtır, bir bölümü bu renklerin arasındadır (karışıktır). (Huy olarak) da bazıları uysaldır, bazıları haşindir (serttir), bazıları habis (kötü kalbli) ve bazıları da hoştur (iyi kalblidir).*" *(Ebû Dâvûd, Sünnet 17)* şeklinde insanların fizikî ve ruhî yapısı belirtilerek, ilk yaratılışı ile ilgili bazı fıtrî özellikler anlatılmaktadır. Görüldüğü gibi toprak, bütün kâinatın ve hususiyle de yerkürenin en değerli unsuru, en sihirli maddesidir. Hava-su-ışık bir manada onunla kaimdirler ve onun için vardırlar. Dolayısıyla toprak, yağmur ve ışık ile verimli hâle geldiği gibi, insan da hayatını iman ve İslâm suyuyla yararlı hâle getirebilir.

Toprak ve İnsan Karakterleri

Toprak hayat bakımından o kadar büyülü bir muhteva ve iç yapıya sahiptir ki, o, bu iç ve dış zenginlikleriyle her zaman yekpare bir canlı kabul edilebileceği gibi, onun bir kimyahane, bir fizik araştırma merkezi, bir canlı biyoloji laboratuarı olduğunu söylemek de mümkündür. Evet, toprak; hava ve ziyanın nokta-i iltisaki (karışım noktası), bunların insana yararlı şekilde ulaştırılmasının regülatürü ve santralı, nihayet her şeyi insanın hesabına faydalı hale getiren ve istifadesine sunan bir istihale fabrikasıdır. Yeryüzünün temel unsurlarından sayılan gazlar, ateşler, ilk tekamül merhalesini topraklaşarak idrak etmiş ve ona inkılapla tabiî miraçlarını tamamlamışlardır. Bu süreç sonunda, insana uzanan yol da yine toprakla başlamış, toprakla bitmiş ve toprak üstü bir hâl alarak semavîleşmiştir. *(Bkz. M. Fethullah Gülen, Yeşeren Düşünceler, s. 183-189)* Peygamberimiz insanların yaratılışlarını fıtrî olarak üçe ayırıp toprak ve yağmur ile mukayese yaparak şöyle bir temsil getirmektedir: *"Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilim (İslâm) bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen öyle bir toprağa düşer ki onun bir kısmı suyu kabul eder de çayır ile bol ot bitirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu üstünde tutar da Allah insanları onunla faydalandırır. Ondan hem kendileri içerler hem hayvanlarını sularlar ve ekin ekerler. Bu yağmur bir başka toprağa isabet eder ki düz ve kaypaktır. Ne suyu üstünde tutar ne de çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği (İslâm'dan, hidayet ve ilimden) faydalanan ve bunu bilip başkalarına bildiren kimsenin misali ile bu güzellikleri duyduğu hâlde, kibirlenerek başını bile kaldırmayan ve beni tanımayan kişinin hâli buradaki toprağa benzer."* *(Buhari, İlim 20)* Bu temsilde görüldüğü üzere, toprak fayda bakımından üçe ayrıldığı gibi, insanlar da yararlı olup olmama açısından üç grupta mütalaa edilir.

1. Kendisine ve başkalarına faydalı olanlar. Bunlar kendisine söyleneni kabul ettiği gibi, öğrendikleriyle başkalarına da faydalı olanlardır.

2. Yalnız başkalarına faydalı olabilenler. Bunlar öğrendiklerini anlamayan veya yapamayan, fakat başkalarının yapmasına ve anlamasına yardımcı, vesile olanlardır.

3. Hiç kimseye faydası olmayanlar. Bunlar anlama, anlatma ve yaşama kabiliyetinden mahrum olanlardır ki ne kendilerine ne de çevrelerine faydası olmayan kişilerdir.

Peygamberimiz *"Benim ümmetim yağmur gibidir. Önü mü, sonu mu hayırlıdır bilinmez."* *(Tirmizi, Emsal 6)* şeklindeki teşbihiyle, ümmet-i Muhammed'in yağmur gibi devamlı bereketli ve faydalı olmasını arzu ettiği görülmektedir. Çünkü yağmur, toprak için hayattır. Nasıl ki su, toprağın cinsine göre bazen önünde, bazen sonunda mahsule daha faydalı olursa insan da zamana ve zemine göre hareket ve hizmet kabiliyetini geliştirmesini bilen faydalı bir varlık olabilmelidir. Faydalı ve faydalanılan insanın en önemli özelliği ise hayatını vahiy yağmuru ile bereketlendiren yani Kur'ân ve Sünnet'i anlayan ve anlatan kimselerdir. Peygamberimiz yine bir başka hadislerinde "İnsanlar üç gruptur ya **sâlim**; günahlardan uzak ve selamette, ya **gânim**; yaptığı hayırlı amellerden dolayı manen kârlı ve kazançlı veya **şâcib**; dünyevî ve uhrevi yönden zararda olanlardır." *(Suyutî, el-Fethu'l-Kebir, 3/266)* buyurarak, insanın maddeten ve manen dünyadaki ahvâlini tasvir etmektedir. Şu hâlde verimli toprak gibi günü kârla bitiren insan, ilimden ve hidayetten nasibini alan ve aldıklarını olduğu gibi gelecek nesillere aktaran kimse demektir. Dolayısıyla insan, yukarıdaki hangi sınıfa dahil olduğunu kendisi belirlemelidir. Şu da unutulmamalıdır ki bitki ve ağacın yeşermesi ve meyve vermesi toprağın kabiliyetine/özelliklerine bağlıdır. Nitekim gülü yetiştiren bakımlı toprak olduğu gibi, dikeni bitiren de bakımsız topraktır. Demek ki insan, bakımlı ve verimli toprak gibi meyve, gül ve çiçek yetiştirebilmeli, dikenli bitkiler bitiren çorak toprak durumuna düşmemelidir.

İnsan ve Toprak Münasebeti

İlmin kapısı kabul edilen Hz. Ali'nin lakabına "toprağın babası" anlamında "*Ebû Türâb*" denilir. Bereket ve bolluk anlamında "elin toprak olsun" manasına gelen "*teribet yedâke*" deyimi, hadislerde hayır dua anlamında kullanılmaktadır. Zira toprak, tarih boyunca devamlı bolluğu, bereketi ve verimi temsil etmiştir. Dinî açıdan toprağın bir başka özelliği ise, su bulunmadığı zaman abdest yerine kaim olan teyemmüm için temizlik kaynağı olmasıdır. Bu zaviyeden toprak, maddeten ve manen insanı temizleyen bir unsurdur. Dolayısıyla insan toprak gibi temiz, alçak gönüllü, mütevazı, üretken, cömert ve faydalı işlerin menbaı (anası) hâline gelebilmedir. İnsanın ruhî yapısında bulunan mala ve toprağa karşı olan hırs ve meyil inkâr edilemez. Hatta insanlar arasındaki çoğu husumetler mal ve toprak sebebiyle meydana geldiği görülmektedir. Çünkü insanın en çok sevdiği şey maldır; mal canın yongasıdır denilmiştir. Fakat insan onu Allah rızası için harcayabilirse dünya ve ahirette karşılığını bereket ve sevap olarak bulacaktır. Bu da onun (inancındaki) kararlığının, istikamet sahibi oluşunun, iyi niyetinin ve samimiyetinin en güçlü delilidir. Nitekim Allah Teala *"Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanların misali, tatlı bir yamaçta bulunan, üzerine bolca yağmur yağan, bu sebeple ürününü iki misli veren bir bahçedir."* *(Bakara Sûresi, 2/265)* buyurarak, malî fedakârlık yapabilenlerin mükafatı toprak ve su misali ile anlatılmaktadır. Zira insanda mala karşı hırs olduğundan infakta bulunması zor bir iştir. *"İnsanoğluna iki vadi dolusu altın verilse bir üçüncüsünü ister. Fakat insanoğlunun gözünü ancak toprak doyurur."* *(Buhari, Rikak 10)* şeklindeki hadis, insanın fıtrî yapısındaki hırsı anlatmaktadır. Ancak insan, dünyaya karşı olan hırsını, ahiret nimetleri ve cennet için tercih edebilse menfaat kavgaları olamayacaktır. Bu da sağlam iman ve itikada bağlıdır. O halde imanlı insan, dünyayı "ahiretin tarlası" hükmünde gören ve ahiret için manevî hazırlık yapan kişi demektir.

Sonuç

Yerküre âlemin kalbi olduğu gibi, toprak unsuru da arzın kalbidir. Tevazu ve mahviyet gibi insanı en yüce hedefe ulaştıran yolların işaretleri topraktır. Hatta toprak, en yüksek göklerden o gökleri Yaratan'a daha kestirme bir yoldur. Zira toprak kâinatta Cenab-ı Hakk'ın rububiyetinin tezahürüne, sonsuz kudretinin baş döndüren faaliyetlerine ve Hayy u Kayyum (hayatı veren ve onu devam ettiren) isimlerinin tecellisine en uygun, en müsait bir zemindir. Ayrıca Cenab-ı Hakk'ın rahmet arşı su üstünde olduğu gibi, hayat ve ihya (hayatı verme) arşı toprak üstündedir. Toprak maddeten sert ve zeminde bulunmasına rağmen, hayatın ve rızkın menbaı olması yönüyle manen her şeyin üstündedir. Yağmur, toprak için nasıl hayat kaynağı ise, toprak da insan için bir hayat ve memât unsurudur. Zira insan toprakla başlamış, toprakla yaşamış ve toprağa girecektir. Kur'ân bu hususu *"Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine oraya döneceksiniz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız."* *(Tâhâ Sûresi, 20/55)* âyetiyle açıkça beyan etmektedir. O hâlde toprağa girmek demek yok olmak değil, bilakis tohum gibi yeni bir hayata, ahirete başlangıç demektir. Şu hâlde, çorak topraklıktan kurtulup verimli hale gelen insan, cennete ehil olan insan demektir. Bu da insanın Rabbini öğrenmesine, tanımasına ve tanıtmasına bağlıdır. Bu liyakat ise kişinin vahiy yağmuru ile beslenmesi nisbetinde tezahür eder. Çünkü vahyin menbaı olan İslâm, insan fıtratına en uygun besleyici gıdaları gönderen bir hazinenin kaynağıdır. Bu takdirde mükerrem insan, yaratılışına en uygun hareket eden kişi demektir. Davranış ölçüsü ise vahiy yağmuru şeklinde inen Kur'ân ve Sünnet'i özümsemedir. Dolayısıyla mutlu ve kârlı insan olmada en önemli kıstas, beslendiği ve faydalandığı İslâmî güzelliklerden verimli toprak gibi başkalarına da istifade ettirebilmedir.

*Bursa Merkez Vaizi
msarik@yeniumit.com.tr

Dr. Hasan YENİBAŞ *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2008 / 80

Efendimiz'in fetanetinin ayrı bir buudu da O'nun, karşısına çıkan bütün problemleri -hangi sahaya ait olursa olsun- gayet rahat ve tereyağından kıl çekme kolaylığında çözmesidir ki, bu husus da yine O'nun risaletine şehadet eden burhanlardandır.

PEYGAMBERİMİZ'İN LİDERLİK YÖNÜ

Günümüzde liderlikle ilgili değişik yaklaşımlar bulunmaktadır. Takım çalışmasını, toplumun katılımını ve isteklerini dikkate alarak kararların alındığı **kolektif liderlik**, ahlâkî değerlerle uyuşan ve insanlara daha fazla değer veren **etik merkezli liderlik**, insanların, maaşın ötesinde şahsî ve meslekî gelişimlerini de koruyup gözeten ve toplam kalite yönetimini benimseyen, insanların bütün hayatını zenginleştiren ve değer katan **ilke ve değer merkezli liderlik** ile **hizmetkâr (hizmetçi) liderlik** bunlardan birkaçıdır. Hizmetkâr liderlikte sahip olunan güç ve kuvvet, çalışanların her türlü ihtiyacının karşılanması için kullanılır.

Peygamberimiz'i bu tür liderlik yaklaşımlarından birisiyle değerlendirmek yeterli/doğru değildir. Ancak mutlaka bir benzerlik kurmak gerekirse ***hizmetkâr liderlik*** tanımı Allah Resûlü'nün (sallalahu aleyhi ve sellem) liderlik profiline yakın/benzer görünmektedir. Hizmetkâr liderlik anlayışı, diğer liderlik modellerinden çok farklı bir lider profili öngörmektedir.

Hizmetçi ile liderin bir arada olmasını sağlayan ve iki rolü sentezleyen hizmetkâr liderlerde şu on vasfın bulunması öngörülmektedir: 1) Dinleme becerisi 2) Empati 3) İyileştirme 4) Farkında olmak 5) İkna etme gücü 6) Kavramsallaştırma 7) İleri görüşlülük 8) Çobanlık (Emniyet) 9) İnsanların gelişmesi ve büyümesine hususi ihtimam gösterme 10) İş hayatı dışında küçük birliktelik sağlayıcı gruplar ve topluluklar inşa etme.[1]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatı incelendiği zaman, bu özelliklerden daha fazlasının O'nda bulunduğu görülecektir. Biz, bu makalede herhangi bir liderlik modelini ölçü almadık. Ama genel olarak başarılı bir liderde ve idarecide bulunması gereken ve dikkat çekici olan temel liderlik vasıflarına göre Efendiler Efendisi'nin bu yönünü ele almaya çalışacağız.

Peygamberimiz'in Liderlik Vasıfları

1. Cesareti

Bir liderde bulunması gereken özelliklerden biri cesarettir. Lider, gözü kara, yüreği de pek olmalıdır. Zaman gelir o, tek başına kalabilir. Fıtrî cesareti, onu işte o anda zilletten kurtarır. Davasını ve idealini yalnız göğüsleme zorunda bulunduğu böyle bir anda lider, arkasında binlerce insan var gibi davranabilmelidir ki, varılması gereken hedefe ulaşabilsin. Lider, asla ölümden korkmamalıdır. Her şeyden korkan, ürken sevk ve idarede lider olamaz.[2]

Cesaret, diğer bütün olumlu özelliklerin güvencesidir. Kuvve-i maneviyenin temel dinamiklerinden biridir. İnsan, olumsuzluklarla mücadele etmeye hazır ve her türlü zorluğu aşmaya azmetmişse mücadele için gerekli diğer özellikler de arkadan gelecektir.

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) fıtraten cesurdu. Hayatında bir kere bile korkaklık emaresi sayılabilecek bir tavrı olmamıştır. İslâm tarihi, Resûl-i Ekrem'in azim ve cesaretine şehadet eden bir abidedir. Resûl-i Ekrem, bütün Arabistan şirk içinde yüzdüğü sırada, yalnız başına tevhid sancağını kaldırmış, büyük bir düşmanlık âlemi ile yalnız başına mücadele etmişti. Azim ve cesareti sayesinde aşılmaz gibi görünen bütün engelleri aşmış ve tek başına başladığı mücadelenin sonunda bir gün, çevresinde yüz bin insan toplanmıştı.[3]

Bütün hayatı cesaret örnekleriyle dolu olan Peygamber Efendimiz'in, cesaretiyle ilgili en güzel misaller, savaşlarda gösterdiği yiğitlik ve kahramanlıklarda ortaya çıkmaktadır. Hz. Ali gibi cesur bir sahabî diyor ki "Bedir savaşında baktım ki Resûlullah'a (s.a.s.) sığınıyor, O'nun arkasına sokuluyoruz. O ise düşmana hepimizden daha yakın durumdaydı. Hepimizin en cesuru O idi."[4]

Lider, zor anların adamıdır. Gerçek liderler kriz dönemlerinde ve kritik anlarda ortaya koydukları performansla kendilerini gösterirler. Peygamberimiz bu yönüyle erişilmez bir cesaret timsalidir. Huneyn Savaşı'nda ordu dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca atını mahmuzlayıp öne atılmak istemesi ve "Ben Peygamber'im bunda yalan yok, ben Abdulmuttalib'in oğluyum." diye haykırması orduya cesaret aşılamış ve yeniden toparlanmasını sağlamıştır.[5]

2. Kararlılığı

Liderler inandıkları davayı büyük bir kararlılıkla savunmalıdırlar. Davasına kararlılıkla sarılmayan liderler başkalarını yönlendiremez, onları heyecanlandırıp aşk u şevke getiremez, dolayısıyla kendileri de başarılı olamazlar.[6]

Liderin sunduğu mesajlardan hiçbiri hayatla zıtlaşmamalı ve o, bu mesajların geçerliliği hususunda, hem bugün hem de yarınlar adına emin olmalıdır. Bir insan, gözleriyle gördüğü bir vak'âyı, nasıl hiç çekinmeden ve tereddüt etmeden anlatır, anlatırken de asla yalanlanacağından korkmaz; zira kendinden emindir! Lider de sunduğu mesajlarda aynı duyguyu ve aynı emniyeti taşımalı ve o mesajın doğruluğuna, gözüyle gördüğü bir hâdiseden daha kat'i inanmalıdır. Hattâ, muvaffakiyeti için sadece kendi inancı da kâfi değildir. Aynı zamanda bu mesajın hayatla zıtlaşmaması da gerekmektedir. Yani sunulan mesajlar, hayatın dönen çarkları içinde, tıpkı sırlı kapıların açılıp kapanması gibi onların açılış ve kapanışını kendi hesabına değerlendirmeli ve o kapılara takılmamalıdır.[7]

Peygamberimiz bu yönüyle de ulaşılmaz bir ululuk sahibi olarak karşımızda durmaktadır. İnsanların büyük kabul ettikleri pek çok liderin hayatına baktığımız zaman değişik sarsıntı ve kararsızlıklar görülebilir. Hiç sarsılmadan konum ve duruşunu koruyabilen lider yok denecek kadar azdır. Ama Peygamberimiz, sıkıntının her çeşidine maruz kalmasına rağmen davası adına hiç sarsıntı yaşamamış ve hâdiseler karşısında kendine has duruşunu daima muhafaza etmiştir. Onun bu kararlılığıdır ki, sahabe gibi, inandıkları dava uğrunda canlarını seve seve feda eden örnek bir cemaat yetiştirmiştir.

Nebiler Sultanı'nın Mekke'de çekmediği sıkıntı kalmamıştır. En büyük destekçileri olan hanımı ve amcasını peşi peşine kaybetmiş ama O, sarsılmamış, davası adına ümitsizliğe ve kararsızlığa düşmemiştir. Davası için Mekke'de çalmadığı kapı, dolaşmadığı panayır kalmamıştır.[8]

Sıkıntılar karşısında sarsılmadığı gibi, Mekkelilerin davasından vazgeçmesi karşılığında teklif ettikleri dünyevî imkan ve nimetleri de elinin tersiyle itmiş ve kendi mesajlarını anlatarak duruşundan taviz vermemiştir.[9]

3. Hızlı ve İsabetli Karar Verebilmesi

Her lider, seri ve sıhhatli karar verme özelliğine sahip olmalıdır. Bilinen bir husustur ki, karar verme, yapılacak işlerin esası mesabesindedir. Ancak, her karar isabetli olmadığı gibi, vakitsiz de olabilir. İster gecikme, isterse vaktinden erken verilen kararlar, asla isabetli kararlar değildir. Onun için, bir liderin aldığı kararı, sıradan bir karar olmaktan kurtaran husûsiyet, zamanında ve isabetli alınmış olmasında aranmalıdır.

Çok âni karar verilmesi gereken hayatî anlar vardır. Lider, bu anlarda, sıradan insanlardan ayrılır ve kendi buudunu yaşar. O keskin zekâsıyla âniden karar verir, verdiği karar da tam isabetlidir. Halbuki ekseriyetle acele verilmiş kararlar isabetten uzak olurlar. Çünkü, isabet ve acele birbirinin zıttıdır. İki zıt ise bir arada zor bulunur. İşte bu zor anın adamı liderlerdir. Onlar bu zıtları çok kolay bir araya getirebilirler.[10]

Özellikle kriz zamanları ve sıkıntılı dönemler, gerçek liderlerin ortaya çıkmasına ve yine gerçek liderlerin sıradan lider ve idarecilerden ayrılmasına vesile olması bakımından önemlidir. Normal zamanlarda verilen kararların önemi fark edilemeyebilir. Ama insan hayatında öyle anlar vardır ki, orada verilecek bir karar hayatî önemi haizdir. Ve yine öyle anlar vardır ki, orada hemen karar verilip hare-

kete geçilmelidir. Bazen böyle durumlarda her bekleme ve gecikme, başarısızlığa ve belki de hezimete bir adım daha yaklaşma anlamına gelebilir.

Peygamberimiz'in fiyaskoyla sonuçlanan bir kararı olmamıştır. Tam aksine O, verdiği yerinde kararlar sayesinde hezimeti zafere dönüştürmeyi başarmıştır. Özellikle Uhud Savaşı bu konuda en güzel örneklerden biridir. Uhud, İslâm tarihinde hezimetle zaferin aynı anda yaşandığı, daha doğrusu zafer, hezimet ve zaferin iç içe yaşandığı, hezimetin zafere dönüştürüldüğü bir savaştır.

Peygamberimiz, hızlı karar verme ve hareket etme özelliğini olumsuz durumlara mani olmak için de kullanmıştır. Benî Mustalik seferinde münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selûl'ün yaktığı fitne ateşinin meydana getirebileceği kötü sonuçları bu metotla bertaraf etmiştir. Abdullah b. Übey b. Selûl, Cahcâh b. Mes'ûd el-Gıfarî ile Sinan b. Veber el-Cühenî arasında su sebebiyle çıkan çatışmayı iyi kullanmış ve oraya gelen münafıkları Peygamber Efendimiz aleyhine şu sözüyle kışkırtmıştır: "Topraklarımızda bizi rahatsız ediyorlar. Kureyş'ten Müslüman olanların bize karşı durumu eskilerin 'Besle kargayı oysun gözünü!' sözü gibidir. Medine'ye dönünce aziz olanlar zelil olanları oradan çıkaracaktır."

Peygamberimiz, fetanetinin bir boyutu olan süratli muhakemesi ve karar vermesi sayesinde doğmakta olan fitneyi yok etmiştir. Abdullah b. Übey'in sözünü işitir işitmez orduya yola çıkma emri vermiş, otuz saate yakın yol gidilmiş, insanlar yorgun düşmüş ve mola verdikleri zaman hemen uyumak zorunda kalmışlardır. Böylece fitne çıkartacak konu hakkında konuşulmasına engel olmuştur.[11]

4. Problemleri Çözmesi

Bir liderde bulunması gereken özelliklerden biri de her türlü problemin üstesinden gelebilme kabiliyetidir. Modern yönetim anlayışında yönetici, aynı zamanda "problem çözen kişi" olarak da tanımlanır. Bu açıdan yönetim, problem çözme sanatıdır, denebilir.

Yönetimde, yöneticinin varlığının sebebi, problem çözmektir. Çünkü yöneticiye sürekli olarak problem getirilir ve bu bunları çözmesi istenir. Yöneticinin yönetimdeki başarısı da problem çözmedeki başarısı ve becerisine göre değerlendirilir. Zira, bir kişinin bilgisini ve yeteneğini ortaya koyan başarı kıstası, problem çözme kabiliyeti ve başarısıdır.[12]

Bir liderin, cemaati ve arkasındaki insanlar tarafından her yönüyle hüsn-ü kabul görmesi ve onun güvenilir, itimad edilir bir insan haline gelmesi; ferdî, ailevî, içtimaî, iktisadî, siyasî, o topluma ait bütün problemleri çözmesine bağlıdır. Bir lider arkasındaki insanların böyle ferdî, ailevî, içtimaî problemlerini çözdüğü ölçüde kabul görür ve onlar tarafından sevilir, sayılır, omuzlara alınır, bayraklaştırılır ve ebedlere kadar ona sahip çıkılır. İşte Hz. Muhammed Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem), insanlık için bütün problemleri çözen böyle bir liderdi.[13]

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) özellikle, Hacerü'l-Esved için yaptığı hakemlik,[14] Medine'ye hicret edince hicretin getirdiği problemleri Ensar-Muhacir arasında kardeşlik tesisi[15] ve Medine Anayasası[16] ile çözmesi, Huneyn ganimetlerini dağıtılması meselesinde çıkan problemi hemen çözmesi[17] vahiy buudlu nuranî bir firasetin sahibi olduğunu ve problemleri çözmedeki eşsizliğini göstermektedir.

5. İnsan Yetiştirmeye Önem Vermesi

Bir liderde bulunması gereken vasıflardan biri de insan yetiştirmeye önem vermesidir. Önem vermek, önemli olduğunu söylemek değildir; bizzat insanların yetişmesiyle meşgul olmak ve bunu ihmale tahammülü olmayan bir vazife olarak görmektir.

Günümüzde liderlik ve yöneticilik anlayışıyla ilgili çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. İnsan yetiştirmeye önem verme konusu, özellikle hizmetkâr liderlik anlayışı içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşıma göre, lider, insanların gelişmesi ve büyümesine özel ihtimam göstermelidir. Zira, her insan özel bir önem ve değere sahiptir. Bundan dolayı lider, her ferdin büyüyüp gelişmesine özel gayret sarfeder ve emri altında çalışanların veya sorumlu olduğu fertlerin şahsî, meslekî ve ruhî gelişimlerini tamamlamaları için sahip olduğu bütün gücü kullanma konusunda mesul olduğunun şuurundadır.[18]

Liderin en büyük sermayesi insandır. Bundan dolayı lider, raiyetinin her yönden gelişip yetişmesine çalışmalı, bunun için gerekli imkân ve ortamları hazırlamalıdır.

Peygamber Efendimiz bizzat kendisinin bu yönüne işaret ederek, *"Ben muallim olarak gönderildim."*[19] buyurmaktadır. O, okuma-yazma bilmeyen ümmî bir toplum içinde neş'et etmişti. Bundan dolayı okuma-yazma oranı oldukça düşüktü. Resûl-i Ekrem Efendimiz, özellikle Medine döneminde bu konuda seferberlik başlattı. Bu

maksatla mescidin bir kısmını bu işe tahsis etti. Buraya Suffa denmekteydi. Suffa ilk İslâm üniversitesidir. Bizzat Resûlullah (s.a.s.) burada dersler veriyordu; fakat henüz başlangıçta bulunanlara okuma-yazmayı ve Kur'ân'ı öğretmek üzere diğer bazı öğretmenler de vazife görüyorlardı. Ubâde b. Sâmit, Kur'ân ve okuma-yazma öğreten muallimlerden birisidir. Bunu bizzat kendisi ifade etmekte ve Suffa ehlinden bazılarına Kur'ân ve yazı yazmayı öğrettiğini söylemektedir.[20] Yine, Abdullah b. Said el-Âsî de Resûlullah (s.a.s.) tarafından Medine'de halka yazı yazmayı öğretmek için görevlendirilenlerdendir.[21]

Peygamberimiz'in bu konudaki dikkat çekici bir uygulaması da Bedir esirlerine yaptığı muamelede ortaya çıkar. Bedir esirlerinden yazı yazmayı bilen kimseler vardı. O sırada Ensar'dan güzel yazı yazan kimse bulunmamaktaydı. Esirlerden hiç malı olmayanların, on çocuğa yazı yazmayı öğretmesi karşılığında serbest bırakılması kabul edildi. Zeyd b. Sâbit de Ensâr çocuklarından bir grup içinde o sırada yazı yazmayı öğrenmiştir.[22]

Medine'de Suffa'nın yanı sıra eğitim-öğretim faaliyetleri mahallelere de yaygınlaştırılmıştır. Bu maksatla daha henüz hicretin ikinci yılında Mahreme b. Nevfel'in evinde Dâru'l-kurrâ adında ve Kur'ân öğretimine tahsis edilmiş yeni bir okul faaliyete geçirilmiştir.[23]

Peygamberimiz'in çalışmaları kısa sürede netice vermiş ve O, 23 yıllık risaletinin sonunda bedevî bir toplumdan, bütün insanlara rehberlik yapacak aydın bir cemaat çıkarmıştır.

6. İkna Etme Gücü

Bir liderde bulunması gereken özelliklerden biri de ikna etme gücüdür. Lider, karar verirken sahip olduğu makamın otoritesini kullanma yerine, o kararla alâkalı insanları ikna etme metodunu kullanır. Zorlama yerine muhatapların akıl ve kalblerine hitap ederek, akıllarını, hislerini ve ruhlarını da fethederek onlara iş yaptırır.[24]

Nebiler Serveri'nin (s.a.s.) hayatına baktığımız zaman bu hususu açıkça müşahede etmekteyiz. O, muhataplarını ikna etmeye çalışmış, onların akıl ve kalblerine de hitap etmiştir. Huneyn ganimetlerinin dağıtılması hususunda ortaya çıkan problemin çözümü için Ensara yaptığı konuşma bunun en güzel göstergesidir.[25] Kendisine gelip zina etmek için izin isteyen Cüleybib'e söyledikleri de muhataplarını ikna etme yönünü gösteren güzel bir misâldir.[26]

7. Sorumluluk Duygusu

Lider, bir mesuliyet insanıdır. Sorumluluklarını yerine getirme mevzuunda, ne karşısına çıkan engellerin zorlu ve aşılmaz olması ne de imkânların genişliğiyle gelen yaşama zevki, rahat ve rehavet onu yolundan döndüremez ve ona mükellefiyetlerini unutturamaz. Üzerine aldığı mesuliyetleri mutlaka yerine getirir. Yapıp ortaya koyduğu hizmetler karşısında herhangi bir ücret ve mükafat beklemez.[27] Bu özellik "çobanlık" kelimesiyle de ifade edilmektedir ki, Peygamberimiz'in *"Hepiniz bir çobansınız ve güttüğünüzden mesulsünüz."*[28] hadisi bu hususu ifade etmektedir.

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) tam bir mesuliyet insanıydı. O'nun sorumluluğu tebliğdi. Bütün insanlara tek tek Allah'ı anlatmaktı. O'nun ilk vazifesi buydu. Zaten tebliğ her peygamberin varlık gayesidir. Tebliğ olmasaydı, peygamberlerin gönderilişi de mânâsız ve gayesiz olurdu. Peygamberimiz (s.a.s.) tebliğ vazifesini yapma hususunda çok hırslıydı. Kur'ân'ın ifadesiyle insanlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edecekti.[29]

8. İleri görüşlü olması

Lider, yarınlara uzanan yolda insanlara rehberlik yapan insandır. Lider, yürüdüğü yolun neticesini görebilmelidir. Bu da, liderin ileri görüşlü olmasıyla mümkündür. İleride olması muhtemel hâdiseleri önceden görebilme kabiliyetini tanımlamak zor olmasına rağmen, bu işi yapabilenleri tespit etmek kolaydır. Önceden görme sezgiyle alakalı bir maharet olup liderin geçmiş ve bugünün realitelerinden dersler alıp bugün alınan kararların gelecekteki muhtemel sonuçlarını anlamasına yardımcı olur.[30] Liderin ileri görüşlü olması, ortaya koyduğu ilke, prensip ve fikirlerin tutarlı olması açısından da önemlidir. Bulunduğu şartları aşamayan bir insanın verdiği kararlar nihaî olmaz. Bugünkü kararlarıyla yarın söyleyeceği şeyler çelişebilir. Bu durum da, arkadan gelen insanlar arasında görüş ayrılığına sebep olabilir. Ayrıca lidere olan güven de sarsılabilir.

"Peygamberimiz ileri görüşlüydü." demek hem eksik hem de bir manada saygısızlık işmam edebilir. O'nun ileri görüşlülüğünü, peygamberlik vasfından ayrı olarak değerlendirmemiz mümkün değildir. O, bir peygamberdi. Peygamber olduğu için de, bunun tabiî bir neticesi olarak içinde bulunduğumuz mekanın dar sınırlarını aşıyor ve bizim için gayb olan âlemlerle irtibata geçiyordu.

Hz. Peygamber'in ileri görüşlüğünü tespit için sadece Hudeybiye sulhunun maddelerinin incelenmesi bile kâfi gelecektir.[31]

9. Raiyetini Sevmesi ve Onlar Tarafından Sevilmesi

Peygamberimiz'in, özellikle ashabıyla olan münasebetlerinin karşılıklı sevgi temeline dayandığını söyleyebiliriz. Zaten lider, raiyetinin her ferdi, kendini ona en sevgili bilecek kadar insanları seven ve onlar tarafından da aynı ölçüde sevilen seçkin bir ruhtur. Hem onun raiyetine hem de raiyetinin ona güveni tam olmalıdır.[32] Lider, özüyle ve zâtî hususiyetleriyle her zaman kendini hissettiren ve gönüllerde yaşamasını bilen bir şahsiyettir.[33] Peygamberimiz de seven ve sevilen bir liderdi. Öyle ki her fert kendini O'na en sevgili sanırdı. Yine her fert kendini O'nu en çok seven insan olarak kabul ederdi. Peygamberimiz'i tanıyıp iman ettikten sonra, O'na kızdığı için Müslümanlıktan ayrılan bir insan olmamıştır. O, beraberinde bulunduğu herkese, yakınlığını hissettirmesini bilmiştir.

10. Kabiliyetleri Tespiti ve Değerlendirmesi

Lider, insan sarrafıdır. O idaresi altındaki insanları herkesten çok daha iyi tanır. Kimi nerede, ne kadar ve ne maksatla istihdam edeceğini; kime hangi işi gördüreceğini bilmeyen ve bunda isabet kaydetmeyen insan, iyi bir lider olmak şöyle dursun, sıradan bir idareci bile değildir.[34]

Peygamber Efendimiz, çevresindeki insanları tanımada da eşsizdir. O, arkasındaki insanları çok isabetli ve yerli yerinde istihdam etmiştir. Kime hangi vazifeyi vermişse muhakkak ki mevcut arasında o işe en liyâkatlısını hem de tam bir isabetle tespit etmiştir. Öyle ki, O'nun peygamberliğinin hiçbir delili olmasaydı, sadece insanların istidat ve kabiliyetlerini keşfedip kullanması ve her insanı yerli yerinde vazifelendirmesi, fertlerin enerjisinden tam istifade etmesi ve bunlarda da hiç yanılmaması; yani kimi nereye koymuşsa onu sonuna kadar orada tutması (bir kısım belirli şahısların belli hislerine müdârâtın dışında) ve kimi nereye yerleştirmişse hayatının sonuna kadar onun orada kalması[35] peygamberliğinin ispatı için yeterli olurdu.

11. Temiz Bir Geçmişe Sahip Olması

Bir liderin geçmişinin temiz olması kendisini töhmet altında bulunduracak bir fiilinin bulunmaması çok önemlidir. Günümüzde pek çok yöneticiyi sıkıntıya sokan ve yöneticilik/liderlik kariyerlerinin bitmesine sebep olan hususlardan biri, bir dönemde yaptıkları hatalar ve yanlış işlerdir. Oysa Hz. Peygamber 40 yaşına kadar aralarında bulunduğu bir topluluk içinde tertemiz geçmişiyle bilinmiş ve kendisine her fırsatta "Muhammedü'l-Emîn" denmiştir. O, peygamberliğinden önce de nebi gibi yaşamıştır.

SONUÇ

Başarılı bir lider ve idarecide bulunması gereken vasıflar çoğaltılabilir. Ancak burada yer verdiğimiz bazı özellikler açısından bile bakıldığı zaman Efendimiz'in liderlik yönüyle farkı ortaya çıkacaktır. İdeal liderlik profiline O'nun hayatının konulması, günümüz insanını sapmadan ve egoizm muhtevalı liderlik tavırlarından koruyacaktır. Çünkü Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) insan-ı kâmil ufkunun en büyük temsilcisidir.

*Araştırmacı Yazar
hyenibas@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Bkz. Çaldıranlı, Selim, "Hizmetkâr Liderlik", Sızıntı, Aralık 1998, 491-492.
2. Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 2/115.
3. Şiblî, *Asr-ı Saadet*, 2/99-100.
4. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/86.
5. Bkz.: Buhârî, Cihad 52; Müslim, Cihad 77.
6. Blumenthal, Ira, *"Liderlik Neleri Gerektirir?"*, Executive Excellence, Ocak 2002 (sayı: 58), 6.
7. Gülen, *Sonsur Nur*, 1/409.
8. Bkz. İbn Hişâm, I-II, 267-270.
9. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/362; İbn Hişâm, I-II, 264.
10. Gülen, *Sonsuz Nur*, 2/115.
11. Bkz. İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/158-159; Reşid, Abdullah, *İslâm'da Ordu ve Komutan*, 297-298.
12. Aytürk, Nihat, *Yönetim Sanatı*, 110.
13. Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 1/426.
14. İbn Hişam, I-II, 124-127.
15. İbn Hişâm, I-II, 324
16. İbn Hişâm, I-II, 321-324.
17. İbn Hişâm, III-IV, 340-341.
18. Çaldıranlı, *a.g.m.*, 492.
19. İbn Mâce, Mukaddime 17.
20. Ebû Dâvud, Buyû 37; İbn Mâce, Ticârât 8.
21. İbn Abdilber, *İstîâb*, 3/52. Geniş bilgi için bkz. Kettânî, *Terâtibü'l-idâriyye*, 1/186.
22. İbn Sa'd, 2/22; Müsned, 1/247.
23. İbn Sa'd, 4/205.
24. Çaldıranlı, *a.g.m.*, 491.
25. İbn Hişâm, II, 340-341; Buhârî, Menâkıbü'l-Ensar 1, 2; Megâzî 57; Müslim, Zekat 132-139
26. Bkz. Ahmed b. Hanbel, 5/256, 257.
27. Gülen, M. Fethullah, *Zamanın Altın Dilimi*, 212.
28. Buhârî, Cuma 11.
29. Bkz.: Kehf Sûresi, 18/6; Şuarâ Sûresi, 26/3.
30. Çaldıranlı, *a.g.m.*, 491-492.
31. Bkz.: Buhârî, Şurût 15; Hac 106; Megâzî 36; Ebû Dâvud, Cihad 168; Sünnet 9.
32. Gülen, *Sonsuz Nur*, 2/117.
33. Gülen, *Zamanın Altın Dilimi*, 211.
34. Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 2/117.
35. Gülen, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, 1/419.

YENİ ÜMİT
Nisan - Mayıs - Haziran - 2008 / 80

IŞIK EĞT. TİC. LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Fehmi ÇALIŞKAN

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Osman KARYAĞDI

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mah. Huzur Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.
(Her türlü abonelik işlemleriniz için arayabilirsiniz.)

Bir yıllık yurtiçi abone bedeli KDV dahil 20 YTL'dir.
Yurtdışı abone bedeli,
1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 €
2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $
3. Grup Ülkeler (Avusturalya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır.

Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Işık Özel Eğitim Yay. Ltd. Şti. adına, her PTT şubesinden; 556 8324 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Anadolu Kurumsal Şubesi'nin; YTL olarak, 54053-40 numaralı, $ olarak, 54053-41 numaralı, € olarak 54053-42 numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Emniyet Mah. Huzur Sok. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 95 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 318 60 11
Faks: (0 216) 318 20 34

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Nisan 2008

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 YTL

YAYIN İLKELERİ
- Gönderilen yazıların yayımlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 2500 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. mesela, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayımlanabilir.
- Yayımlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dini İlimler ve Kültür Dergisi

Ellerinle beraber kalbini de O’na aç!..
O’na yönel ve fâniyât ü zâilâttan geç
Cevap verilmedi deyip sakın ye’se düşme,
Cevap verilir o kapıda herkese er-geç...

YAYSAT NO: 2008/1
ISSN 1300 - 2554

80
9 771300 255001
FİYATI: 5.00 YTL